د پوهنې وزارت

جغرافیه

یوولسم ټولګی

جغرافیه - یوولسم ټولګی

۱۳۹۸ هـ. ش

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل ځلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

جغرافیه

یوولسم ټولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ . ش.

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: جغرافیه

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د جغرافیې دیپارتمنت د درسي کتابونو مؤلفین

اډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اډیټ دیپارتمنت غړي

ټولګی: یوولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکیږي.

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټیز عناصر بلل کیږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې ګران زده کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپېڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

لړ لیک

سرلیکونه	ګڼه
د افغانستان برخه	۱
لومړی څپرکی	
کرنه او مالداري	
د څپرکي عمومي هدفونه	۲
لومړی لوست	
۱،۱ کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت	٤-٣
دویم لوست	
۲,۱ د کرنې لارې چارې	٦-٥
الف. پخوانۍ طریقه	
ب. د کرنې پر مختللې او عصري طریقه	
دریم لوست	
۳,۱ مهم کرنیز تولیدات	١٠-٧
څلورم لوست	
د کرنې جغرافیایي ویش	١١-١٢
پنځم لوست	
٤,١ مالداري اودهغې اقتصادي ارزښت	١٦-١٣
شپږم لوست	
٥,١ د مالدارۍ لارې چارې	١٨-١٧
الف. لرغونې او دودیزه طریقه(لارې، چارې)	
ب. عصري او پرمختللې طریقه	
اووم لوست	
٦,١ وحشي ژوي	٢٠-١٩
اتم لوست	
٧,١ د کرنې او مالدارۍ څرنګوالی	٢٤-٢١
دویم څپرکی	
انرژي او کانونه	٢٥
د څپرکي عمومي موخې	٢٦
نهم لوست	
١,٢ انرژي او د هغې اهمیت	٢٨-٢٧
لسم لوست	
٢,٢ د انرژۍ د نوي کیدواونه نوي کیدو وړسرچینې	٣٠-٢٩
یوولسم لوست	
٣,٢ بریښنا	٣٢-٣١
دولسم لوست	
الف. د اوبو بریښنا	٣٨-٣٣

سرلیکونه	ګڼه
دیارلسم لوست	
ب حرارتي بریښنا	٤٢-٣٩
څوارلسم لوست	
٤,٢ د ډبروسکاره او زموږ په هیواد کې د هغو کانونه	٤٦-٤٣
پنځلسم لوست	
٥,٢ نفت اوګاز	٥٠-٤٧
الف. نفت	
ب. ګاز	
شپاړسم لوست	
الف. د هیواد نفت لرونکې حوزې	٥٢-٥١
اوولسم لوست	
٦,٢ فلزات	٥٦-٥٣
اتلسم لوست	
د فلزاتو د کانونو اقتصادي اهمیت	٥٨-٥٧
نولسم لوست	
٧,٢ دودانۍ د ډبرو کانونه	٦٠-٥٩
شلم لوست ٨,٢ ګرانبیه ډبرې	٦٤-٦١
یوویشتم لوست	
٨,٢ د کانونو او انرژۍ د حالت څیړنه	٦٨-٦٥
دریم څپرکی	
صنایع او سوداګري	٦٩
د څپرکي عمومي موخې	٧٠
دوه ویشتم لوست	
په افغانستان کې صنایع او د هغو اهمیت	٧٢-٧١
درویشتم لوست	
الف. لاسي صنایع	٧٦-٧٣
ب. ماشیني صنایع	
ج. د ماشیني تولیداتو احصاییه	
څلرویشتم لوست	
٢,٣ توریزم او د هغه اقتصادي اهمیت	٧٨-٧٧
پنځه ویشتم لوست	
الف. د هیواد ګرځندویي سیمې	٨٢-٧٩
ب. د ګرځندوی احصاییه	
شپږویشتم لوست	
٣,٣ سوداګري او اهمیت یې	٨٤-٨٣

سرليکونه	ګڼه
اووه ويشتم لوست	
الف. کورنۍ سوداګري	۸۵-۸۸
ب. بهرنۍ سوداګري	
اته ويشتم لوست	
ج. د هيواد د وارداتو او صادراتو انډول(ميزان)	۸۹-۹۲
نهه ويشتم لوست	
۴,۳ بانک	۹۳-۹۶
ديرشم لوست	
بانک د چارو د پرمختګ څرنګوالی	۹۷-۱۰۰
يود يرشم لوست	
۳,۵ د صنايعو او سوداګرۍ د حالت څېړل	۱۰۱-۱۰۴
د نړۍ برخه	
څلورم څپرکی	۱۰۵
او به او کرنه	
د څپرکي عمومي موخې	۱۰۶
دوه ديرشم لوست	
۱,۴ په نړۍ کې او به او په هغو پانګه اچونه	۱۰۷-۱۰۸
درې ديرشم لوست	
الف. د اوبو لګولو لويې پروژې	۱۰۹-۱۱۲
ب. د اوبو چاڼول(تصفيه)	
څلورديرشم لوست	
۲,۴ کرنه او د هغې نوې لارې، چارې	۱۱۳-۱۱۶
پنځه ديرشم لوست	
د نړۍ په پر مختللو هيوادو کې د کرنيزو توليداتو د بيلابيلو ډولونو کچه	۱۱۷-۱۲۰
پنځم څپرکی	
انرژي	۱۲۱
د څپرکي عمومي موخې	۱۲۲
شپږ ديرشم لوست	
۱,۵ انرژي او په نړۍ کې د هغې اهميت	۱۲۳-۱۲۴
اووه ديرشم لوست	
۲,۵ د انرژۍ ډولونه	۱۲۵-۱۳۰
اته ديرشم لوست	
په نړۍ کې نفت	۱۳۱-۱۳۴
نهه ديرشم لوست	
ج. طبيعي ګاز	۱۳۵-۱۳۸
څلويښتم لوست	
د. په نړۍ کې د ډبرو سکاره	۱۳۹-۱۴۲
يو څلويښتم لوست	
۳,۵ د انرژي د منابعو جغرافيايي ويش	۱۴۳-۱۴۶
شپږم څپرکی: کانونه او صنايع	۱۴۶
د څپرکي عمومي موخې:	۱۴۶
دوه څلويښتم لوست	
۱,۶ په نړۍ کې کانونه او د هغو اهميت	۱۴۷-۱۵۰
درې څلويښتم لوست	
۲,۶ د کانونو دايستلو لارې- چارې	۱۵۱-۱۵۲
څلورڅلويښتم لوست	
په نړۍ کې صنايع، د هغو ارزښت او ډولونه	۱۵۳-۱۵۶
پنځه څلويښتم لوست	
۳.۶ د صنايعو په پرمختګ کې اغيزمن لاملونه (عوامل)	۱۵۷-۱۶۰
اووم څپرکی	
سوداګري او ګرځندويي	۱۶۱
د څپرکي عمومي موخې	۱۶۲
شپږڅلويښتم لوست	
۱,۷ نړيواله سوداګري او د هغې اهميت	۱۶۳-۱۶۴
اوه څلويښتم لوست: ۲,۷ نړيواله سوداګري	
الف.د سوداګريزو راکړو ورکړو حجم	۱۶۵-۱۶۸
اته څلويښتم لوست	
ب. د سوداګريزې سيمې او د هغو مفهوم	۱۶۹-۱۷۰
نهه څلويښتم لوست	
د. د نړيوالې سوداګرۍ سازمان	۱۷۱-۱۷۲
پنځوسم لوست	
ګرځندويي(توريزم) او نړيوال اهميت يې	۱۷۳-۱۷۴
يوپنځوسم لوست	
الف. د نړۍ مهمې ګرځندوی(توريستي) سيمې او هيوادونه	۱۷۵-۱۷۸
دوه پنځوسم لوست	
ب. د توريزم د راښکون(جذب) سرچينې	۱۷۹-۱۸۰
درې پنځوسم لوست	
۴,۷ نړيوال حمل او نقل او د هغه اهميت	۱۸۱-۱۸۴
څلورپنځوسم لوست	
الف. د حمل او نقل ډولونه	
ب.سيالي(رقابتونه)	۱۸۵-۱۸۷

په دې څپرکي کې لولو:

کرنه او مالداري

• کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت
• د کرنې لارې چارې

_ پخوانی طریقې
_ د کرنې پرمختللې او عصري طریقه
_ مهم کرنیز تولیدات
_ د کرنې جغرافیایي وېش

• د مالدارۍ او د هغې اقتصادي ارزښت
• د مالدارۍ لارې چارې

_ لرغونې او دودیزې طریقې (لارې ـ چارې)
_ عصري او پرمختللې طریقې

• وحشي ژوي
• د کرنې او مالدارۍ د حالت کتنه

د څپرکي عمومي موخې:

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخوته ورسيږي:

- د کرنې په اقتصادي ارزښت به وپوهيږي.
- د کرنې بېلا بېلې لارې چارې به بيان کړای شي.
- د کرنې د نوو لارو چارو په اغيزمنتوب به پوه شي.
- د هېواد د کرنيزو توليداتو له اندازې څخه به خبر شي.
- د هېواد د کرنې په جغرافيايي وېش به وپوهيږي.
- د مالدارۍ پر اقتصادي اهميت به وپوهيږي.
- د هېواد له کورنيو څارويو او د هغو له وېش څخه به خبر او نورو ته به معلومات ورکړای شي.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي موخو ته ورسيږي:

- د هېواد د کرنې اقتصادي اهميت به بيان کړای شي.
- د کرنې بېلا بېلې لارې چارې به تشريح کړای شي.
- د کرنې د نويو لارو چارو د اغيزمنتوب دلايل به وويلای شي.
- د مالدارۍ اقتصادي اهميت به بيان کړای شي.
- د هېواد د کورنيو څارويو ډولونه به بيان کړای شي.
- د نقشې پرمخ د کرنيزو بيلابيلو ونو، بوټو (نباتاتو) د کرنې ساحې به وښيي.
- د نقشې پرمخ د هېواد د کورنيو څارويو د ساتنې ساحې به تثبيت کړای شي.
- د هېواد د مالدارۍ ستونزې به نورو ته وويلای شي.

۱، ۱ کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت

۱- شکل په افغانستان کې د ځمکې د کولبې (یوې) او کرنې عنعنوي لارې چارې

د کرنې د حیاتي او اقتصادي ارزښت په هکله څومره پوهیږئ؟

کرنه: زموږ د هېواد د ملي اقتصاد یوه مهمه او بنسټي برخه ده او د هغې ځینې حاصلات، لکه: مېوې، زعفران او نور د صادراتو او عایداتو لویه سرچینه جوړوي.

له تاریخي پلوه د کرنې خوراکي توکي له ډیر پخوا څخه د انسانانو د استفادې وړ گرځېدلي دي.

کرنه او مالداري زموږ د زیاتره خلکو کار او دنده ده. کرنیز حاصلات نه یوازې دا چې د وگړو د لومړنیو اړتیاوو په پوره کولو کې ارزښت لري، بلکې د سپکو صنایعو او خوراکي توکو په پرمختیا او د ملي اقتصاد په پیاوړتیا کې ورڅخه استفاده کیږي. د ځینو کرنیزو حاصلاتو له خرڅلاو څخه د یوشمېر اړتیاوو د پوره کولو په خاطر د پیسو عواید ترلاسه کیږي.

کرنه د حبوباتو، سبزیجاتو او لومړنیو نباتي موادو د تخمونو د کرلو او شیندلو لپاره دځمکې له تیارولو څخه عبارت دی چې له اقلیم، مساعدو اوبو او خاورې سره په توافق د دودیزې او یا معاصرې تکنالوژۍ د وسایلو په واسطه په آبي او للمي ډول سرته رسیږي او د کال په بېلا بېلو فصلونو کې له ځمکې څخه مطلوب حاصلات اخلي. زموږ په کرنیز هېواد افغانستان کې بېلا بېلې

غلې دانې، ډول ډول مېوې، صنعتي او غوړلرونکي بوټي، بيلابيل سابه، واښه (شوتله او ريشقه)، يو شمېر طبي بوټي لکه زعفران او نور کرل کيږي.

هغه لاملونه چې د کرنيزو توليداتو په څرنګوالي باندې اغېزه لري، فزيکي، ټولنيز، اقتصادي او سياسي لاملونه دي. د خاورې څرنګوالی، د ځمکې جوړښت او بڼه، اقليم او د اوبو سرچينې فزيکي لاملونه بلل کيږي چې د کرنيزو حاصلاتو په څرنګوالي او څومره والي پوره اغيزه لري.

د ژمي د واورې اورښت او پسرلني بارانونه د لوړو سيمو او د غرونو د لمنو د خاورو لرونکو طبقو په لنده بل کې ګټور او د ونو - بوټو په وده او د هغو د ريښو په پياوړتيا په تېره د للمي غنمو په زياتوالي کې اغيزه لري.

د افغانستان د کرنې يوه برخه دوديزه او بله برخه يې پرمختللې بڼه لري. په ټولنيزه توګه د افغانستان د ټولې کرنيزې ځمکې ۷.۹ ميليون هکتاره ځمکه تر کرنې لاندې ده، چې له هغې جملې څخه ۵.۳ ميليونه هکتاره يې د خړوبولو وړتيا لري، خو د اوبو د کمښت له کبله هر کال د هغو يوازې ۲.٦ ميليون هکتاره خړوبيږي.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې د کرنيزو بوټو او د هغو د حياتي ګټو په هکله او دويمه ډله دې زموږ په هېواد کې د کرنې د اقتصادي ارزښت په هکله بحث وکړي او د هرې ډلې استازی به د خپل کار پايله په ټولګي کې ووايي.

پوښتنې

۱ـ کرنه څه ډول فعاليت دی تعريف يې کړئ.

۲ـ کرنه څه اقتصادي اهميت لري؟ توضيح يې کړئ.

۳ـ غنم څو ډوله کرل کيږي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې له کتابتون يا کومې بلې علمي سرچينې څخه په استفادې د خپل هېواد د کرنې د اقتصادي ارزښت په اړه يوه پاڼه معلومات راټول او خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

۲،۱ د کرنې لارې چارې

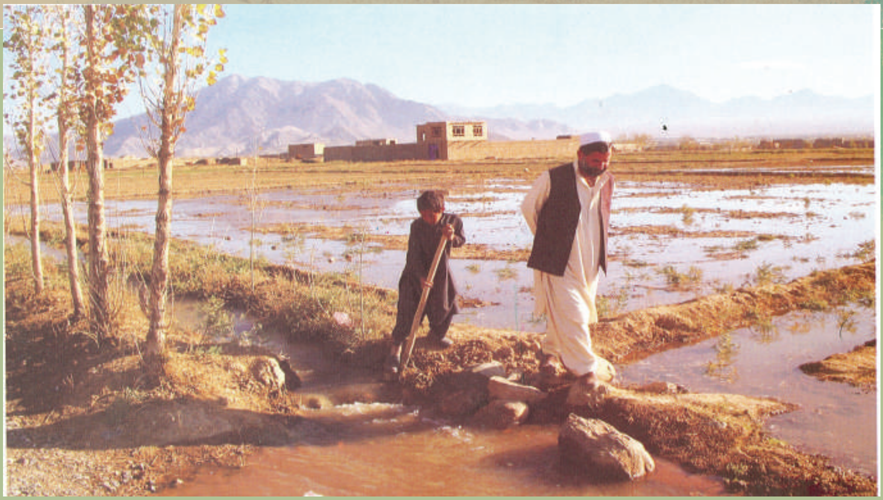

۲- شکل   په افغانستان کې د ځمکو اوبه کولو لارې- چارې چې زیاتره په غیر فني او نا منظمه توګه ترسره کېږي

په افغانستان کې د کرنې لارې چارې په څه ډول دي؟

زموږ په هېواد کې له ډېر پخوا راهیسې کرنه په دودیز ډول، په څارویو باندې یوې کول غېر فني او درانه کارونه د بزګر په مټ پر مخ وړل کیږي، خو د هغې لړ حاصل زموږ د هېواد د ورځ په ورځ زیاتېدونکي نفوس لګښت نه پوره کوي، نو ځکه هر کال یوه زیاته اندازه غله له بهر څخه واردیږي. د افغانستان کرنه په عمومي توګه په پخوانیو او نوو طریقو او لارو چارو ترسره کیږي چې په لنډ ډول یې توضیح کوو:

الف ـ پخوانی طریقه:

د افغانستان دغه ډول کرنه زیاتره دودیزه کرنه ده چې موخه یې یوازې د بزګرانو د اړتیا پوره کول دي.

څرنګه چې په دودیزه کرنه کې د بزګر د کورنۍ د لومړنیو خوراکي توکو چمتو کول د لومړنیو اړتیاوو څخه ګڼل کیږي، نو ددې موخې لپاره په سلوکې له ٦٠ څخه تر ۸۰ پورې ځمکې او کار د غلې ـ دانې د حاصل لپاره ځانګړې شوې دي په دودیزه کرنه کې ځمکه، د کار ځواک، کرنیز وسایل او تخم په لومړنۍ بڼه وي چې ټول د بزګرانو له خوا چمتو کیږي. بزګران خپل ډیره لږه اندازه تولید شوی حاصل بازار ته وړاندې کوي چې د هغو په پیسو خپلې اړتیاوې پوره کوي. عنعنوي بزګران په په ټولنیزه توګه د خپلو تولیداتو په سلو کې تر ٥٠ پورې په بازار کې پلوري.

د دولتي احصائیو له مخې د غذایي توکو په توګه د هر افغان وګړي د غنمو لګښت په یوه کال کې ۱٦۲ کیلو ګراموته رسیږي. له دې امله زموږ د هېواد د غلې حاصلات د خلکو اړتیا نه پور ه کوي، نو ځکه په ځینو ولایتونو کې کچالو د غلې ځای نیسي چې د تولید اندازه یې له ٥٠٠ ټنو څخه تر ۲٥۰۰۰ ټنو پورې زیاته شوې ده، همدارنګه یوه زیاته اندازه غله له بهر څخه واردیږي.

ب ـ د کرنې پرمختللې او عصري طریقه:

په پرمختللې او عصري کرنه باندې د وروسته پاتې عنعنوي کرنې د بدلولو لپاره د شرایطو او اسانتیاوو

عنعنوي (دودیزه) کرنه	عصري (پرمختللې) کرنه
یوازې د کورنۍ د اړتیا وړ لګښتونو بشپړونکې ده	په مارکیټ کې د حاصلاتو د خرڅلاو له لارې د ګټې لوړ حد ته رسېدل
له تولیدي دودیزو وسایلو کار اخېستل	د تولید له نوې تکنالوژۍ څخه په پراخه توګه کار اخېستل
له مارکیټو تولیدي عواملو او د تولید له حاصل سره ډېرې کمزورې اړیکې	له مارکیټ، تولید او تولیدي حاصلاتو سره ژورې او پوره اړیکې
له تکنالوژۍ څخه په کار اخېستو کې ځان ساتنه	زړورتیا او تاوان منل
د غلو - دانو هغه ډېر لږ حاصل چې د وګړو اړتیا نه پوره کوي.	پوره اندازه تولیدات اود اړتیا بسیا کېدل
د شودیارې تر ۱۰ سانتي مترو پورې کولبه کول چې د بوټو ریښې په کې ښه وده وکولای شي.	په تراکتور سره تر ۲۰ سانتي مترو پورې د ځمکې کولبه کول چې د بوټو ریښې په کې پوره وده کوي
له خپلسرو (هرزه) بوټو سره د تخم کر چې له اصلي بوټو څخه خپلسروي (هرزه) واښه له خاورې زیات غذایي توکي اخلي	د پاک تخم کرل چې د خاورې ټول غذایي توکي اصلي نبات ته رسیږي

د برابرولو په خاطر لاندې امکانات بنسټي رول لري: مواصلاتي کرښې او د لېږد را لېږد وسایل، برېښنا، د اوبو لګولو سیستم، بازار موندنه، اړیکې، کرنیز اصلاح شوي تخمونه، سره، د ونو ـ بوټو د ناروغیو او افاتو ضد دارو، کرنیز ماشینونه، د څېړنو، ترویج او د نباتاتو د ساتنې خدمتونه او نور.

د عصري او پرمختللې کرنې نورې ځانګړتیاوې دا دي چې کرنیزه ښېګڼه رامنځ ته کوي او له لږې ځمکې څخه ډېر حاصل په لاس راوړي.

د عصري کرنې په لارو ـ چارو کې کرنیز ماشینونه په کار کې اسانتیا راولي او د تولید اندازه لوړوي.

د بندونو جوړول او د ویالو کیندل، د ژورو څاګانو ایستل او د پراخو شاړو ځمکو تر کرنې لاندې راوستل د تولیداتو د زیاتیدو او په خپل ځان د هېواد د بسیاکېدو لامل کېدای شي.

د عصري پرمختللې او دودیزې وروسته پاتې کرنې د ځانګړتیاوو لنډیز په جدول کې ښودل شوی دی:

د ټولګي د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په درېو ګروپونو کې تنظیم شي له خبرو اترو وروسته دې لنډ ځواب ووايي:

بیا د هر ګروپ استازي دې د خپل ګروپ د کار په هکله د ټولګي په مخکې نورو زده کوونکو ته معلومات ورکړي.

لومړۍ ډله: ستره موخه په عنعنوي کرنه کې څه ده؟

دویمه ډله: ستره موخه په عصري او پر مختللې کرنه کې څه ده؟

دریمه ډله: د عنعنوي او عصري کرنې دوه دوه مثالونه ولیکئ.

پوښتنې

پوښتنې په غور ولولئ دسم ځواب مخې ته يې (ص) او د غلط ځواب مخې ته يې (غ) ولیکئ.

۱- په عنعنوي کرنه کې تولیدات او کرنیز حاصلات ډېرېږي ( ) ( )

۲- په عصري او ماشیني کرنه کې تولیدات او حاصل لږ او د یاد ولو وړنه وي.

۳- اقلیمي شرایط هم د کرنې په تولیداتو اغیز لري ( ) ( )

له ټولګي څخه د باندې فعالیتونه

زده کوونکي دې د خپلې کورنۍ د غړو سره له مشورې څخه وروسته دلاندې پوښتنو لنډ ځواب ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې په ټولګي کې بیان کړي.

ماشیني کرنه به زموږ د هېواد په عنعنوي کرنه کې څه ډول ځای ونیسي؟

۳،۱ مهم کرنيز توليدات

۳- شکل په يوه کرونده کې د پنبې د محصولاتو راټولول

زموږ د هېواد طبيعي شرايط د کومو کرنيزو بوټو کرلوته برابر دي؟

افغانستان چې بېلا بېلې اقليمي سيمې لري د بېلابېلو ونو او بوټو د کرلو وړتيا لري. څرنگه چې د افغانستان په سلوکې ۸۰ ځمکه غرونه، دښتې او ډاگونه دي، نو يوازې په سلوکې ۱۵ ځمکې د کرنې وړ دي چې اوس له هغو څخه نيمايي کرل کيږي. د افغانستان د ټولو کرنيزو ځمکو پراخوالی ۲۸ ميليونه هکتاره کيږي، له هغو څخه ۸،۷ ميليون هکتاره د کرنې وړ ده، خو هر کال يوازې په ٤،٥ ميليونه هکتاره کې کرنه کيږي.

د افغانستان له ټولو زيات کرنيز توليدات غلې ـ دانې (غنم، وريجې، جوار او وربشې) دي چې په پراخه کرنيزه ساحه کې کرل کيږي او لوړ ارزښت لري. دغه غله د کرنې وړ په سلوکې ۸۳ آبي ځمکه او نوره للمي ځمکه نيسي. نورې ونې او بوټې لکه مېوې، سابه او صنعتي بوټې لکه چغندر، پنبه، د څارويو لپاره واښه او نور په ٤۳۰ زره هکتاره آبي کرنيزه ځمکه کې کرل کيږي.

ـ زموږ په هېواد کې د ټولو کرنيزو توليداتو پرتله هغه څه چې د وگړو غذايي اړتيا پوره کوي، غنم دي، چې زموږ د خلکو د خوراك بنسټي توکي دي.

غنم تر ډېره پورې په جغرافيايي منځنيو عرض البلدونو کې وده کوي چې له دې پلوه افغانستان د غنمو د کرلو او ودې تر ټولو غوره طبيعي شرايط لري. غنم د افغانستان له ۳۰۰۰ څخه تر ۳۳۰۰ مترو پورې په بېلابېلو لوړو سيمو کې کرل کيږي او د افغانستان په سلو کې له (۵۰ څخه تر ٦۰) ځمکې يې نيولې دي، په داسې حال کې چې د کرنې وړ ځمکو په سلوکې ۹۰ برخه يې نيولې ده.

زموږ هېواد د پستو یا په مني کې د کرل کېدونکو غنمو او کلکو یا پسرلنیو غنمو د بېلابېلو ډولونو د لرلو له کبله په ټولو هېوادوکې لومړی ځای لري.
د روسي عالم (وایولوف) د څېړنې له مخې د افغانستان شمال سیمې په آسیا کې د پستو غنمو د ودې لومړنی مرکز دی چې د غنمو په سلوکې د ۵۷ ډولونو په لرلو سره په ټوله نړۍ کې لومړی ځای لري. دغه ډول غنم په مني کې په ابي ځمکو کې کرل کیږي.
په افغانستان کې د غنمو ډېره برخه په ابي ځمکو کې کیږي چې د للمي پرتله یې د حاصل اندازه ډېره زیاته ده. د افغانستان د کرنې لاندې ځمکو په سلو کې ۵٦ یې آبي او ٤٤ یې للمي دي. د غنمو له دوه پر دریمې برخې څخه زیات یې بېرته په تولیدوونکو سیمو کې خوړل کیږي، یوازې دریمه برخه یې د هېواد دننه مارکیټونو ته د پلورلو لپاره وړل کیږي. د للمي غنمو د کرلو ډېرې پراخې ځمکې د هېواد په شمال کې دي، خو په آبي توگه غنم په جنوبي، مرکزي او جنوب لویدیځو سیمو کې کرل کیږي.
- له غنمو څخه وروسته وریجې د افغانستان مهمه غله او د خلکو د خوراك مهم توکی دی.
وریجې زیاتره په هغو ځایونوکې کرل کیږي چې توده هوا او ډېرې اوبه ولري. په افغانستان کې هم وریجې په هغو ټیټو سیمو کې چې توده هوا او پریمانه اوبه لري، کرل کیږي چې دوه ډولونه لري: نرۍ وریجې او غټې وریجې.
د غټو وریجو پرتله د نریو وریجو بیه، د تولیداتو اندازه او لگښت زیات دی. نرۍ وریجې د هېواد په ختیځو ولایتونو یعنې لغمان، کونړ او ننگرهار اوپه شمالي ولایتونو لکه بغلان، کندوز او تخار کې ډېرې کرل کیږي. غټې وریجې معمولاً په میدان وردگ، لوگر، بغلان او تخار ولایتونو کې کرل کیږي.
- جوار هم په تودو او اوبه لرونکو سیمو کې کرل کیږي. د جوارو تولیدات، پخوا په ډېرو ولایتونو کې مصرفیدل او د یو شمېر خلکو خوراکي توکي بلل کیدل، خویه دې وروستیو کې دهغو د کرلو ساحه کوچنی شوې ده او د خلکو د خوراکي توکو په توگه ورڅخه ډېر کار نه اخیستل کیږي.
جوار په پکتیا، پکتیکا، ننگرهار او لوگر کې ډېر کرل کیږي.
- وربشې هم په تودو او اوبه لرونکو سیمو کې کرل کیږي، خو د غنمو پرتله په سړو سیمو کې ښه وده کوي. وربشې زیاتره څارویو ته ورکول کیږي.
زموږ د هېواد په گڼ شمېر سیمو کې یو شمېر نورې غلې - دانې لکه مې، لوبیا، نخود، مشنگ او باقلي هم کرل کیږي.
- سابه هم په افغانستان کې مهم خوراکي توکي دي. په افغانستان کې مهم کرل کېدونکي سابه دادي: کچالو (پټاټې) تور بانجان، رومي بانجان، گازرې، شلغم (ټیپر) پالك، کدو، گلپي، تورایي،

مرچک، لیړو (بینډۍ)، کاهو او نور.

- مېوې هم زموږ د هېواد غوره کرنیز تولیدات دي. د افغانستان طبیعي شرایط د میوه لرونکو بیلابیلو ونو دودې او روزنې لپاره ډېر غوره دي. مېوې د کورنیو اړتیاوو له پوره کولو سربېره بهر ته هم صادرېږي.

افغانستان د بیلابیلو پاڼرېژو او ستروس مېوو د لرلو له مخې نړیوال نوم لري چې هم له تازه انګورو، منو، ختکیو، هندوانو، انارو، ناکو، بهي او نورو اوهم یې له وچو لکه بادامو، ممیزو، پستې، غوزانو او نورو څخه استفاده کیږي او بهرته هم لیږل کیږي.

- صنعتي بوټي هم لکه ګنې، چغندراو پنبه د هېواد په بیلابیلو سیمو کې کرل کیږي. افغانستان په نړۍ کې د پنبې د کرلو سیمه ده، هغه سیمې چې توده هوا اوپوره اوبه ولري د پنبې لپاره غوره بریښي. د هغې کرل د هېواد په شمال، لویدیځ او ختیځ کې رواج لري.

چغندر هم له پخوا څخه زموږ په هېواد کې کرل کیږي، په پخوا کلونو کې یې په کندوز او بغلان کې کرل زیات رواج و او د بغلان د بورې (شکرې) په فابریکه کې ور څخه استفاده کیده.

ګنې د ننګرهار، کونړ، لغمان او پکتیا ولایتونو کې په یوه محدوده ساحه کې کرل کیږي، د جلال آباد شاوخوا کې یې کرنه ډېره رواج ده چې د ګوړې په جوړولو کې ورڅخه کار اخېستل کیږي.

د محصولاتو ډول په ټن	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹
غنم	۸۳٤،۲	٤۹۹،۲	٤۹٦،۱
وریجې	٤٥۰	٤۲۰	۲۳۳
وریشې	۲٤۰	۲۱٦	۷٤
جوار	۳۳۰	۲٤۰	۱۱٥
ږدن	۲۲	۲۲	۲۲
کچالو (پټاټې)	۲۳٥	۲۳٥	۲۳٥
دانې (لوبیا، نخود او نور)	٥۰	٥۰	٥۰
کنځلې	۲٤	۲٤	۲٤
پومبه دانه	٦٦	٦٦	٦٦
مالوچ	۲۲	۲۲	۲۲
سابه	٥۲۰	٥٤۰	٥٤۰
هندوانې	۹۰	۹۰	۹۰
ختکې	۲۲	۲۲	۲۲
انګور	۳۳۰	۳۳۰	۳۳۰
ګنې	۳۸	۳۸	۳۸
چغندر	۱	۱	۱
منې	۱۸	۱۸	۱۸
شفتالو	۱٤	۱٤	۱٤
الو	۳٥	۳٥	۳٥
ستروس	۱۲	۱۲	۱۲
زردالو	۳۸	۳۸	۳۸
نورې مېوې	۱٦۸	۱٦۸	۱٦۸

- زموږ د هېواد په بیلابیلو سیمو کې بیلابیل طبي بوټي هم وده کوي چې زموږ خلک له هغو څخه له ډېر پخوا راهیسې په ډېرو لومړنیو بڼو کار اخلي یو شمېر دغه بوټي بهرته هم استول کیږي، هغه بوټي چې یوناني طب کې ورڅخه کار اخېستل کیږي او یاهم د معاصر درمل جوړونې په صنعت کې کارول کیږي دادي: زعفران خوږه ولې، شمکۍ او نور.

زموږ د هېواد یو شمېر سیمو کې غوړ لرونکي بوټي لکه زغر، شرشم، کنځلې، لمرګلی او نور هم کرل کیږي.

(۲) جدول: د ۱۳۸۰ ـ ۱۳۸۳ کلونو په ترڅ کې د افغانستان يو شمېر اصلي کرنيزو محصولاتو د توليداتو اندازې (ارقام په ټنو)

محصولات	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳
غنم	۱/۵۹۷/۰۰۰	۲/۶۸۶/۰۰۰	۳/۴۸۰/۰۰۰	۲/۸۸۴/۰۰۰
وريجې	۲۴۲/۰۰۰	۳۸۸/۰۰۰	۲۶۰/۰۰۰	۳۲۵/۰۰۰
وربشې	۸۷/۰۰۰	۳۴۵/۰۰۰	۲۴۰/۰۰۰	۳۳۷/۰۰۰
جوار	۱۶۰/۰۰۰	۲۹۸/۰۰۰	۲۱۰/۰۰۰	۳۱۵/۰۰۰
ړدن	۲۲۰/۰۰۰	۲۰/۰۰۰	۱۷/۰۰۰	۲۲/۰۰۰
کچالو او چغندر	۲۷۴/۰۰۰	۲۶۹/۰۰۰	۴۳۴/۰۰۰	۳۳۹/۰۰۰
ګنې	۳۸/۰۰۰	۳۸/۰۰۰	۳۸/۰۰۰	۳۸/۰۰۰
د شکرې چغندر	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰
وچه ميوه	۶۸/۷۰۰	۶۸/۹۰۰	۵۸/۴۰۰	۷۴/۹۰۰
لوبيا، نخود او نور	۵۰/۰۰۰	۵۰/۰۰۰	۴۲/۱۰۰	۵۰/۰۰۰
د بادام بيلابيل ډولونه	۹/۰۰۰	۹/۰۰۰	۷/۰۰۰	۱۵/۰۰۰
غوزان	۵/۰۰۰	۵/۰۰۰	۳/۹۰۰	۵/۰۰۰
پسته	۲/۸۰۰	۲/۸۰۰	۲/۲۰۰	۳/۰۰۰
ښوون	۹۰۰	۱/۱۰۰	۲/۴۰۰	۹۰۰

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څو ډلو وويشل شي، لومړى دې د نوي لوست متن له ځان سره ولولي، بيا دې د هېواد د يو ډول کرنيزو توليداتو په هکله بحث وکړي او د ډلې استازى د خپل بحث پايله دې خپلو ټولګيوالو ته ووايي.

پوښتني

۱ ـ کوم ډول کرنيز بوټي زموږ په هېواد کې په پراخه اندازه کرل کيږي؟ د هغو په هکله توضيحات ورکړئ.

۲ ـ وريجې په څو ډوله دي او د هېواد په کومو سيمو کې او په څه ډول طبيعي شرايطو کې کرل کيږي؟

۳ ـ د هېواد څو ډوله ميوې پيژنئ، د هغو د ارزښت په هکله معلومات ورکړئ.

٤ـ صنعتي بوټي يعني څه او څو ډوله يې پيژنئ، نوم يې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

ستاسې د اوسيدلو له سيمې څخه کوم ډول کرنيز محصولات ترلاسه کيږي، د هغو په کرلو کې کومې ستونزې تر سترګو کيږي، ستاسې د سيمې کرنه به څرنګه پرمختګ وکړي چې د بزګرانو او د هېواد اقتصاد مو پياوړى شي. په دې هکله په يوه پاڼه کې ليکنه وکړئ او په ټولګي کې د هغې په هکله خبرې وکړئ.

د کرنې جغرافيايي وېش

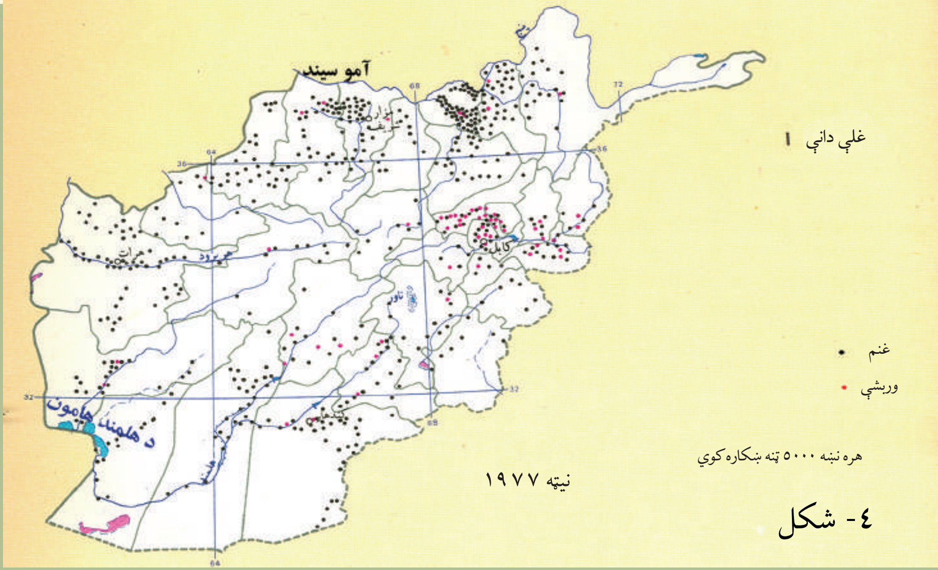

نقشهٔ I غلې داني

تاسې پوهېږئ چې د يو شمېر ونو ـ بوټو (نباتاتو) کرل په ټول هېواد کې امکان لري؟

د کرنې جغرافيايي وېش داڅرګندوي چې د ونو، بوټو بيلابيل ډولونه او غلې، داني د هېواد په کومو سيموکې او ترڅه ډول اقليمی شرايطو لاندې په کوم ډول ځمکوکې کرل کېږی او توليد يې لوړوالی مومي.
لکه چې په مخکېني لوست کې وويل شول، زموږ د هېواد غرنی وضعيت ددې لامل شوی دی چې د هېواد په ډېرو سيموکې په تېره په غرنيو او دښتي سيموکې کرنه ونه شي.
د هېواد په کرنيزو سيموکې غلې داني، سابه او مېوې کرل کېږي. چې ستيپ ځمکې او د ويالو غاړې دي. د هېواد يوه برخه طبيعي ځنګلونو او څرځايونو نيولې ده. لکه څرنګه چې په (I) نقشه کې ښکاري غنم او وريشې څه ناڅه د هېواد په ټولو سيموکې کرل کېږي.
که (I I) نقشې ته وکتل شي، جوار زياتره د هېواد په ختيځ او په لږ شمېر نورو سيمو کې کرل کېږي، خو وريجې زياتره په ختيځ او شمال کې کرل کېږي.

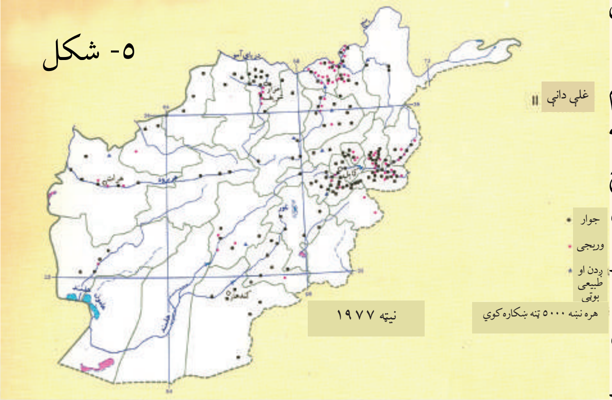

څرنګه چې په پخواني لوست کې هم ولوستل شول او د صنعتي بوټو په نقشه کې هم ښکاري، پنبه د شمال، لوېديځ او جنوب لوېديځ په ځينو ولايتونو، ګنې په ختيځ او چغندر زياتره په کندز او بغلان کې کرل کېږي.
يو شمېر نور صنعتي بوټي لکه لمرګلي، کنځلي او زغر د هېواد بيلابيلو سيمو

کې ځای ځای کرل کیږي.

د باغونو او تاکستانونو په نقشه کې ښکاري چې پټاټې او نور سابه په ختیځو سیمو، شمال، هرات او کندهار کې ډیر کرل کیږي، مېوې، په تېره بیا انګور په کندهار، پروان، هرات، کابل او کاپیسا، ستروس (لکه نارنج، لیمو) زیتون او نور په ختیځ او خټکي او هندوانې په شمالي ولایتونو کې رواج دي.

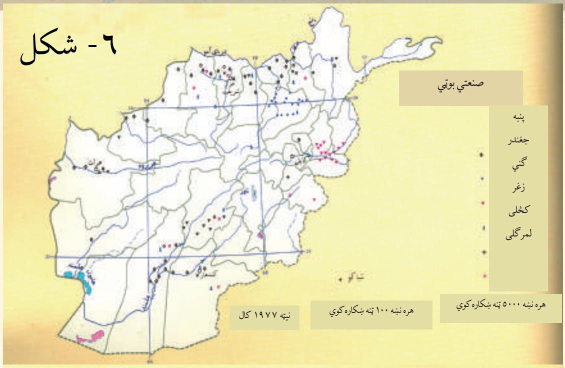

۶- شکل

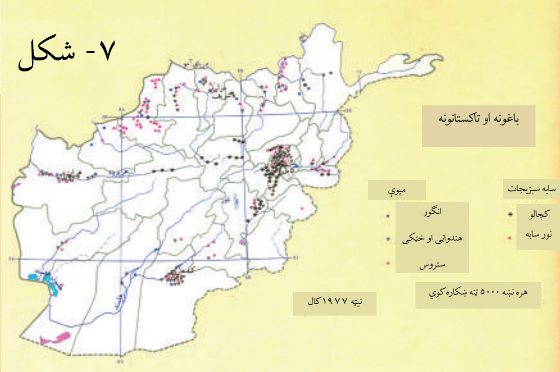

۷- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې څلور ډلې شي، لاندې کارونه دې ترسره او د هغو پایلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

- لومړۍ ډله به د غلو- دانو د ۱ نقشې له مخې او د مخکېني لوست سره سم، د غنمو او وریشو د کرلو سیمې وښيي او دا به څرګنده کړي چې په نقشه کې هره ځانګړې نښه د څو زره ټنه تولیداتو ښودنه کوي.
- دویمه ډله به د وریجو او جوارو د کرلو سیمې د غلو - دانو په دریمه ډله به د صنعتي بوټو د کرلو سیمې د صنعتي نباتاتو او څلورمه ډله به د باغونو او تاکستانونو په نقشه کې د باغونو او تاکستانونو سیمې او د سبو او میوو د تولید سیمې وښيي.

پوښتنې

۱ - د کرنې جغرافیایي ویش څه مفهوم لري؟

۲ - ولې غنم د هېواد په ټولو سیمو کې کرل کیږي؟ یوازې دوه لاملونه يې وواياست.

۳ - ولې زموږ د هېواد په ځینو سیمو کې یو شمېر کرنیز بوټي او د هغو د تولید اندازه لږه ده؟ د هغه لامل (علت) څه دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

تاسې هریو، یو ډول کرنیز بوټي غوره او د درس له مخې په یوه ولایت کې یې د کلني تولید اندازه اټکل کړئ.

پنځم لوست

۴، ۱ مالداري او د هغې اقتصادي ارزښت

۸- شکل د افغانستان د دوه بوکانو لرونکو اوښانو تصویر

زموږ په هېواد کې د څارویو ساتنه او روزنه په څه ډول پرمخ وړل کېږي؟

د څارویو روزنه او ساتنه زموږ د خلکو په ژوند کې څومره ارزښت لري؟

مالداري او د څارویو روزنه په افغانستان کې ډېر لرغونتوب لري. کله چې د څارویو ښکار کول مخ په کمښت شول اویا بشپړ ودریدل. خلکو یو نوی ډول ژوند پیل کړ او د څارویو په ساتنه او روزنه بوخت شول. له هغه وخته تر اوسه پورې پیړۍ تېرې شوي دي او خلکو همدغه ډول ژوند ته دوام ورکړی دی.

زموږ د هېواد په ټولو سیمو کې د غرونو لمنو او خاورینو غونډیو د څارویو روزنې او ساتنې ته ډېر غوره شرایط چمتو کړي دي او تر اوسه پورې یې زموږ یو زیات شمېر وګړي د ژوند په زیاته موده کې په همدغه ډول بوخت کړي دي.

په افغانستان کې په سلوکې د ۸۰ په شاوخوا وګړي په کرنه بوخت دي، هیڅ داسې یو بزګر نشته چې د څارویو په ساتنه بوخت نه وي، سربېره په دې، زموږ یو شمېر خلک، په تېره بیا کوچیان په بشپړ ډول د څارویو په ساتنه بوخت دي او همدایې د ژوند اړتیاوې پوره کوي.

د څومره والي او څرنګوالي له پلوه د څارویو د روزنې یا مالدارۍ ارزښت په دې کې دی چې زموږ د خلکو د اقتصاد په پرمختیا کې مهم رول لري.

د څارویو د تولیداتو ارزښت د ملي نا خالص عاید په سلوکې ۷ ـ ۱۰ پورې برخه جوړوي. سربېره پردې خلک د څارویو څخه د کار ځواک د تولید، باروړلو، د پوستکي د ترلاسه کولو، وړیو او نورو

۹- شکل

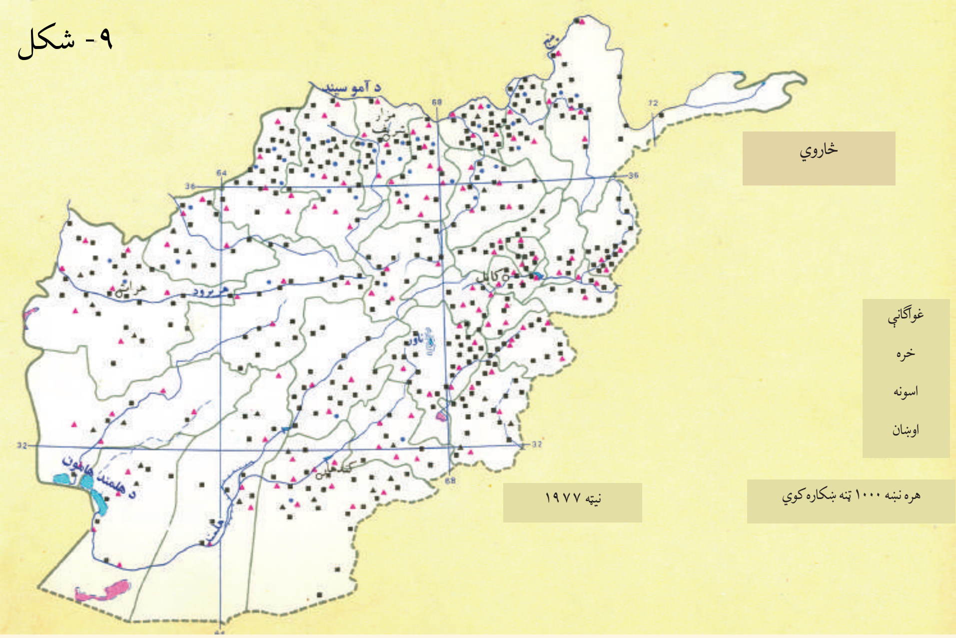

لپاره هم کار اخلي. د څارویو یو شمېر محصولات لکه وړۍ، د پسونو او غویانو پوستکي، قره قل پوستکي او کولمې د خپلې بیې له پلوه د هېواد د صادراتو په سلوکې ۱۰ ـ ۲۰ برخې جوړوي.

همدارنګه د غالیو صادرات او د وړیو صنایع، پوستین باب او د پوستکو صنایع هم د افغانستان په صادراتو کې د پام وړ برخه لري. له دې پرته په هېواد کې د اړتیا وړ غوښه او شیدې چې اندازه یې په یوه کال کې د هر وګړي لپاره په ترتیب سره له ۱۱.۵ تر ۶۰ کیلوګرام اټکل شوې ده، له کورنیو سرچینو چمتو کیږي.

د یادولو وړ ده چې څلوېښت کلنو جګړو او وچکالۍ مالدارانو او د څارویو ساتنې ته هم زیان اړولی، ددې ترڅنګ د کال په سړو شپو ـ ورځو کې د غوره غوجلو نشتوالی او د بسیا پاکو اوبو کمښت هم د څارویو په مړینه اغیزه لري چې اندازه یې هر کال په سلوکې ۳۰ ته رسیږي.

د کورنیو څارویو ډولونه او د هغو جغرافیایي وېش

هغه کورني څاروي چې بزګران او مالداران یې ساتي دادي: پسونه، غواوې، وزې، خره، اوښان، اس، کچرې او کورني چرګان. د کورنیو څارویو په ډله کې تر ټولو زیات قره قل پسونه او عادي پسونه د هېواد په اقتصاد کې ډېر غوره ارزښت لري او د څارویو د محصولاتو په صادراتو کې یې برخه ډېره ده.

لکه چې د څارویو روزنې په (I) نقشه کې ښکاري، د پسونو روزنه څه ناڅه د هېواد په ټولو برخو

کې ترسترګو کیږي، خو قره قل پسونه یوازې په شمالي ولایتونو کې له بدخشان څخه تر هرات پورې پراختیا لري. وزې هم په ټول هېواد کې روزل کیږي.

که چیرې د څارویو روزنې (I I) نقشې ته ځیر شو، نور څاروي لکه غواګانې، خره، اسونه او اوښان څه ناڅه د هېواد په ټولو ولایتونو کې روزل کیږي.

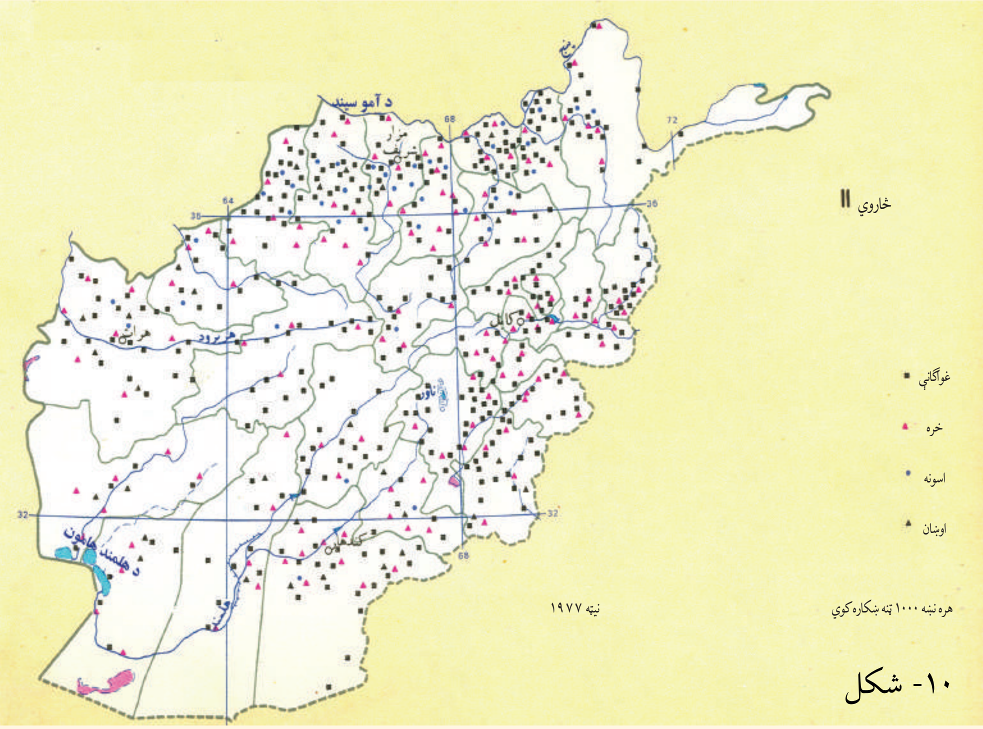

۱۰- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، لاندې دندې دې پرمخ بوځي او د هغو پایلې دې د ډلې استازی په ټولګي کې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي:

۱. د نوي لوست متن دې ورو ولولي او بیا دې د مالدارۍ په ارزښت خبرې وکړي.

۲. د لوست متن او د څارویو روزنې (I) نقشې ته دې وګوري، د پسونو، قره قل پسونو او د وزو د روزنې د جغرافیایي وېش په هکله دې معلومات ورکړي.

۳. د نوي لوست متن او د څارویو د روزنې (II) نقشه دې وګوري د غواګانو، خرو، آسونو او اوښانو د روزنې او ساتنې سیمې دې په نښه کړي.

پوښتنې

۱. مالداري زموږ د هېوادوالو په ژوند او اقتصاد کې څه ارزښت لري؟ څرګند یې کړئ.

۲. د کوم ډول کورنیو څارویو روزنه او ساتنه زموږ په هېواد کې دود ده؟ نوم یې واخلئ.

۳. له محصولاتو پرته د کومو څارویو له څواک څخه د کومو کارونو په ترسره کولو کې کار اخېستل کیږي؟ توضیح یې کړئ.

٤. هغه محصولات چې له څارویو ترلاسه کیږي، کوم دي؟ له هغو څخه په څه شي کې کار اخېستل کیږي او له صنعتي کېدلو څخه وروسته د څارویو د کوم محصول ارزښت اوچتیدلای شي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

له سرچینو نه په کار اخېستلو سره د کوچیانو د ژوند، کار، د هغوی د څارویو روزنې او د هغوی د ستونزو په هکله یوه مقاله ولیکئ.

۵،۱ د مالدارۍ لارې چارې

۱۱- شکل: دهېواد په شمال کې سیند ته نږدې د څارویو یوه رمه

زموږ په هېواد کې د څارویو ساتنه او روزنه په څه ډول پرمخ وړل کیږي؟

الف ـ لرغوني او دودیزه طریقه (لارې چارې)

لکه څنګه چې مخکې لوست کې مو د مالدارۍ د ارزښت په هکله معلومات ترلاسه کړل، زموږ یو زیات شمېر هېوادوال د څارویو د ساتنې له لارې خپل ژوند پرمخ بیایي، همدارنګه د څارویو ساتل د هېواد لویه عایداتي سرچینه ده. مالداري په دودیزه او عنعنوي بڼه له ډېر پخوا راهیسې زموږ په هېواد کې رواج ده. کوچي مالداران د ډېرو زیاتو کړاوونو په ګاللو سره د کال په اوږدو کې د خپلو څارویو د څرولو په خاطر له یوه څرځای څخه تر بل پورې د تګ په حال کې وي او په واښه لرونکو پراخو څړ ځایونو کې په دودیز ډول د هېواد په بیلابیلو برخو کې د څارویو په ساتنه بوخت وي.

د دودیزې مالدارۍ لویې ستونزې دادي: وچکالي، د ښنلو د اوبو کمښت، د ناپاکه اوبو ښنل، په ژمي کې د سرپنا نه لرل، د حیواني ناروغیو په وړاندې د څارویو نه ساتل، د وقایې په خاطر له حیواني کلېنیکونو او فارمونو سره د دوی د اړیکو نشتوالی، د ناروغو څارویو په درملنه کې ستونزې او د اصلاح شوو نسلونو خواته نه پاملرنه او نورې ستونزې.

ب ـ عصري او پرمختللې طریقه

په افغانستان کې په عصري او فني ډول د څارویو روزنه او تکثیر په ۱۳۱۲ هـ ل کال کې پیل شو. په ۱۳۱۵ هـ ل کال د لومړي ځل لپاره په کابل کې د ناروغو څارویو د درملنې لپاره لومړنی حیواني کلېنیک جوړ شو چې موخه یې د دولتي څارویو په تېره بیا د عسکري قطعاتو اسونو او د یو شمېر

مراجعینو د څارویو درملنه وه. په ۱۳۲۳ هـ ل کال کې په بدخشان او د هغه وخت د قطغن په ولایت کې په غواګانو کې وژونکې ناروغي خپره شوه چې ډیر زیات زیان یې اړولی و. له هغه مهال را وروسته د وترنرۍ خدمتونو د پراختیا لوري ته پاملرنه وشوه او د ۱۳٤٥ هـ ل کال تریای پورې په بیلابیلو ولایتونو کې نهه کلېنیکونه جوړ شول او په ۱۳٥۳ هـ ل کې یې شمیر ۱٦ ته لوړ شو. په اوسني وخت کې په هیواد کې د وترنرۍ علومو پوهنځیو شمیر زیات شوی دی او د حیواني کلېنیکونو جوړولوته هم پاملرنه ډیره شوې ده، خو بیاهم د پرسونل او لازمو وسایلو د نشتوالي له کبله ستونزې شته، نو ځکه د څارویو د مړینې شمیر هم ډیر دی.

د عصري او پرمختللې مالدارۍ او د څارویو د محصولاتو د زیاتولو مهم ټکي دادي:

۱۲- شکل

- د پوره اندازې وښو چمتو کول او د څارویو خوراک ته ښه پاملرنه.
- د حیواني ناروغیو په وړاندې د څارویو ساتنه.
- د زراعتي اصلاح شوو نسلونو ترویج او ډیربښت.
- د حیواني کلېنیکونو او فارمونو تاسیس او زیاتول.
- د منظمې اداري او غوره منجمنت شتووالی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د نوي لوست د متن او تصویرونو په کتلو سره د دودیزې او پخوانۍ مالدارۍ په اړه او دویمه ډله دې د مالدارۍ د نوې او پرمختللې بڼې په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایله دې په ټولګي کې د خپلو ټولو ټولګیوالو ته مخې تشریح کړي.

پوښتنې

۱. د دودیزې مالدارۍ ستونزې کومې دي؟ توضیح یې کړئ.
۲. د څارویو د روزنې عصري او فني بڼه کومه یوه ده، معلومات ورکړئ.
۳. کوم لاملونه (علتونه) د مالدارۍ د پرمختګ او د محصولاتو د زیاتیدو سبب کیدای شي؟ نوم یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د یوه څاروي اویاهم د یوه حیواني کلېنیک تصویر چمتو کړئ او په بل ساعت کې د هغه په هکله خبرې وکړئ.

۶،۱ وحشي ژوي

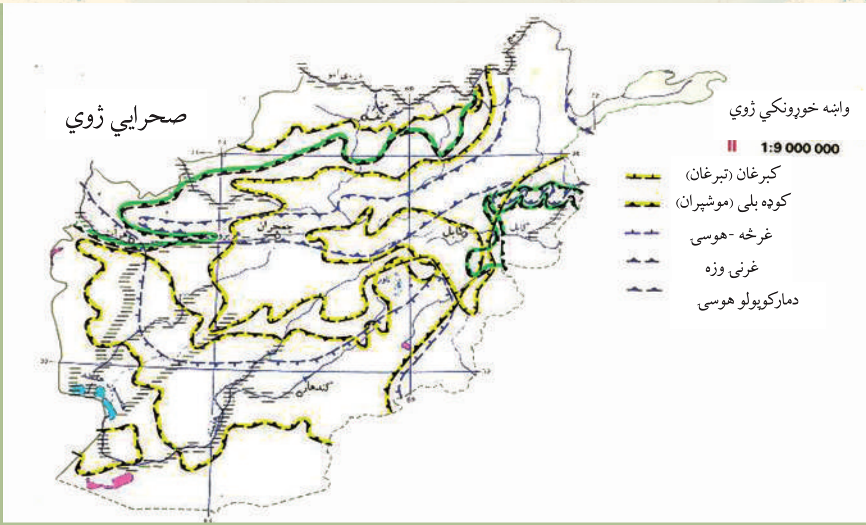

۱۳- شکل: واښه خوړونکي ژوي

د وحشي ژويو نقشي ته وګورئ زموږ په هېواد کې کوم ډول واښه خوړونکي او غوښه خوړونکي ژوي شته؟

ژوي د چاپېريال د يوې مهمې ارزښتمنې ښکارندې (پديدې) په توګه په طبيعي بيارغاونه باندې ژوره اغيزه لري. په طبيعت کې، په تېره بيا په ځنګلونو کې بيلابيل ژوي ژوند کوي چې هريو يې ځانګړې اهميت لري. د هغو ژويو ارزښت چې په ځنګلونو او څړځايونو کې اوسيږي، د ګرځندويانو (توريستانو يا سيلانيانو) د رابللو، ښکارکولو، د هغوی د پوستکي د ارزښت او د طبيعت د توازن له مخې ډېر اوچت دی. ددغو ژويو په ژوند او پايښت کې د انسانانو د فعاليت اغېزه ډېره ژوره ده او د هغوی ښکارکول او په پټنځايونو کې يې لاس وهنه د هغوی ژوند له خطر سره مخامخ کوي. انسان د ځنګلونو په وهلو، د کورنيو څارويو په څرولو، د وښو او د سوځولو په خاطر د ونو بوټو په پرې کولو سره وحشي ژويو ته ګوابښ پيښوي.

د افغانستان طبيعي جوړښت چې ډېره برخه يې غرونه دي، په تېره بيا د هندوکش لړۍ چې زياتې لوړې - ژورې او شګلنې لمنې او ډاګونه لري، د ژويو لپاره يې جغرافيايي ارزښت رامنځته کړی دی او د ژوند او ژويو ډول ډول والی يې پياوړی کړی دی. زموږ په هېواد کې د ځمکې د جوړښت، اقليمي شرايطو او خوراکي توکو د پيداکېدو له مخې د بيلابيلو ژويو او الوتونکو لپاره د ژوند غوره چاپېريالونه رامنځته شوي دي چې يو شمېر يې دادي:

- ذوحياتين او ښنيدونکي لکه: خرمښکی، سمسېره، چنګاښ، مار او نور. په افغانستان کې يوازې د مار ۲۷ ډولونه پېژندل شوي دي. اووه ډوله يې زهري دي چې دوه ډوله يې کبرا او پنځه ډوله يې افعي ماران دي.
- تي لرونکي ژوي: چې ۱۲۰ ډولونه يې په افغانستان کې پيژندل شوي، خو له بده مرغه زيات شمېر

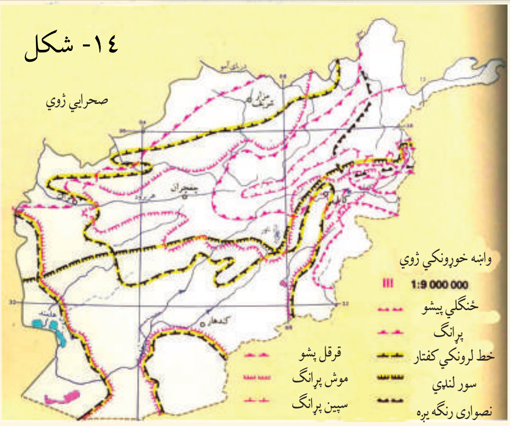

۱٤- شکل

يې اوس د له منځه تلو په حال کې دي لکه:

- پړانګ چې د پامير په لوړو درو او مرغاب کې ليدل شوی و.
- سورلنډيان چې د هېواد مرکزي سيمو کې ژوند کوي.
- ليوان، سرې ګيدړې، غرنۍ پيشوګانې او کوچنۍ وحشي پيشوګانې چې په ټول هېواد کې شته.
- يږې چې هم په غرنيو سيمو او هم په ځنګلونو کې اوسيږي.
- همدارنګه د مارکوپولو پسونه، هوسۍ، مارخور وزې او نور چې هريو يې د يادولو وړ دي او د افغانستان په بيلابيلو سيمو کې ژوند کوي.

يوه سروې چې زموږ په هېواد کې ترسره شوې وه، په هغې کې د هېواد په بيلابيلو سيمو کې د الوتونکو ۳۰۰ بيلابيل ډولونه پيژندل شوي وو چې په هغو کې د دښتو، ځنګلونو او اوبو بيلابيل الوتونکي يادولای شو چې تر ټولو نامتو يې زانه، ډنګ، مارغه،طوطي، کارغه، باښه، توتکۍ، چڼچڼې، پتکه او نوردي.

د ټولګي دننه فعاليت:

لاندې جدول په خپلو کتابچو کې د لوست له متن او نقشو څخه بشپړ کړئ.

واښه خوړونکي ژوي	غرنۍ وزې					
غوښه خوړونکي ژوي	پړانګ					

پوښتنې:

۱ ـ د وحشي ژويو ژوند او شتوالی له کومو ګواښونو سره مخامخ دی؟ توضيح يې کړئ.
۲ ـ څو ډوله الوتونکي، تي لرونکي او خښيدونکي ژوي چې پيژنئ، نوم يې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

په طبيعت کې د الوتونکو او وحشي ژويو د ارزښت په هکله او هغه ګواښ چې دوی ورسره مخامخ دي او داچې څرنګه بايد د هغو ساتنه او څارنه وشي يوه مقاله پرې وليکئ.

۷،۱ د کرنې او مالدارۍ څرنګوالی

په افغانستان کې د کرنې او مالدارۍ وضعیت څه ډول دی؟ ۱۵ شکل

ددغه څپرکي په لوستونو کې تاسې د افغانستان له کرنې او مالدارۍ سره آشنا شوئ.

ددې څپرکي په پای کې غواړو چې په خپل هیواد کې د کرنې او مالدارۍ پر وضعیت یوه کتنه وکړو:

افغانستان یو کرنیز هیواد دی. اصلاً هغه هیوادونه چې زیات شمېر خلک یې په کرنه بوخت دي، پرمختللي نه بلل کیږي. افغانستان چې یو پرمختیایي هیواد دی، زیاتره وګړي یې په سیده او څه هم په ناسیده توګه خپلې د ژوند اړتیاوې له کرنې او مالدارۍ څخه پوره کوي.

سره له دې چې د افغانستان اقتصاد په څو وروستیو کلونو کې ښه شوی او وده یې موندلې، خوبیاهم دغې ودې لوږه او بیوزلي له منځه نه دي وړي. په اوسني وخت کې شپږنیم میلیونه وګړي نه شي کولای خپلې ورځنۍ ډیرې لږې خوراکي اړتیاوې پوره کړي.

په سلوکې ۲٤ کورنۍ هره ورځ ډیر لږ خوراکي لګښت لري او د ټول هیواد په سلوکې ۳۰ نفوس د خپلې اړتیا څخه لږ خوراکي توکي مصرفوي. په سلوکې ٤۰ له درې کلنۍ څخه د ټیټ عمر ماشومان د وزن په کمښت (خوارځواکۍ) باندې اخته دي او په سلوکې ٦.۷ یې له همدې امله مري. په ټولیزه توګه د هیواد په سلوکې ٤٤ وګړي په بیلابیلو کچو د خوراکي توکو ستونزه لري.

که چیرې د افغانستان له اوبو او ځمکې څخه سمه ګټه واخیستل شي، زموږ د کرنې او د څارویو محصولات به څو څو ځله اوچت شي، نه یوازې دا چې کورنۍ اړتیاوې به مو بشپړې شي، بلکې

د کرنیزو محصولاتو د صنایعو او د هېواد د صادراتو په وده کې به هم بنسټي رول ترسره کړي.

هغه لاملونه (عوامل) چې د هېواد د کرنې او مالدارۍ د چارو په پرمختګ، پراختیا او یا هم د هغو په محدودیت اغیزه لري، هغه طبیعي (لکه اقلیم، د ځمکې جوړښت او خاوره)، بشري (لکه، کارځواک او د کارګرانو تخنیکي کچه، فني او د بزګرانو خبرتیا او پوهه) اقتصادي (لکه پانګه، د خرڅلاو بازار، حمل او نقل او نور) او په پای کې سیاسي لامل یعنې د حکومت سیاست دی.

۱۶- شکل: په انځور کې یو سړی لیدل کیږي چې غنم ریبي

له طبیعي لاملونو څخه یوهم اقلیم دی چې د کرنیزو توکو په ځومره والي او څرنګوالي سیده اغیزه لري. د هوا د سوړوالي او اوږده ژمي له امله د هېواد په ځینو لوړو سیمو لکه په کابل، ګردېز، غزني او یو شمېر مرکزي ولایتونو کې کرنه یوازې په یو فصل کې کیږي.

• د اورښت کمښت او د اوبو نشتوالی هم د هېواد کرنې ته ځینې وخت ډېر زیان اړوي.

• په هېواد کې د اوبولګولو سیستم بنه پرمختګ نه دی کړی، د افغانستان د سیندونو د اوبو جریان په کره توګه نه دی څېړل شوی او نه یې هم له اوبو څخه سمه استفاده کیږي، همدارنګه د اوبو لګولو ډېرې آسانتیاوې یا د بزګر په مټ یاهم د سیمه ییزو موادو په واسطه ترسره کیږي.

• د کرنې په برخه کې پانګه اچونه هم کمزورې ده او تر اوسه پورې دهېواد په ډېرو هغو سیمو کې چې کرنه یې اوبو لګولوته اړتیا لري، د اوبو ذخیره کولو بندونه، نه لري او د پام وړ ویالو جوړولو او د کانالونو کیندلوته پاملرنه، نه ده شوې.

بزگران او مالداران هم داسې پوره پانګه نه لري چې د خپلې مالدارۍ او کرنې ښه ښه او عصري کړي او اصلاح شوي کرنيز تخمونه، د ناروغيو او افاتو ضد درمل، کيمياوي سرې او کرنيز ماشينونه وربانديې واخلي.

په ټوليزه توګه ويلای شو چې په افغانستان کې کرنه او مالداري تر ډېره پورې په دوديزه ښه پرمخ وړل کيږي چې د کرنيزو چارو لويه موخه يوازې د بزګر د کورنۍ د اړتيا بشپړول دي.

په کار ده چې کرنه او مالداري په عصري او پرمختللې ښه ترسره شي، د اوبو لګولو سيستم بايد منظم شي او د هغه نور پرمختګ او ښه والی هم په پام کې ونيول شي، بايد د کرنې او مالدارۍ فارمونه او د څارويو روغتيايي کلينيکونه پراخه شي، د کروندې او مارکيټ ترمنځ غځېدلې لارې جوړې او فابريکې او صنعتي مرکزونه بايد کرنيز توکي په صنعتي محصولاتو واړوي او د توکو ارزښت او کيفيت ښه کړي او دې ډول صنعتي مرکزونو ته پراختيا ورکړل شي. له دې پرته د کرنې او مالدارۍ برخې ته د پانګې اچونې د پاملرنې د را اړولو په خاطر بايد د منځنۍ او اوږدې مودې پرمختيايي پلانونه عملي شي، طبيعي سرچينې، څرځايونه او ځنګلونه بايد وساتل شي او له هغو څخه په دايمي او معقوله توګه ګټه واخېستل شي.

۱۷- شکل

۱۸- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي او د ښاغلي ښوونکي د لارښوونې سره سم دې د کرنې او مالدارۍ د ستونزو په هکله او دا چې په څه ډول باید دغه ستونزې له منځه یوړل شي، بحث وکړي او د ډلې استازی د خپل بحث پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱ ـ په هېواد کې کوم لاملونه د کرنې او مالدارۍ د پرمختګ خنډ ګرځېدلي، نوم یې واخلئ.
۲ ـ څرنګه کولای شو په هېواد کې د کرنې او مالدارۍ حالت ښه کړو، توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لومړي څپرکي مهم ټکي او لنډیز ولیکئ او بیا یې ټولګي ته وړاندې کړئ.

دويم څپرکی
انرژي او کانونه

په دې څپرکي کې لولو:

- انرژي او د هغې اهميت
- د انرژۍ د نوي کېدو او نه نوي کېدو وړ سرچينې.
- برېښنا
  - د اوبو برېښنا
  - حرارتي برېښنا
- د ډبرو سکاره او زموږ په هېواد کې د هغو کانونه
  - د صوف درې د ډبرو سکرو کان
  - د آشپشتې د ډبرو سکرو کان
  - د کرکر د ډبرو سکرو کان
  - د هرات د سبزك د مسجد چوبي د ډبرو سکرو کان
- نفت او ګاز
  - نفت
  - ګاز
- د هېواد نفت لرونکې حوزې
- فلزات
- د فلزاتو د کانونو اقتصادي اهميت
- د ودانۍ د ډبرو کانونه
- قيمتي ډبرې
  - الماس
  - لاجورد
  - لعل
  - زمرد
- د کانونو او انرژۍ د حالت څېړنه

د څپرکي عمومي هدفونه

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخوته ورسېږي:

- زده کوونکي به د بشر په ژوندکې د انرژۍ په اهميت پوه شي.
- د هېواد د انرژۍ له منابعو او د هغو له اندازې څخه به خبر شي.
- په اقتصادي برخه کې به د فلزاتو پر اهميت وپوهيږي.
- د هېواد د فلزاتو او کانونو په هکله به معلومات تر لاسه کړي.
- د ودانيو جوړولو د ډبرو د کانونو او د هغو د اقتصادي اهميت په هکله به پوه شي.
- د هېواد کريمه احجار (قيمتي ډبرې) کانونه او د هغو اقتصادي ارزښت به وپيژني.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي موخو ته ورسيږي:

- زده کوونکي به وکولای شي چې د انرژۍ اهميت بيان کړي.
- د انرژۍ د ډولونو نومونه به واخېستلای شي.
- د فلزاتو اقتصادي اهميت به بيان او د هغو د کارولو مهم ځايونه به توضيح کړي.
- د هېواد د فلزاتو مهم کانونه به د نقشې پرمخ وښودلای شي.
- د ودانيو او گرانبيه تيږو کانونه به وپيژندلای شي.
- د ودانيو د تيږو اقتصادي اهميت به توضيح کړي.

نهم لوست

۲، ۱ انرژي او د هغې اهمیت

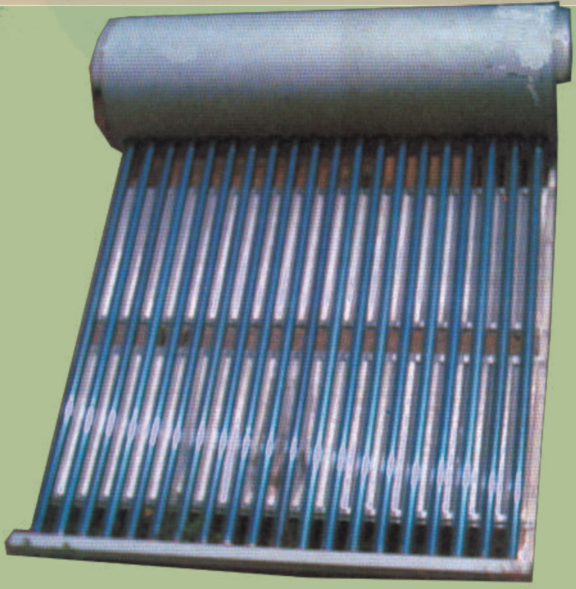

۱۹- شکل: د لمریز اوبه تودوونکي (کلکتور) انځور

د انرژۍ په هکله څه پوهېږئ؟

انرژي هغه څواک یا قوت دی چې د هغې په وسیله په صنایعو، ماشینونو او صنعتي تولیداتو کې خوځښت را منځته کیږي.

زموږ په هېواد افغانستان کې د انرژۍ زیاتې سرچینې شته چې د ځمکې پرمخ او تر ځمکې لاندې موندل کیږي.

په اوسني وخت کې د افغانستان صنایع انرژۍ ته اړتیا لري، چې لوی او کوچني ماشینونه وگرځوي.

د یوې ټولنې د پرمختگ لپاره انرژي ډېر اهمیت لري، سوداگري، صنعت، لېږد او را لېږد او نورې حیاتي چارې نېغ په نېغه په انرژۍ پورې تړلي دي.

د انرژۍ مهمې سرچینې د ډبرو سکاره، نفت، گاز، اوبه ، باد، لمر او نورې دي.

- په افغانستان کې د ډبروسکاره په تېره بیا په اوسني وخت کې انرژۍ یوه مهمه سرچینه ده، او د انرژۍ نورې سرچینې لکه نفت او گاز قیمتي دي، نو ځکه د ډبرو سکاره د انرژۍ د یوې نسبتا ارزانه سرچینې په توگه د ارزښت وړ دي.

د ډبرو سکرو یوه برخه په صنعت کې او نورې برخې یې د سون توکو په توگه په کارېږي، نفت هم زموږ په هېواد کې د انرژۍ د تولید د یوې سرچینې په توگه ځانگړي ارزښت لري.

- هغه څېړنې چې د نفتو د پلټنې په برخه کې له ۱۳۱۵ هـ ل کال څخه راپدې خوا د افغاني او بهرنیو جیولوجیستانو له خوا ترسره شوي دي، په ډاگه کوي چې د هېواد په ډېرو سیمو په ځانگړې توگه، لکه: د شمال په برخو، لویدیځ او جنوب لویدیځ کې د نفتو زیرمې شته.

- د انرژۍ د تولید یوه بله سرچینه طبیعي گاز دی. طبیعي گاز په افغانستان کې له مهمو زیرمو څخه شمېرل

کیږي چې په هېوادکې دننه د لګښت او بهرته د صادرولو له مخې لوړ ارزښت لري. د کورونو له روښانولو او تودولو پرته په پخلي او د صنعتي کارځایونو په کار اچولو کې هم اهمیت لري زموږ په هېوادکې د اوبو له سرچینو د برېښنا انرژي ترلاسه کیږي، له برېښنا څخه د کورونو په روښانه کولو، پخلي او د برقي وسایلو په کار اچولو کې کار اخېستل کیږي. زموږ په هېواد کې د انرژۍ یو شمېر نور ډولونه هم شته، چې په ځینو کارځایونو کې ورڅخه کار اخېستل کیږي، ممکن په راتلونکي کې به په ټول افغانستان کې دود شي لکه:

۲۰ - شکل: د سولر انرژۍ انځور چې په هغه سره د لمر انرژي زیرمه کیږي

د لمریزې برېښنا Solar Energy دستګاوې لمریز پمپونه، د اوبو لګولو لمریز پمپونه او لمریز خراغونه، چې د لمر له انرژۍ څخه کار اخلي. د اوبو او انرژي وزارت په پام کې لري چې د اقتصادي امکاناتو په نظر کې نیولو سره د کونړ او کوکچې په سیندونو باندې د اوبو د برېښنا بندونه جوړ کړي.

له هغې انرژۍ څخه د کار اخېستلو اغېزمنتوب چې طبیعي نوې کیدونکې سرچینې لري، لکه لمر، اوبه او باد د سکرو او تیلو د لګښت په برخه کې سپما رامنځته کوي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې د انرژۍ او دویمه ډله دې په ورځني ژوند کې د انرژۍ د اهمیت په هکله خبرې وکړي او د ډلې استازی دې د خپلو خبرو پایله به نوروته ووایي.

پوښتنې

۱. انرژي تعریف کړئ او دهغې مهمې سرچینې وښیئ.
۲. ولې د ډېرو سکاره د انرژۍ له مهمو توکیو څخه شمېرل کیږي؟
۳. د برېښنا د انرژۍ په تولید کې د اوبو د اهمیت په هکله معلومات ورکړئ.
٤. د انرژۍ اهمیت څرګند کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

تاسې په تېره شپه ـ ورځ کې له کوم ډول انرژۍ څخه کار اخېستی دی، د هغې په هکله معلومات ورکړئ چې له کومې سرچینې څخه ترلاسه، چیرته تولید او په څه ډول ستاسو په واک کې راغلې، په یوه پاڼه کې یې ولیکئ.

لسم لوست

۲،۲ د انرژۍ د نوي کيدو او نه نوي کيدو وړ سرچينې (منابع)

۲۱- شکل: د سولر انرژي يا لمريز برېښنا يو انځور

د انرژۍ په هکله څه پوهيږې؟

د انرژۍ د نوي کيدو او نه نوي کيدو وړ سرچينې څه مفهوم لري؟

په طبيعت کې د انرژۍ دوه ډوله سرچينې شته: د انرژۍ هغه منابع (سرچينې) چې نوې کيږي او د انرژۍ هغه سرچينې چې د نوي کيدو وړتيا نه لري. دلته يې دواړه ډولونه په تفصيل سره لولو:

د انرژۍ د توليد د نوي کيدو وړ سرچينې هغو سرچينوته ويل کيږي چې په طبيعت کې په پوره اندازې سره موندل کيږي لکه اوبه، باد او لمر چې تل زموږ په چاپيريال کې شته، پای ته نه رسېدونکې دي او بيا نوي کيږي.

د انرژۍ نه نوي کيدونکې منابع يا سرچينې هغو سرچينوته ويل کيږي چې وروسته تر يوې مودې د هغو زيرمې پای ته رسيږي لکه د ډبرو د سکرو، نفتو، او ګازو زيرمې، چې وروسته له يوې مودې څخه يې په کانونو کې زيرمې پای ته رسيږي او انسان نه شي کولای چې تل او پرله پسې توګه ورڅخه کار واخلي.

حرارتي انرژۍ چې د ډبرو سکرو، نفتو او ګازو له سوځولو څخه ترلاسه کيږي، د چاپيريال د ککړتيا او د ځمکې د ډيرو توديدو لامل ګرځي.

زموږ په هيوا د کې د انرژۍ دغه دواړه ډوله سرچينې لکه نوې کيدونکې او نه نوې کيدونکې تر کار لاندې دي.

په افغانستان کې ددې ترڅنګ چې د ډبرو د سکرو، نفتو او ګازو له نه نوي کيدونکو سرچينو څخه کار اخېستل کيږي، د انرژۍ د نوي کيدونکو سرچينو څخه هم کار اخېستل کيږي چې په دې کې يوهم اوبه د انرژۍ د نوی کيدونکو سرچينو يوه مهمه سرچينه ده.

هغه سيندونه چې مخ په ځوړ دي، د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره ډيرې غوره سرچينې شمېرل کيږي چې د بندونو په جوړولو او د توربين په لګولو سره له هغو څخه برېښنا ترلاسه کولای شو.

له اوبو څخه ترلاسه کېدونکې برېښنا د ډبرو له سکرو، نفتو او ګازو څخه ارزانه ده. د اوبو برېښنا ځکه ارزانه په لاس راځي چې د اوبو د دايمي جريان څخه توليدېږي. د برېښنا د توليد بله سرچينه باد دی. زموږ د هېواد په ځينو سيمو کې له باد څخه په ازمايښتي بڼه د برېښنا ترلاسه کول پيل شوي دي، ممکن په راتلونکې کې په ټول هېواد کې پراختيا ومومي.

۲۲- شکل د لمريز ديګي انځور

د برېښنا د توليد بله سرچينه لمر دی چې په دې لړ کې لمريز کولکتورونه (اوبه اېشوونکې)، لمريز ځراغونه، د پخلي ديګونه او نور يادولای شو، چې له لمر څخه په کار اخېستو سره يې ډېرې غوره پايلې ترلاسه شوې دي. د لمريزو کولکتورونو څخه په کار اخېستلو سره زموږ په هېواد کې هم د برېښنا په لګښت کې سپما کېږي او هم د چاپېريال د ککړتيا مخه نيول کېږي: په اوسني وخت کې د هېواد په ځينو ولايتونو کې د لمر له انرژۍ څخه کار اخېستل پيل شوي دي او کار ورباندې روان دی.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي. لومړۍ ډله دې د انرژۍ په نوي کېدونکو سرچينو او دويمه ډله دې د انرژۍ په نه نوي کېدونکو سرچينو باندې خبرې وکړي او د ډلې استازی دې د خپلو خبرو پايله نورو ته هم ووايي.

پوښتنې

۱. د ډبرو سکرو، نفتو او ګازو سرچينوته ولې د انرژۍ نه نوي کېدونکې سرچينې وايي.

۲. د انرژۍ د بېلابېلو سرچينو نوم واخلئ.

۳. د انرژۍ کومو سرچينوته نه نوي کېدونکې سرچينې وايي ناسم ځواب په نښه کړئ.

الف. اوبه ب. د ډبرو سکاره ج. باد د. لمر

٤. نوي کېدونکې او نه نوي کېدونکې انرژي يو بل سره څه توپير لري؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

که چېرې ستاسې د اوسېدو په سيمه کې د انرژۍ د نوي کېدو وړ سرچينې څخه کار اخېستل کېږي، د هغې په هکله چې توليد شوې انرژي له کومې سرچينې څخه ترلاسه کېږي او څرنګه توليدېږي، معلومات راټول کړئ او خپلو ټولګيوالو ته يې ووایاست.

۲، ۳ برېښنا

۲۳- شکل
د سروبي د برېښنا د فابريکې تصوير

په افغانستان کې له برېښنا څخه د کومې موخې لپاره کار اخېستل کېږي؟

له برېښنا څخه د مهمې سرچينې په توګه په ټولو صنعتي او اقتصادي چارو، د ښارونو او کورونو په روښانه کولو او برقي وسايلو کې کار اخېستل کېږي. زموږ په هېواد کې له برېښنا څخه کار اخېستل د شلمې پېړۍ له لومړۍ نيمايي څخه پيل شوی دی او په صنعت او ټولنه کې يې ژور بدلون راوستی دی.

په افغانستان کې لومړی ځل د امير عبدالرحمن خان د سلطنت پرمهال د برېښنا يوې کوچنۍ کارخانې په کار پيل وکړ چې د يوې ډينمو په بڼه وه او يوازې ځلوېښت څراغونه يې روښانه کول. دغې ډاينمو په ۱۲۷۲ هـ . ل کال په کار پيل وکړ او د ارګ د روښانه کولو لپاره ورڅخه کار اخېستل کېده.

وروسته په ۱۲۷۵ – ۱۲۷۷ هـ . ل کې يو شمېر نورې د برېښنا کوچنۍ دستګاوې چې د براس په انرژۍ يې کار کاوه، يو په بل پسې په کار ولوېدې. په ۱۲۹۰ هـ . ل کې په جلال آباد کې د ۱۹ کيلوواټه په قدرت د برېښنا يو ماشين د براس په واسطه په کار پيل وکړ او وروسته په پغمان کې په ۱۲۹۶ هـ . ل کال کې د ۱۵ کيلوواټه په ورتيا له براس څخه د برېښنا د توليد يوه کوچنۍ دستګاه په کار واچول شوه.

په افغانستان کې د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره د برېښنا له بندونو څخه هم کار اخېستل کېږي.د برېښنا هغه بندونه چې په هېواد کې جوړ شوي دي، له ځلوېښتو کلونو را په دې خوا يې کوم پرمختګ نه دی کړی، نو ځکه د هېواد اوسنۍ اړتيا نه شي پوره کولای.

په اوسني وخت کې چې د ښارونو نفوس ډېر زيات شوی دی. برېښنا ته د خلکو ورځ په ورځ زياتېدونکې اړتيا هم ډېره شوې ده. د برېښنا د ماستر پلان له مخې، افغانستان د ۲٤۰۰۰ ميګاواټه برېښنا ورتيا لري،

چې په هغې کې ۲۳۰۰۰ میګاواټه یې د اوبو برېښنا او پاتې نوره یې حرارتي برېښنا ده چې د طبیعي ګاز، د ډبرو سکرو او نفتو له سرچینو څخه یې ترلاسه کول په پام کې نیول شوي دي. د هغې تولیدول او پرمختګ ډېرې زیاتې پانګې ته اړتیا لري. افغانستان د برېښنا د انرژۍ د تولید د چټکوالي سره سره، د نړۍ او ګاونډیو هېوادو پرتله وروسته پاتې دی.

۲۴- شکل

د سروبي د برېښنا دفابریکې تصویر

په ۱۹۷۶ م کال کې په نړۍ کې په منځنۍ توګه په یوه ساعت کې د برېښنا د سرې سر تولید اندازه ۱۷۱۴ کیلوواټه وه، په همدې کال کې په افغانستان کې د هرتن لپاره د برېښنا د انرژۍ تولید په یوه ساعت کې ٤۱ کیلوواټه و، چې د نړۍ پرتله ٤۲ ځله کم ګڼل کیږي. زموږ په هېواد کې د اوبو برېښنا انرژي د برېښنا د بندونو په جوړولو سره ترلاسه کیږي چې یو شمېر پروژې یې دادي: د نغلو د برېښنا بند، د سروبي د برېښنا بند، د ماهیپر د برېښنا بند، د درونټې د برېښنا بند، د کجکي او جبل السراج د برېښنا بند چې وروسته به پوره خبرې وربادنې وشي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې په ورځني ژوندکې د برېښنا د اهمیت په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایله دې د ډلې استازی نورو ته واوروي.

پوښتنې

۱. د برېښنا لومړنۍ دستګاه د کوم پاچا پرمهال او په کوم ځای کې جوړه شوه؟
۲. له برېښنا څخه په کومو چاروکې کار اخېستل کیږي؟
۳. افغانستان د څومره میګاواټه اوبو برېښنا ورتیا لري او پاتې د اړتیا وړ برېښنا به په هېواد کې له کومو سرچینو څخه ترلاسه شي؟
٤. د هېواد د نامتو بندونو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ستاسې په ښوونځي او کور کې برېښنا شته که نه؟ که وي، له کومې سرچینې څخه ترلاسه کیږي، د هغې میاشتنی لګښت اوبیه څومره ده، هغې په اړه معلومات راټول او په بل راتلونکي ساعت کې د هغې په اړه خبرې وکړئ.

الف ـ د اوبو برېښنا

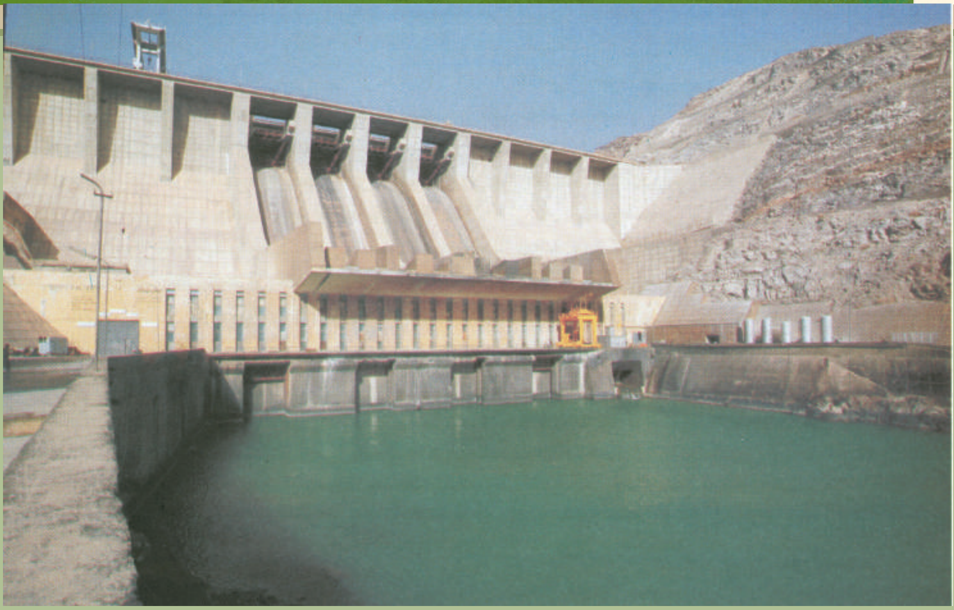

۲۵- شکل: د نغلو د اوبو د برېښنا د تولید فابریکه

په افغانستان کې د اوبو د برېښنا بندونه پرکومو سیندونو جوړ شوي او زموږ د خلکو پر اقتصادي ژوند باندې کومې اغیزې لري؟

د شلمې پېړۍ له نیمایي را وروسته په صنعت او د بشریت د ژوند په نورو برخو کې برېښنا د انرژۍ د یوې مهمې سرچینې په توګه پېژندل شوې ده او د هغې ترلاسه کول او لګول په چټکۍ پرمخ تللي دي.

د برېښنا د ورځ په ورځ زیاتیدونکي ارزښت له مخې دافغانستان د روانو اوبو سروې ترسره شوې ده او داسې ویل شوي دي چې افغانستان د سیندونو په بهیر کې زیاتو ځوړونو د لرلو له کبله، څه ناڅه پر هریوه سیند باندې د برېښنا د بندونو د جوړولو ډېرښه امکانات لري. په حقیقت کې د افغانستان سیندونه د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره تر ټولو اقتصادي سرچینې دي.

د هغو لومړنیو سروې ګانو او څېړنو د پایلې له مخې چې د برېښنا د تولید په برخه کې ترسره شوې، داسې ښکاري چې د افغانستان له سیندونو څخه په هر ساعت کې ۲.۵ میلیونه کیلوواټه برېښنا ترلاسه کېدای شي، خو اوس دغه سرچینې ډېرې لږ ترکار لاندې دي. په اوسني وخت کې برېښنا نه یوازې له سیندونو څخه بلکې له حرارتي سرچینو لکه د ډبرو له سکرو، نفتو او ګازو څخه هم ترلاسه کیږي. افغانستان د اوبو د برېښنا د تولید بېلا بېلې دستګاوې لري چې په لاندې توګه دي:

۱) د جبل السراج د برېښنا فابریکه

د جبل السراج د برېښنا دستګاه د سالنګ پر سیند باندې جوړه شوې ده، له توربین سره یوځای یې لوړوالی ۳۷ متره دی. هغه اوبه چې په توربین باندې راځي په یوه ثانیه کې لس متره مکعبه دي. د جبل السراج ددستګاه د جوړولو کار په ۱۲۹٤ هـ . ل. کال کې پیل اوبه ۱۲۹۹ هـ . ل. کې بشپړ شو. درې توربینونه لري چې مجموعي ظرفیت یې ۱۵۰۰ کیلوواټه دی. ددغې دستګاه استهلاکي دوره پوره شوې د ه او بیارغاونې ته اړتیا لري، خو بیاهم دوه توربینونه یې کارکوي. د جبل السراج له برېښنا څخه د جبل السراج او چاریکارو د ښارونو په روښانه کولو او د ګلبهار د فابریکې په کار اچولو کې کار اخېستل کیږي.

۲-د وردګو د چک د برېښنا بند

د چک د برېښنا بند د جوړولو کار په ۱۳۱٦ هـ.ل کال د غوایي په میاشت کې د ۱۵ میلیونه افغانیو په لګښت سرته ورسید. دا بند ۳۰۰ متره اوږدوالی ۱۳ متره پنډوالی اوبه کښتنی برخه کې ۹ متره جګوالی او د شرشرې جګوالی یې ۲۷ متره دی چې ٤۰۰۰ متره اوږده نهر څخه په ګټه اخېستنه ۱۷ متره مکعبه اوبه په ثانیه کی دری توربینونه چې ۳۳۰۰ کیلواټه توان لری فعالوي. لاس ته راغلې برېښنا د هوایي سیم په وسیله د ۵۵ کیلو مترو په اوږدالی او د ۵۵ ستنو په وسیله کابل ته لیږدول شوی و. باید وویل شي چې د نومورې دستګاه د برېښنا لاس ته راوړنه نظر د اوبو اندازی ته فرق کوي.

۳) د پلخمرې د برېښنا بند

دغه بند په ۱۳۲۰ هـ . ل کال د کندز پر سیند باندی جوړ شوې چې د برېښنا لوړ ظرفیت یې په یوه ساعت کې ٤۸۰۰ کیلوواټه دی. په ۱۳۳٦ هـ . ل. کې د پلخمرې لومړۍ او دویمه دوه نورې دستګاوې هم په یوه ساعت کې د ۹۰۰۰ کیلو واټه ظرفیت په لرلو سره د پخواني شوروي اتحاد د متخصصینو له خوا جوړې او په ۱۳٤۱ هـ . ل. کې یې په کار پیل وکړ. په اوسني وخت کې د پلخمرې د برېښنا د بند توربینونه بیارغول شوي دي او تر ګټې اخېستنې لاندې دي. د هغه له برېښنا څخه د بغلان د نساجي په فابریکې، سیلو، د موټرو د ترمیم په فابریکې او د پلخمرې او بغلان ښار په روښانه کولو کې کار اخېستل کیږي.

۴) د کجکي د برېښنا بند

د هلمند د ولایت د کجکي په ولسوالی کې د برېښنا د تولید یوه لویه دستګاه ده چې له کندهار ښارڅخه ۱۵۰ کیلومتره شمال لوېدیځ کې ده. په دغې ولسوالۍ کې د هېواد د برېښنا تر ټولو لویه دستګاه په پام کې نیول شوې وه چې د برېښنا د تولید ظرفیت یې ۱۲۰۰۰۰ کیلو واټه اټکل شوی و. د جوړولو کار یې په ۱۳۳۰ هـ . ل. کې پیل اوبه ۱۳۳۲ هـ . ل. کې بشپړ شو. په کجکي

کې د برېښنا د تولید اوسنی دستګاه په یوه ساعت کې ۳۳۰۰۰ کیلوواټه برېښنا تولیدولای شي چې د کندهار ښار، هلمند، لښکرګاه ښار او ګرشک، سنګین، کجکي او د موسی کلا ولسوالیو او د همدغو سیمویه صنعتي تاسیساتو کې لګول کیږي. له دې کبله چې ډېر کلونه ورځخه کار اخېستل شوی دی، توربینونه یې استهلاک شوي دي خو په دې وروستیو کې د امریکې د متحده ایالاتو د پرمختیایي ادارې په مرسته بیارغول شوي دي.

۵) د سروبي د اوبو د برېښنا بند

د سروبي د اوبو د برېښنا دستګاه په سروبي کې د کابل د سیند د پاسه، د کابل سیند سره د پنجشیر د سیند د یو ځای کېدو په ۱۵ کیلومتري واټن کې، د سمندر له سطحې څخه د ۱۵۹۶ مترو په لوړوالي کې جوړه شوی ده. دغه دستګاه دوه توربینونه لري چې د هر توربین د برېښنا د تولید اندازه په یوه ساعت کې ۱۱۰۰۰ (د دواړو یې ۲۲۰۰۰) کیلوواټه کیږي. د جوړولو کارېې په ۱۳۳۰ هـ. ل. کال کې پیل اوپه ۱۳۳۶ هـ. ل. کال کې پای ته ورسید. د سروبي د برېښنا دستګاه دوه ښیګڼې لري: لومړی داچې د کابل ښار او صنعتي مرکزونوته نژدې ده او بل داچې د ورېښمو د تنګي په برخه کې د کابل پر سیند باندې جوړه شوې ده چې په پوره اندازه اوږدوالی او ځوړلري چې د دغې ځانګړتیا په لرلو سره په هر څو کیلومتره واټن کې طبیعي ځوړ جوړوي او د ورېښمو د تنګي په برخه کې ورځخه ډېر کار اخېستل کیږي.

د اوسني وخت په پسرلي د سروبي په برخه کې د کابل د سیند دبت په پسرلي کې په یوه ثانیه کې ۷۴ متر مکعبه اوبه دي. سربېره پر دې دغه سیند په کال کې اووه میاشتې پوره اندازه اوبه لري، خو په پنځو نورو میاشتو یعني له تلې څخه تر کب میاشتې پورې د کابل د سیند اوبه کمیږي. له همدې امله د سروبي ددغې دستګاه اوسنی وړتیا په یوه ساعت کې ۲۲۰۰۰ کیلوواټه ده. د سروبي د اوبو د برېښنا د توربین د بیارغونې قرار داد له جرمني زیمنس کمپنی سره شوی کارېې بشپړ او تر استفادې لاندې دی. د سروبي له برېښنا څخه د کابل ښار د روښانه کولو، د ګلبهار د فابریکې او د مرکز د یو شمېر نورو صنعتي مؤسسو د فعالیت په خاطر کار اخېستل کیږي.

۶) د ماهیپر د برېښنا فابریکه

نوموړې فابریکه د کابل ښار ختیځ ته په ۴۰ کیلومتره واټن کې د دریو توربینونو په لرلو سره د کابل پر سیند جوړه شوې چې هر توربین یې په یوه ساعت کې ۲۲۰۰۰ (ټول ۶۶۰۰۰) کیلوواټه د برېښنا تولید لري. د جوړولو کارېې په ۱۳۳۱ هـ. کال. پیل او په ۱۳۴۵ هـ. کال. کې بشپړ شو او ګټې اخېستل ورځخه پیل شول. دا یوه موسمي فابریکه ده. د اوبو د زیاتوالي پرمهال فعاله، خو د اوبو د کمښت پرمهال ولاړه وي. دغه فابریکه د اوبو راګرځولو بند لري خو د اوبو زېرمه نه لري، کله چې په اوړي کې دسیند اوبه لږې شي، دغه فابریکه پرچاوېږي، خو په ژمي او پسرلي کې بیرته په کاربانډي

پیل کوي. د دغې فابریکې د بیارغاوونې قرار داد د جرمني د زیمنس کمپنۍ سره لاسلیک شوی او اوس ترگټې اخېستنې لاندې ده.
له برېښنا څخه یې د کابل په ښار کې استفاده کیږي.

۷) د درونټې د برېښنا فابریکه

د ننگرهار په ولایت کې ددغې فابریکې د جوړولو کار په ۱۳۳۹ هـ .ل. کال پیل او په ۱۳۴۳ هـ .ل. کې بشپړ او گټه اخېستنه یې پیل شوه. دغه فابریکه درې توربینونه لري چې د برېښنا د تولید ټول ظرفیت یې په یوه ساعت کې ۱۲۰۰۰ کیلوواټه دی. اوس یې د استهلاک دوره بشپړه شوې، خو بیاهم د اقتصادي موجود حالت له کبله کار ورڅخه اخېستل کیږي. تخنیکي وضعیت یې د اضافي پرزو د نشتوالي له کبله د اندیښنې وړدی، خو د فابریکې عادي سمون کله کله ترسره کیږي.
د جلال آباد په ښارکې گڼ شمېر کورنۍ ترې کار اخلي. په اوسني وخت کې چې د جلال اباد د ښار نفوس ورځ په ورځ مخ په زیاتیدو دی، موجوده برېښنا یوازې په سلوکې ۳۰ وگړو او صنایعو ته بسیا ده. خو پاتې خلك له وارداتي برېښنا څخه گټه اخلي.
ددغې فابریکې له تولید شوې برېښنا څخه د جلال آباد ښار د روښانه کولو، صنعتي موسسو او د ۳۲۵۰۰ جریبه ځمکې د اوبو د پمپ کولو لپاره کار اخېستل کیږي.

۸) د نغلو د برېښنا د بند فابریکه

د نغلو د اوبو د برېښنا د تولید فابریکه د افغانستان د برېښنا د تولید تر ټولو لویه فابریکه ده چې د کابل ښار ختیځ ته د ۷۰ کیلومترو په واټن کې جوړه شوې او څلور توربینونه لري چې ټوله وړتیا یې په یوه ساعت کې ۱۰۰۰۰۰ کیلوواټه کیږي.
د نوموړي بند د جوړولو کار په ۱۳۳۹ هـ . ل. کال پیل او په ۱۳۴۶ هـ . ل. کال بشپړ او د گټې اخېستو وړ وگرځید.
د دغې پروژې بنسټې موخه له یوې خوا د سروبي د اوسنیو او نورو وروستیو فابریکو لپاره د اړتیا وړ اوبو زیرمه کول اوویشل اوله بلې خوا د کابل د حوزې لپاره د برېښنا تولید و. د نغلو د اوبو اصلي سرچینه د کابل او پنجشیر سیندونه دي. د زیاتو کلونو په تېریدو سره د نغلو د برېښنا د بند د فابریکې وسایل زاړه شوي دي، د هغې د بیا رغونې د کار پرمخ بیول له یوې روسي کمپنۍ سره لاسلیک شوي او پرمخ روان دی.

د ازبکستان د برېښنا شبکه

د ازبکستان د برېښنا د پروژې غځول په ۱۳۸۶ هـ.ش. کال کې پیل، وروسته کابل ښار او ځینو نورو ولایتونوته وشول، فعالیتونه یې په لاندې ډول دي.

الف: ۱- له ازبکستان څخه تر حیرتانو پورې د ۵۳ کیلو مترو په اوږدوالي د ۲۲۰ کیلو واتو د بل سرکت مزي غځول او د برېښنا لیږدول.

۲- د مزار شریف له نایب آباد څخه ۲۲۰ کیلو واته د بل سرکت مزي د ۲۳ کیلو مترو په اوږدوالي غځول او د برېښنا لیږدول.

۳- له نایب آباد څخه تر پلخمري پورې د ۱٦٤ کیلو مترو په اوږدوالي ۲۲۰ کیلو واټه برېښنا مزي غځول او دبرېښنا لیږدول چې په ۱۳۸۷ هـ.ش کال کې بشپړ شول او ۳۰۰ میګا واټه برېښنا لري.

ب: ۱- له پلخمري څخه کابل ته د ۲۰۲ کیلو مترو په اوږدوالي د ۲۲۰ کیلو واټو د ډبل سرکت د برېښنا د مزي غځول او د برېښنا لیږدول، د چمتلې دښته کې د ۳۲۰ میګا واټه امپیر په ظرفیت د ۲۲۰/۱۱۰ کیلو واټو سب ستیشن دوداني جوړیدل.

له حیرتانو څخه تر کابله پورې د نومورې مزي په غځولو کې (۱۳۸۳) اوسپنیزې کتاره لرونکې پایې (ستنې) کارول شوي دي.

په سالنګونو کې هم ځینې ستنې ۳۸۰۰ متره د بحر له سطحې لوړې درول شوي دي. چې تر یوه بریده پورې په کابل ښارکې د خلکو اړتیا بشپړوي.

لاندینی جدول د ډیزلي، آبي او حرارتي برېښنا د تولید او تورید اندازه ښیي (په یوه ساعت کې ۱۰۰۰ کیلوواټه)

کلونه	د اوبو برېښنا	حرارتي برېښنا	ډیزلي برېښنا	له بهر څخه واردیدونکې برېښنا
۱۳۸۲	٦۳۱،۷	۱۹٤،۰	۰،۰۱	—
۱۳۸۳	٥٦٤،٥	۲۱٥،۱	۳،۱	—
۱۳۸٤	٦۷۱،۳	۲۳٥،۱	۱،۰	۱۳٦،٥
۱۳۸٥	٦٤٥،۹	۲٦۷،۳	٤،۰	٥۹٤،۱
۱۳۸٦	٦۸۳،۸	۲٦٦،٥	٥۷،۰	۷۸٤،۷

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دريو ډلو وويشل شي: یوه ډله دې د نغلو او سروبي او بله ډله دې د درونټې او ماهيپر او دريمه ډله دې د جبل السراج او پلخمري د برېښنا د بند د ازرښت په هکله خبرې وکړي او پايله دې خپلو نورو ټولګيوالوته ووايي.

پوښتنې

۱. د افغانستان تر ټولو پخوانی د برېښنا د تولید فابریکه کومه یوه ده او کلنی ظرفیت یې څومره دی ؟

۲. د سروبي او ماهيپر په فابریکه کې له تولید شوې برېښنا څخه چیرته کار اخېستل کیږي؟

۳. د نغلو د پروژې اساسي موخې او هدفونه بیان کړئ.

٤. د افغانستان له سیندونو څخه د ترلاسه کېدونکې برېښنا اندازه څومره اټکل شوې ده؟

۵. د ازبکستان د برېښنا مزي په څه وخت بشپړ او څومره میګاواټه ظرفیت به ولري؟

په لاندېنيو څلورو ځوابونو کې یې سم ځواب په نښه کړئ.

الف. په یوه ساعت کې ۱،۸ میلیون کیلوواټه　　ب. په یوه ساعت کې ۲،۵ میلیون کیلوواټه

ج. په یوه ساعت کې ۳،۵ میلیون کیلوواټه　　د. په یوه ساعت کې ۱،۵ میلیون کیلوواټه

له ټولګي څخه بهر فعالیت

لاندنی جدول په ترتیب سره په خپلو کتابچو کې بشپړ کړئ.

د سابقې له مخې	د ظرفیت له مخې
د جبل السراج د برېښنا فابریکه	نغلو

ب ـ حرارتي برېښنا

آیا په افغانستان کې له حرارتي برېښنا څخه کار اخېستل کیږي؟

۲۶ - شکل: د کابل په ښارکې د حرارتي برېښنا د فابریکې یو تصویر

حرارتي برېښنا چې معمولاً د ډېرو سکرو، نفتو او ګازونو له سوځولو ترلاسه کیږي، په افغانستان کې د برېښنا د تولید ښه سرچینه ده چې د اوبو له برېښنا څخه وروسته په دویمه درجه کې د استفادې وړ ده.

د ډیزلي برېښنا لومړنۍ فابریکه په ۱۳۵۱ هـ . ل کال په کابل کې جوړه شوه، یو کال وروسته بیا یوه بله کوچنۍ فابریکه په یوه ساعت کې د ۳۰۰ کیلو واټو په ظرفیت د کندهار د وړۍ اوبدلو د فابریکې لپاره جوړه شوه. همدارنګه په ۱۳۳۱ هـ . ل کال کې د ډیزلي برېښنا د تولید دوه ماشینونه د ۵۰۰ کیلوواټو په ظرفیت د هرات په ښار کې په کار اچول شوي وو. د انرژۍ او اوبو د وزارت د ۱۳۸۵هـ . ل کال د راپور له مخې د افغانستان د حرارتي برېښنا د ټولو فابریکو ظرفیت په یوه ساعت کې ۴۲.۷ زره کیلوواټو ته رسیده چې د ټول هېواد د برېښنا فابریکو په سلوکې ۱۲.۵ یې جوړاوه. په اوسني وخت کې کوچنۍ ډیزلي فابریکې په ځینو ښارونو او ولایتونو لکه په مزارشریف، شبرغان، تخار، هرات، غزني او کابل کې د برېښنا مهمې وسیلې شمېرل کیږي. چې د سون توکي یې تیل او په ځینو ځایونو کې ګاز دي دلته به دافغانستان د حرارتي برېښنا په فابریکو باندې خبرې وشي.

۱_ د مزارشریف د حرارتي برېښنا فابریکه

د هېواد حرارتي برېښنا تر ټولو لویه فابریکه ده چې د مزارشریف د ښار د لویدیځ په ۲۰ کیلومتري واټن کې موقعیت لري او په هغې کې هغه ګاز سوځول کیږي چې د جوزجان څخه په نل لیکه کې رالیږدول کیږي. دغه فابریکه په ۱۳۴۳ هـ . ل کال کې د یوه روسي انستیتوت له خوا د هغه وخت د کانو او

صنایعو وزارت په غوښتنه جوړه شوه.
د نوموړې دستگاه ظرفیت په یوه ساعت کې ۳۶ زره کیلو واټه دی چې د طبیعي گازو درې توربینونه لري او تر ۴۸ زره کیلوواټو پورې د زیاتولو وړتیا هم لري. ددغې فابریکې ۲۴ زره کیلوواټه برېښنا د کیمیاوي سرې د فابریکې لپاره او ۱۲۰۰۰ کیلوواټه نوره برېښنا یې د مزارشریف د ښار د روښانه کولو لپاره په پام کې نیول شوې وه.

۲ـ د هرات او کندهار د ښارونو د حرارتي برېښنا فابریکې

د کندهار په ښار کې د ۳۰۰۰ کیلوواټو په ظرفیت د حرارتي برېښنا فابریکې په کار پیل کړی و چې اوس یې ظرفیت ۱۲۰۰۰ کیلوواټه دی او په راتلونکې کې به نورهم لوړ شي. د هرات د برېښنا حرارتي دستگاه په یوه ساعت کې ۱۲۰۰۰ کیلوواټه ظرفیت لري چې له ډیزلو پرته په هغې کې د ډبروسکاره هم سوځول کیږي.

۳ـ د کابل د برېښنا حرارتي فابریکه

دغه فابریکه د کابل د ښار په شمالي برخه کې د خیرخانې مینې د غاښي ترخنگ جوړه شوې ده، له دې امله چې د کابل په حوزه کې د اوبو کمښت تر سترگو کیده نو د دغې فابریکې د جوړولو کار په ۱۳۵۵هـ . ل. کال پیل او په ۱۳۵۷هـ . ل کال کې بشپړ شو. نوموړې فابریکه د ٤٥ زرو کیلوواټو په ظرفیت سره د نړیوال بانک په مالي مرسته بیا ورغول شوه چې د کابل ښار په سلوکې ٤٠ برېښنا بشپړوي، خو له ازبکستان څخه د واردې شوې برېښنا په راتگ سره دغه فابریکه پرچاوه شوې ده چې دوه توربینونه لري او د سون توکي یې ډیزل دي.
د کابل د ښار ختیځ ته د هودخیلو په سیمه کې د برېښنا یوه بله حرارتي فابریکه په یوه ساعت کې د ٤۳،٦ زره کیلوواټو په ظرفیت جوړه شوې وه، خو د کورنیو جگړو له کبله ویجاړه شوې وه، د هغې د سمون اوبیارغونې قرارداد د سویزرلنډ د هېواد له Alston کمپنی سره شوی چې د دریم او څلورم توربین جوړول یې په پام کې دي.
باید وویل شي چې د حرارتي برېښنا یو شمېر نورې پروژې هم زموږ په هېواد کې په نظر کې نیول شوي چې په دې لړکې د شبرغان د توربین دگازونو د تولید پروژه یادولای شو.
دغه پروژه به د امریکې د متحده ایالاتو د پرمختیایي اداري په مالي مرسته د ۱۰۰ـ۱۵۰ میگاواټو په ظرفیت په راتلونکې کې جوړه شي.

مرستندوی اضافي معلومات

(۳) جدول: په بیلابیلو حوزو کې د برېښنا د تولید د ظرفیتوېشنه

گڼه	حوزه	ناصبه ظرفیت (په زروکیلوواټو)	سلنه
۱	کابل	۲۴۹,۲	۶۲,۹
۲	ننگرهار	۱۳,۹۶	۳,۵
۳	پلخمری ـ بغلان او کندوز	۲۲,۶۷	۵,۹
۴	مزارشریف ـ بلخ	۴۲,۸۲	۱۰,۸
۵	شبرغان	۲,۰۸	۰,۵
۶	هرات	۵,۳۹	۱,۳
۷	کندهار ـ هلمند	۴۳,۷۰	۱۱
۸	غزنی	۱,۰۴	۰,۳
۹	نورې حوزې	۱۴,۹	۳,۸
	ټول	۳۹۵,۹	۱۰۰

سرچینې: د اوبو او انرژۍ د وزارت راپور، د ۱۳۸۵ کال د تلې میاشت، ۳۷ مخ

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د حرارتي برېښنا په اهمیت او د یوې فابریکې په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایلې دې نورو ته ووایي.

پوښتنې

۱ . د افغانستان د حرارتي برېښنا تر ټولو لویه فابریکه چیرې ده او له برېښنا څخه یې په کومو ځایونو کې کار اخېستل کیږي؟

۲ . په اوسني وخت کې د افغانستان د ډیزلي برېښنا د کوچنیو فابریکو نومونه واخلئ.

۳ . د کابل د حرارتي برېښنا فعاله فابریکه چیرې او په کوم ظرفیت فعالیت لري او د کابل د برېښنا ټوله څومره برخه بشپړوي؟

٤ . د کابل د ختیځ د حرارتي برېښنا په هکله خپل معلومات ووایاست.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ولې د اوبو د برېښنا پرځای له حرارتي برېښنا څخه کار اخلي او د اوبو د برېښنا او د حرارتي برېښنا بنیګڼې له یو بل سره پرتله کړئ خپل معلومات په راتلونکي ساعت کې ټولګیوالو ته ووایاست.

۲، ۴ د ډبرو سکاره او زموږ په هیواد کې دهغو کانونه

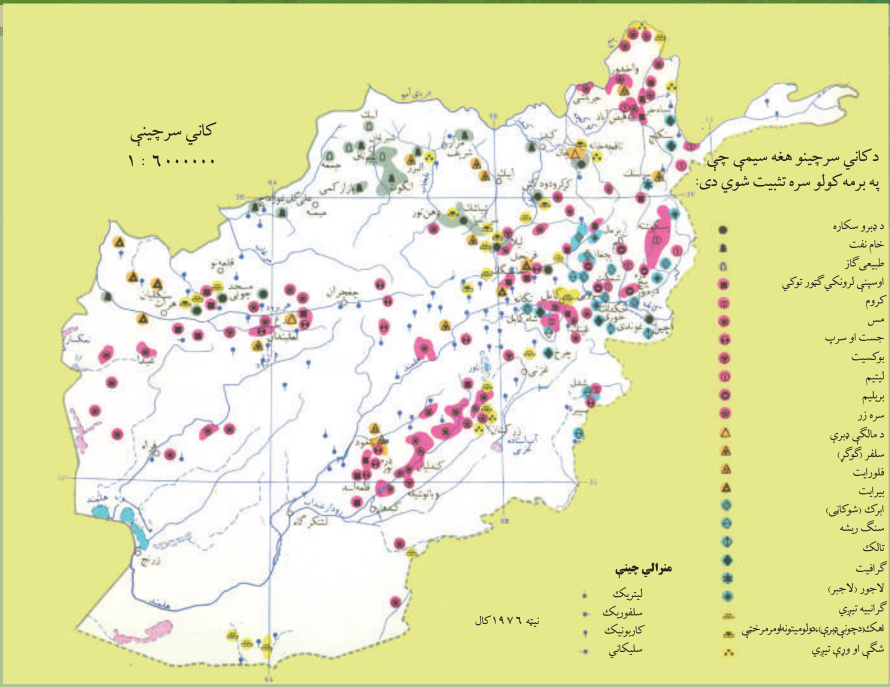

د افغانستان د کاني سرچينو (منابعو) نقشه وګورئ.
۲۷- شکل: د کانې منابعو (سرچينو) يوتصوير

د ډبرو سکرو زيرمې د افغانستان په کومو سيمو کې دي؟

د ډبرو سکاره د انرژۍ د توليد يوه مهمه سرچينه ده په تېره بيا په اوسني وخت کې چې د نفتو او ګازو بيې مخ په لوړېدو دي، ډبرو سکاره د انرژۍ د توليدوونکې سرچينې په توګه يوځه ارزانه دي، نوځکه يې اهميت زيات دی. د ډبرو سکرو را ايستل له ډېر پخوا څخه په افغانستان کې معمول و.

د افغانستان د ډبرو سکرو د زيرمو په هکله څېړنې لومړی ځل په ۱۳۲۰ هـ . ل کال د هندي جيولوجيستانو د هيئات له خوا د کهمرد، اشپشتې، صوف درې او تاله او برفک په سيمو کې وشوې. له هماغه وخت څخه وروسته د ډبرو سکرو کارول ورو ورو پيل شول خو له دويمې نړيوالې جګړې څخه وروسته ترې کار اخيستل ډېر پراخه شول او کالنی توليد يې له ۱۲۰ څخه تر ۱٦۰ زرو ټنو پورې لوړ شو.

پرته له دې چې د هېواد په بيلابيلو سيموکې د ډبرو سکرو کوچنی زيرمې شته، په شمال کې د ډبرو سکرو ډيرې لويې زيرمې دي چې پراخه سيمه يې نيولې ده. دغه سيمه له تخار څخه تر هرات پورې غځيدلې چې ۳۵ زره کيلومتره مربع کيږي. د افغانستان د ډبرو سکرو هغه اندازه چې په اشپشته، کرکر، بنګي (د خان اباد د ښار د جنوب په لس ميلي کې)، کرخ، سبزکو او صوف دره کې تثبيت شوي دي، ۲۰۰ ميليونو ټنوته رسيږي. د افغانستان د ډبرو سکاره ډير غوره کيفيت لري او ډېر کار ورڅخه اخيستل کيدای شي. زموږ په هېواد کې له کانونو څخه د ډبرو سکرو د را ايستلو کار د سيمو

د غرني حالت او د لارو د نشتوالي له امله يوڅه ستونزمن او په لومړيو پړاوونو کې دي، نو ځکه يې را ايستل او بيه ګرانه پريوځي، خو سره له هغه هم د ډبرو سکاره د سون توکو په توګه لوړ ارزښت لري.

د افغانستان د ډبرو سکرو توليدات زياتره د کرکر او اشپشتي له کانونو څخه دي چې د ټول هيواد په سلو کې ۹۰ برخه جوړوي. د توليد شوو ډبرو سکرو څخه په سلو کې ۷۷ په صنعتي کارځايونو کې د سون او پاتې نور يې د کورونو د تودولو لپاره په کارېږي.

د ډبرو د سکرو د کان يو انځور

په افغانستان کې د ډبرو سکرو بيلابيل ډولونه شته چې ځينې سيمې يې په لاندې توګه ښودل کيږي:

۲۸- شکل

الف ـ د صوف درې د دبرو سکرو کان

د صوف درې کان د لرغونتوب او خپلو ځانګړتياوو له مخې د افغانستان د نورو سيمو پرتله لومړيتوب لري او په سمنګانو ولايت کې د ډبرو سکرو يو ډېر لوی کان ګڼل کيږي، زيرمې يې ۷۴ ميليونو ټنو ته رسيږي. ددغې سيمې د ډبرو سکرو کان لوړ جنسيت لري، تودوخيزه انرژي يې ډيره او د کاربن سلنه يې لوړه ده.

له دغو کانونو څخه لکه څنګه چې په کار ده، ګټه نه ده اخيستل شوې، لاملونه يې دادي چې يو خو له صنعتي مرکزونو څخه لرې دي او بل دا چې د ليږدولو وسايل محدود او امکانات په واک کې نشته دي.

ددغه کان يوه اندازه سکاره کابل ته ليږدول کيږي او پاتې نور يې د بلخ ولايت ته ځي.

ب ـ د آشپشتې د ډبرو سکروکان

دغه کان د پلخمري د صنعتي ښار جنوب ته په ۱۱۰ کیلومتره واټن کې د بغلان ولایت د سیغان په دره کې واقع دی. له دو آب او میخ زرین څخه ۲۰ کیلومتره واټن لري. ددغه کان د ډبرو سکاره د کمیت او کیفیت له پلوه ډیر ارزښت نه لري، داځکه چې د طبیعي جوړښت له مخې پیچلي او د هغو د را ایستلو په برخه کې ستونزې شته. ددغه کان د سکرو زیرمې د ۵۰۰ زرو ټنو په شاوخوا کې اټکل شوې دي، خوبیاهم له دې امله چې دغه کان د ښکاري درې د پخوانې سړک ترڅنګ و، نو ځکه له ډیرې مودې راهیسې کار ورڅخه اخېستل کیږي. ددغه کان د ډبرو له سکرو څخه د دولتي ادارو، روغتونونو او کابل ښار لپاره کار اخېستل کیږي.

ج ـ د کرکر د ډبرو سکرو کان

د کرکرو کان د پلخمري ښار څخه لس کیلومتره لیرې جنوب ختیځ ته د کرکر له غره سره پروت دی. ددغه کان د ډبرو سکرو ټوله اندازه چې هر پوړ یې دوه یا درې متره پریړوالی لري ۱۵ میلیونه ټنه ښودل شوې ده. د سکرو جنسیت یې ښه او د کار اخېستو وړ دی. دغه کان په ۱۳۸۵ هـ .ل کال کې د غوري سمنټو له فابریکو سره یوځای خصوصي سکتور ته ورکړل شو چې له دغو سکرو څخه د غوري سمنټو د تولید لپاره کار واخېستل شي.

په ۱۳۸۷ هـ . ل کال کې د دغه کان له ۳۸۰۰ ټنو څخه زیات سکاره ایستل شوي دي. نوموړی کان د پلخمري صنعتي مرکزونوته نژدې دی او له بلې خوا د کابل ـ کندوز د لویې لارې په خواکې دی، نو ځکه یې اهمیت زیات دی او د هرې ورځې تولیدات یې په منځنۍ توګه له ۳۰۰ څخه تر ۴۰۰ ټنو پورې کیږي.

له دغه کان څخه ایستل شوي سکاره د پلخمري د سمنټو جوړولو په فابریکه، بټیو او په کابل کې کارول کیږي.

د ـ د هرات د سبزک د مسجد چوبي د ډبرو سکرو کان

دغه کان د هرات ولایت شمال ختیځ کې د ۱۱۰ کیلومترو په واټن د سبزک غاښي څخه لاندې د کرخ دسیند پورته خواته موقعیت لري، اکتشافي او ساختماني چارې یې د چکي متخصصینو په مرسته ترسره شوي، زیرمې یې ۹،۵ میلیونه ټنه ښودل شوي دي. دغه کان په ۱۳۸۶هـ . ل کې خصوصي سکتور ته وسپارل شو، کلنی تولید یې ۴۰ زره ټنه او کلني عواید یې ۲۰ میلیونه افغانۍ دي. همدا اوس فعال او ترګټې اخېستنې لاندې دي. د دغې سیمې د ډبرو سکرو جنسیت غوره او لوړه تودوخیزه (حرارتي) انرژي لري. ددغه کان د ډبرو له سکرو څخه د هرات ښاروالي او فرقه کار اخلي.

همدا اوس د افغانستان د کانونو د وزارت په پاملرنې سره دسبزک د چوبي مسجد د ډبرو سکرو له کان څخه دیوې خصوصي کمپنۍ په مرسته کار اخېستل کیږي چې قرار داد یې د لسو کالونو لپاره اعتبار لري.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، یوه ډله دې د هغو څېړنو او مطالعو په هکله خبرې وکړي چې هندي جیولوجیستانو د لومړي ځل لپاره په افغانستان کې د ډبرو سکرو په هکله ترسره کړې دي.
او دویمه ډله دې د ډبرو سکرو د موجوده زېرمو په هکله خبرې وکړي او پایله دې د ډلې استازي خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱. د افغانستان د ډبرو سکرو د تثبیت شوو سیمو نومونه واخلئ.
۲. د اشپشتې د ډبرو سکرو د ځانګړتیاوو په هکله معلومات ورکړئ.
۳. د کرکر د ډبرو سکرو د کان موقعیت له جغرافیایي پلوه څه اهمیت لري؟
۴. په افغانستان کې د ډبرو سکرو هغه تولیدات چې لوړه سلنه لري له کومو سیمو څخه ترلاسه کیږي سم ځواب په نښه کړئ:

الف. کرکر او اشپشته ب. د هرات سبزک ج. د صوف درې کان د. د هرات د کرخ کان

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زموږ په هېواد کې د ډبرو سکرو د را ایستلو په برخه کې د ستونزو په اړه او داچې دغه ستونزې او خنډونه په څه ډول باید له منځه یووړل شي، یوه مقاله ولیکئ او نوروته یې واوروئ.

۲، ۵ نفت او گاز

۲۹- شکل: د جوز جان په ولایت کې د یتیم تاق او جرقدوق د کانونو د گازي ځاگانو د ازمېښت او چمتو کولو پرانېستنه

له نفتو او گازو څخه څه کار اخېستل کیږي؟

نفت اوگازد تو دو خې او انرژۍ د تولید او سون توکي دي. زموږ د هېواد په بیلابیلو سیموکې یې زیرمې شته چې په لاندې توگه تر بحث لاندې نیول کیږي:

الف) نفت

نفت د سوځیدو وړ مایع ده چې تر ۱۸۰۰ مترو پورې د ځمکې په ژورو برخوکې موندل کیږي، ځینې وختونه د ځمکې لاندې فشار اوتو دو خې له امله پورته خواته را ځي او د ځمکې مخ ته را رسیږي. په میلیونونو کاله مخکې د ژوندیو ژویو او عضوي توکو پاتې شونې چې په یوه سیمه کې پراته وو، ورو ورو د کلونو په تېریدو سره تر خاورو او رسوبي پوړونو لاندې راغلي، چې د فشار او تو دو خې له امله یې د وخت په تېریدو سره بڼه بدله شوې او نفت ورڅخه جوړ شوي دي. د نفتو د را ایستلو لپاره ژورې ځاگانې کیندل کیږي او ډیرې پریړې نل لیکې د نفتو ځاگانو ته ورننه باسي، په دې توگه خام نفت پورته خواته را وځي یا د پمپ په واسطه را ایستل کیږي. خام نفت تور رنگ لري، خو وروسته تر چاڼولو څخه یې په چنځای کې رنگ بنفش شي او اسانه سوځي.

زموږ د هېواد په ډېرو سیموکې د نفتو زیرمې شته چې شمال، لویدیځ او جنوب لویدیځ برخې یې نیولې دي او مهم ولایتونه یې تخار، کندز، مزار شریف، جوزجان، فاریاب، بادغیس، هرات او

نوردي. همدارنګه د هلمند په وادي او په پکتیکا کې هم د نفتو د زیرمو اټکل شوی دی.
نفت په ډېرو ځایونو کې کارول کیږي. دکورونو په روښانه کولو، د حمل ونقل په وسایلو، په صنعتي ماشینونو، کیمیاوي صنایعو او ګڼ شمېرنورو مرکبونو لکه مصنوعي ربړ جوړولواو نوروکې ورڅخه استفاده کیږي.
د هغو له فرعي مشتقاتو څخه د پلاستیک په جوړولو د عطرونو، رنګونو او ان دا چې د ځینو خوراکي توکو لکه مارګرین غوړیو په جوړولو کې کار ترېنه اخېستل کیږي.

ب) ګاز

د ګازونو را منځته کیدل هم لکه د نفتو په شان د ژوندیو ژویو د پاتې شونو څخه د عضوي موادو د ترسب او د تودوخې او فشار له امله او هغوته د هوا د نه رسیدلو له امله دي چې بڼې یې بدلون موندلی او په ګاز بدل شوي دي.
ګاز د افغانستان یوه ډېره ارزښتمنه سر چینه ده. دهغو لویې زېر مې هم دهېواد دننه د لګښت لپاره او هم بهر ته د صادرولو لپاره لوړ ارزښت لري. په داسې حال کې چې د هېواد په بیلابیلو سیموکې د ګازونو د پیداکیدو امکانات شته، په اوسني وخت کې یې لویې زیرمې په خواجه ګوګردک، یتیم تاق، خواجه بولان او جرقدوق کې موندل شوي دي او همدا اوس ترګټې اخېستنې لاندې دي چې دلته یې څو حوزې په لنډ ډول د یادولو وړ دي.

۱. د خواجه ګوګردک د ګازو کان

دغه زیرمه د شبرغان دښار شمال لویدیځ ته د ۲۳ کیلو مترویه واټن پرته ده، د کیندل شوو څاګانو شمېرېې ۵۲ دی. ټوله زیرمه یې ۴۶،۸ میلیارده مکعب متره ګاز اټکل شوی چې تر اوسه پورې یې ٤٤ میلیارده مکعب متره را ایستل شوی دی. همدارنګه په دغه سیمه کې ۱۰ میلیارده مکعب متره تریو (سلفر لرونکی) ګاز هم موندل شوی دی.

۲. د یتیم تاق د ګازو کان

دغه زېرمه د شبرغان له ښار څخه ۱۸ کیلو متره لرې ختیځ ته پرته ده. دهغه تثبیت شوې زیرمه ۲۰،۸ میلیارده مکعب متره ښودل شوې ده.
په ۱۳٤۱هـ ل کال کې یې د برمه کولو په حال کې په څلورمه څاه کې اور ولګید چې د دریوکلونو سوځېدلو په ترڅ کې یې میلیونونه مکعب متره ګاز وسوځیدل.

۳. د جرقدوق د گازو کان

دغه زیرمه د شبرغان له ښار څخه ۱۵ کیلو متره لیرې جنوب لویدیځ کې پرته ده، ۳۳ څاګانې یې ۲۲۰۰ متره په منځني ژوروالي کیندل شوي دي، گاز یې تریو دی، ټوله زېرمه یې ۲۶ میلیارده مکعب متره ښودل شوې چې تر اوسه پورې یې ۱۵،۳۶۲ میلیارده مکعب متره را ایستل شوې ده.

۴. د خواجه بولان د گازو کان

د شبرغان د ښار په ۳۰ کیلومتره ختیځ کې دی، د برمه کولو چارې یې په ۱۳۴۲هـ کې پیل شوي دي، تر یوگاز لري او زیرمې یې ۲،۵ میلیارده مکعب متره دي.
په پورتنیو سیموکې یې د گازونو ټولې زیرمې ۱۲۰ میلیارده مکعب متره تثبیت شوي چې له هغو څخه یې ۴۰ میلیارده مکعب متره خوږ گاز او پاتې نور یې تریو یا سلفر لرونکی گاز دی. د گازو د صادرو لو لپاره د پخواني شوروي اتحاد تر پولو پورې د ۳۲ انچو په قطر اود ۹۷,۵ کیلو مترو په اوږدوالي یوه نل لیکه جوړه شوې وه. یوه بله نل لیکه د شبرغان له ښار څخه د مزار شریف د سرې او برېښنا تر فابریکې پورې ایستل شوې وه چې ۵۵ کیلومتره اوږ دوالی او ۱۲ انچه قطر یې درلود، دلیږ دولو وړتیا یې په یوه کال کې ۵۰۰ میلیونه مکعب متره وه.
مزارشریف ته یې دلیږ دولو موخه د مزارشریف دسرې او برېښنا له فابریکې څخه کار اخېستل وه چې په یوه کال کې یې ۱۰۵ زره ټنه یوریا سره تولیدوله او همدارنگه د مزارشریف د برېښنا د فابریکې په کار اچول و چې په یوه ساعت کې یې ۳۶ زره کیلو واټه برېښنا تولیدوله. داهم باید وویل شي چې په ۱۳۵۴ هـ ل. کال په افغانستان کې د درې میلیاردو مکعب مترو شاوخوا گاز تولید شوی و چې له هغه څخه ۲۸۵۰ میلیونه مکعب متره یې بهر ته صادر شوی او ۱۵۰ میلیون مکعب متره یې د هېواد د ننه لگول شوی و. په ځینو کلونو کې یې د گاز له صادرولو څخه د هېواد په سلوکې ۴۰ د صادراتو ټول ارزښت تر لاسه کیده چې د افغانستان دتادیاتو د بیلانس په برخه کې یې پوره اهمیت درلود، همدارنگه په پام کې وه چې د سلفرو د جلا کولو په پروژه کې د جرقدوق په سیمه کې د سلفر لرونکي گاز له ۲۶ میلیارده مکعب مترو څخه هم استفاده وشي. له طبیعي گاز څخه په ډېرو ځایونو کې کار اخیستل کیږي، له دې پرته چې په پخلي او د کورونو په تودولو کې کار ورکوي، د یوشمېر کیمیایي مرکبونو په جوړولو کې هم گټور دی او د برېښنا د انرژي د تولید لپاره هم یوه ډېره ښه سرچینه ده.

(٤) جدول: په بیلابیلو کلونو کې د نفتو، گاز او د ډبرو سکرو د ایستلو اندازې

کلونه	نفت(په ټن)	گاز(په مکعب مترو)	د ډبرو سکاره(په ټنو)
۱۳۸۲	۸۵۰	۲۴۲۶۲۰	۳۵۱۰۰
۱۳۸۳	۱۴۶۹۰	۱۱۹۱۲۱	۳۳۷۳۰
۱۳۸۴	—	۱۷۲۳۳۷	۳۳۱۱۰
۱۳۸۵	—	۱۷۱۹۲۵	۳۴۹۲۰
۱۳۸۶	—	۱۶۱۴۴۰	۲۴۲۷۰۰

دټولگي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې د افغانستان د نفتو د زېرمو او دویمه ډله دې د طبیعي گاز په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایله دې نورو ته ووایي.

پوښتنې

۱. نفت څه دي؟
۲. د گاز د پیداکېدو دسرچینو په هکله معلومات ورکړئ.
۳. نفت چیرته په کارېږي؟
٤. د افغانستان دگاز د مهمو حوزو نوم واخلئ.
۵. د نفتو زېرمې د افغانستان په کومو برخوکې تثبیت شوي دي؟
٦. په افغانستان کې د طبیعي گاز عمومي زېرمې په څومره اندازه تثبیت شوي دي؟
۷. سم ځواب په نښه کړئ:

الف) ۱۳۵ میلیارده مکعب متره
ب) ۱۲۰ میلیارده مکعب متره
ج) ۱۱۰ میلیارده مکعب متره
د) ۱۸۰ میلیارده مکعب متره.

له ټولگي څخه بهر فعالیت

د افغانستان د کاني سرچینو د نقشې له مخې یوه نقشه رسم کړئ او په هغې کې د گاز او نفتو سیمې په ځانگړو نښو سره وښیئ او په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولگیوالوته وړاندې کړئ.

شپاړسم لوست

الف) د هېواد نفت لرونکې حوزې

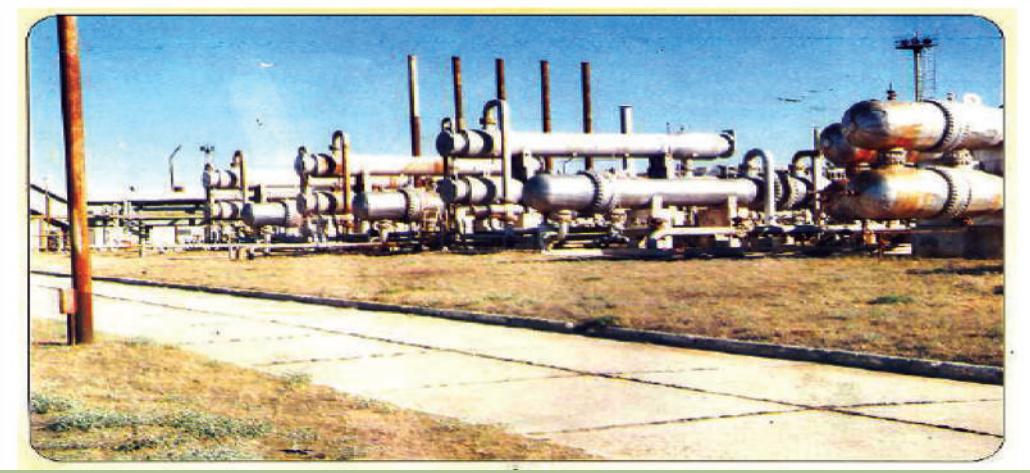

۳۰- شکل: د جوزجان ولایت د نفت او ګاز دچاڼولو د فابریکې یو انځور

دنفتو زیرمې زمونږ د هیوا په کومو برخوکې شته دي؟

په افغانستان کې د نفتو د زیر مو د تثبیت په هکله څېړنې په کمه اندازه په ۱۳۱٤ هـ ل. د افغاني او بهرنیو جیولوجست له خوا د هېواد په بیلابیلو سیمو لکه د هېواد په شمال، لوېدیځ، جنوب لوېدیځ او جنوبي کې پیل شوې. د لومړي ځل لپاره په ۱۳۱۵ هـ ل. کال یوې امریکایي کمپنۍ د افغانستان په شمال کې نفت لرونکې شیل طبقې (د ختو او شګو له کیناستو څخه جوړېږي) وموندلې او وروسته بیا د هغو لازیاتې زیرمې په پکتیکا او د هلمند په وادي او د افغانستان په سهیل (جنوب) کې هم وموندل شوې. په ۱۳۳۳هـ ل. کال کې یوې سویډني کمپنۍ د نفتو د پلټنې چارې په منظمه توګه د سرپل په ولایت کې پیل او دپام وړ بریالیتوبونه یې ترلاسه کړل، خوله ۱۳۳۸ هـ ل. کال څخه وروسته د هغه موافقه لیک له مخې چې په همدې اړه له دې څخه دوه کاله مخکې په مسکوکې لاسلیک شوی و، د پخواني شوروي اتحاد د متخصصینو په مرسته د مزارشریف او اندخوی ترمنځ د افغانستان په شمال کې په ٤٦۰۰ مربع میله ساحه کې د نفتو د پلټنې چارې پیل شوې. ددغو څېړنو پایلو وښوده چې د هېواد په شمال کې د تخار له ولایت څخه د ایران ترپولو پورې د نفتو د زیرمو د شتوالي پراخه امکانات شته او د هغه په دوام د هېواد د جنوب په پکتیکا او ترلویدیځ پورې یې دقلعه نو. هرات، شبرغان،میمنې، کندز، تالقان، مزارشریف او نورو سیمو کې د نفتو زیرمې ترسترګو شوې. دهلمند په وادي، پکتیکا او د افغانستان په جنوبي سیموکې هم د نفتو زیرمې اټکل شوې، خو د پوره پانګې او د تجربه لرونکو فني پرسونلو د نشتوالي له امله د هغو منظم را ایستل تر اوسه پورې نه دي تر سره شوې. د نفتو یوازینۍ تثبیت شوې زیرمه په جوزجان کې ده په دې لړکې د انګوت زیرمه دیادولو وړ ده.

دلته د انګوټ په ګډون د نفتو يوڅو کانونه در پيژندل کيږي:

۱. د انګوټ د نفتو زيرمه

د سرپل دښار څخه پنځه کيلومتره ختيځ کې دی چې د نفتو طبقې يې له ۱۱۰۰ څخه تر ۱۲۰۰ مترو پورې دي. جيولوژيکي زيرمې يې ۷،۱ ميليونه ټنه اود ايستل کيدو وړ زيرمې يې ۲،۰۶ ميليونه ټنه ښودل شوي دي.

۲. د آق دريا دنفتو زيرمه: د سرپل څخه لس کيلومتره ختيځ کې ده، ټولې زيرمې يې ۱۲ ميليونه ټنه دي. ثابتې اود ګټې اخيستو وړ زيرمې يې له څلور ميليونو ټنو څخه زياتې اټکل شوي دي.

۳. د قشقري دنفتو زيرمه: د سرپل جنوب ختيځ ته په ۱۲ کيلومتره واټن کې پروت کان دی جيولوژيکي زيرمې يې ۱۹،۶ ميليونه ټنه ، د ايستلو وړ زيرمې يې ۶،۳۸۱ ميليونه ټنه نفت ښودل شوي دي.

۴. د زمرد ساي د نفتوزيرمه: د شبرغان دښار د جنوب لويديځ په ۶۰ کيلو مترۍ کې پروت دی. زيرمې يې ۹،۱۹ ميليونه ټنه اود ايستل کيدو وړ زيرمې يې ۳،٤ ميليونه ټنه اومه نفت دي.

په ۱۳۵۱هـ ل. کال کې ويټېل شوه چې په دغه برخه کې يو کوچنی د نفتو چڼځای جوړشي،خو کله چې د آق دريا د زيرمو توليدي ظرفيت نورهم زيات شو، ددغه چڼځای ظرفيت هم ۲۰۰ زرو ټنو ته لوړشو. البته د هغه د ودانۍ د کارله بشپړيدو وروسته به په راتلونکې کې د نفتو توليدي ظرفيت نور لوړشي چې پرته له شکه به د هېواد دننه د يو شمېر اړتياوو د پوره کيدو سربېره به د هېواد د تادياتو په بيلانس کې هم ارزښت ولري.

په اوسني وخت کې د افغانستان د نفتو اړتياوې له بهر څخه د هغو په واردولو سره بشپړيږي، په همدې ترڅ کې نفتوته د هېواد اړتيا ورځ په ورځ زياتيږي، او د هغو نړيوالې بيې هم مخ په زياتيدو دي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوه کسيزو ډلو وويشل شي، د افغانستان د کاني سرچينو د نقشې او د لوست د متن څخه په کار اخيستو دې لاندينی فعاليت تر سره کړي:

۱. هغه سيمې چې هلته دنفتو زيرمې شته په ترتيب سره دې له شمال ختيځ څخه ترجنوب لويديځ پورې لېست کړي.

۲. ودې وايي چې کومو کمپنيو، په کومو برخوکې، څه وخت د نفتو د زيرمو د تثبيت لپاره څېړنې تر سره کړي؟

پوښتنې

۱. ولې تر اوسه پورې د افغانستان نفت په پراخه او منظمه توګه نه دي را ايستل شوي؟ توضيح يې کړئ.

۲. د نفتو زيرمې د افغانستان په کومو سيموکې دي، نوم يې واخلئ.

۳. د نفتو يوازينۍ ثبت شوې زيرمه څه نوميږي او چيرته ده؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

ګرانو زده کوونکو يوه ورځپاڼه، مجله، کتاب يا انټرنټي پاڼه چې د افغانستان دنفتو د زيرمو د پلټنې يا سوداګرۍ په هکله معلومات ولري، ولولئ او د هغې اخځ په راتلونکي لوست کې خپل ښاغلي ښوونکي ته ښکاره کړئ.

اولسم لوست
۶،۲ فلزات

۳۱- شکل: په یوه ډبره کې د مسو آثار چې د لوګر له عینک څخه تر لاسه شوې ده.

د فلزاتو زیر مې د افغانستان په کومو سیموکې دي؟

انسانانو له ډیر پخوا څخه فلزات پیژندل او هغه یې کارول ، خوپخوا یې کارول محدود و. دهغو نښو له مخې چې په دې برخوکې شته، داسې څرګندیږي چې هغه لومړنی فلز چې انسانانو وپیژاند، مس او بیا وروسته اوسپنه وه. زموږ په هیوادکې د یو شمیر فلزاتو لکه مسو، اوسپنې سربو، کرومو، جستو اوګرانبیه فلزاتو لکه د سرو زرو او سپینو زرو زیر مې او سر چینې شته چې د هریوه په هکله لنډ معلومات ورکول کیږي:

- **اوسپنه**: د اوسپنې زیرمې د افغانستان په لاندېنیو برخو او سیموکې شته دي:

- دکندهار په خاکریز کې چې د زیرمواندازه یې ۸،۲۳ میلیونه ټنه ښودل شوی ده او د حاجیګګ کان.

- دهرات دغور یانو کان چې په ۱۳۸۸هـ ل کال کې یې له یوې ایراني کمپنی سره د پلټنې تړون شوی و.

- د بدخشان د سیاه درې کان چې اټکلي زیرمه یې له ۴۰ تر ۴۵ میلیونه ټنه ده.

- د پغمان د ولسوالی د اوسپنې کان چې زیر مه یې ۱،۳۸ میلیون ټنو ته رسیږي.

- دجبل السراج د اوسپنې کان چې د زیر مو اندازه یې اته میلیونو ټنو ته رسیږي او د اوسپنې اندازه یې په سلوکې ۴۵ ښودل شوې ده.

- **د حاجي گک د اوسپنې کان**: د بامیان د جنوب ختیځ په ٤٥ کیلو متره واټن کې پروت دی چې د خپل کیفیت اوزیرمو له پلوه د سیمې یو ډېر لوی او مهم کان شمېرل کیږي. د اوسپنې زیر مې یې ۱،۸ میلیارده ټنه ښودل شوې دي او د اوسپنې سلنه یې ٦۳،٥ ښودل شوې ده. د کانونو د وزارت نوې شمېرې د دغه کان ثبت شوې زیرمې ۱۱۰ میلیونه ټنه او اټکل شوې زیرمې یې ۲۰۷۰ میلیونه ټنه ښودلې دي. د حاجي گک د کان له زیرمو څخه د گټې اخیستنې امکان شته، خو د نومورو کانونو را ایستل زیاتې پانگې ته اړتیا لري. په پام کې وه چې په ۱۳۸۸ هـ ل. کال کې یې گټه اخیستنه خصوصي سکتورته وسپارل شي چې د راتلونکو کلونو په ترڅ کې به یې چارې بشپړې او په کال کې به یومیلیون ټنه پولاد ورڅخه تولید او یو شمېر هېوادو الوته به د کار زمینه برابره شي.

- **مس**: د افغانستان په لسو ولایتونو کې د مسو د کانونو ۱۲ زیر مې شته چې له پروان څخه تر فراه او کندهار پورې یې پراخه ساحه نیولې ده. په دې کې د کجکي ترمنځ سیمې ډیرې مهمې دي.

- د مسو د طبقو کانونه په تغر، خورد کابل او ان د چهلستون په غرونو کې تر سترگو کیږي.
- د کابل په دربندکې (د عینک له کان څخه ۸ - ۹ کیلو متره لرې په خطي بڼه د مسو کان پروت دی، د مسو اندازه یې په سلوکې ۰،٥۸ – ۱،٥٥ پورې ده. د زابل ولایت د مسوکان د کندلان په سیمه کې ثبت شوی دی چې د مسو اندازه یې په سلوکې ۰،٦۲ څخه تر ۱،۲ پورې ده، ټوله زیرمه یې له ٥ تر ۸ میلیونوټنو پورې اټکل شوې ده.

- **د لوگر د عینک د مسو کان**: د کابل ښار په جنوب ختیځ کې دی، اټکلي زیرمې یې څلور میلیونه ټنه او په دغه کان کې د مسو اندازه په سلوکې له ۱،۲ تر ۱،٥ پورې ښودل شوې ده. په عینک کان کې د مسو اټکل شوې زیر مې له ٦ میلیونو ټنو څخه زیاتې ښودل شوي دي. دکانونو د وزارت نوو شمېرو دهغو تثبیت شوې زیر مې له ۱۱ تر ۱۳ میلیونو ټنو مسو پورې ښودلي دي د داوطلبۍ له چارو وروسته یې په ۱۳۸۷هـ ل. کال کې له یوې چینایي کمپنۍ سره قرارداد لاسلیك ډېر ژر به په گټه اخیستنه پیل وکړي چې هر کال به تقریباً ۲۰۰ زره ټنه خالص مس تولید کړي.

- د مسو دکان زیرمې دهرات په شیدا، بادغیس، فراه، هلمند، کابل، غزني، بامیانو، غوربند، اندراب بغلان او سرپل کې هم د ارزښت وړ دي.

• **سره زر**: په افغانستان کې سره زر د هندوکش دوو خواووته په بیلابیلو سیموکې شته چې یوه پراخه ساحه یې د فیض آباد له شمال څخه په جنوب لویدیځ کې تر کندهار پورې نیولې ده. مهم کانونه یې د بدخشان په یفتل او د غزني په مقر کې شته. د یفتل په سیمه کې د سرو زرو او کوارتز د ډبرو څلور رګونه دي چې په هر ټن کاني توکوکې یې له یو څخه تر ۸۵ ګرامو پورې سره زرشته دي.

- د سروزرو نورې زیرمې د قلات په زرکشانوکې شته چې د سرو زرو اندازه یې په هر ټن کاني توکي کې له ۰,۵ څخه تر ۱۱ ګرامو پورې ده.

همدارنګه د کوکچې د سیند او د هغه د مرستیالانو په تګلورې کې په یوه پراخه ساحه کې سره زر شته چې د سرو زرو اندازه یې د شګې په هر مکعب متر کې په منځنۍ توګه تر ۳۹٤ میلي ګرامو پورې محاسبه شوې ده.

• **سپین زر**: د سپینو زرو زیر مې د پنجشیر (له عمرز څخه تر خاواک پورې)، دهرات سیم کوه او د بي بي ګوهر په سیمه او د کندهار په خاکریز کې شته چې پخوا به په نافني توګه ایستل کیدې، خو اوس ور څخه کار نه اخېستل کیږي.

• **د سربو او جستوکانونه**: زموږ په هېواد افغانستان کې د سربو او جستو کانونه هم شته چې په هغوکې د کندهار د بي بي ګوهر د سربو او جستو د کان نوم اخېستلای شو چې زیر مې یې ۲۱۱۰۰ ټنه جست او ۵۵۰۰ ټنه سرب ښودل شوي دي چې د هرات د چشت په سیمه او د هزاره جاتو د تولک او د غوربند د فرنجل سیمې کې هم شته دي.

• **د کروم د ډبرو کانونه**: د کروم د ډبرو دشتوالي نښې د خوست، میدان وردګو، د لوګر د محمد اغې او کلنګار او کندهار په سیموکې دیا دونې وړدي. د کانونو د وزارت نوې شمېرې د خوست د کرومو د ډبرو د ایستلو منځنۍ کلنۍ اندازه ۷۳۰۰۰ ټنه ښودلې ده چې په ۱۳۸٦ هـ ل. کال کې یې له یوې کمپنۍ سره قرار داد شوی و خو اوس د امنیتي حالت د خرابوالي له امله نه ایستل کیږي.

د میدان وردګ ولایت دکرومایت د کان منځنۍ کلنۍ اندازه له ٤۰۰۰۰ ټنو څخه زیاته ښودل شوې ده.

۳۲- شکل

دټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په پنځو ډلو وویشل شي، د لوست د متن او دافغانستان دکانونو د نقشې په لوستلو دې لاندې فعالیت تر سره کړي او دخپل کار پایله دې په ټولګي کې ووايي:

لومړۍ ډله : د اوسپنې دکانونو د سیمو نومونه واخلئ او د نقشې پر مخ يې وښيئ.

دويمه ډله : د سروزرو د کانونو د سیمو نومونه واخلئ او دنقشې پر مخ يې وښيئ.

دريمه ډله : د سپنو زرو د کانونو د سیمو نومونه واخلئ او دنقشې پر مخ يې وښيئ.

څلورمه ډله : د مسو دکانونو د سیمو نومونه واخلئ او دنقشې پر مخ يې وښيئ.

پنځمه ډله : د سربو د کانونو د سیمو نومونه واخلئ او دنقشې پر مخ يې وښيئ.

پوښتنې

۱- زموږ په هېواد کې څو ډوله فلزات شته؟ نومونه يې واخلئ.

۲- د اوسپنې کانونه د افغانستان په کومو سیموکې دي او د هغو ډېر مهم کان کوم یودی؟

۳- د لوګر عینک د مسو دکان په هکله معلومات ورکړئ.

٤- د سربو او جستو زیرمې زموږ دهېواد په کومو سیموکې دي؟ نوم يې واخلئ.

٥- زموږ په هېواد کې د سپینو زرو زیرمې په کومو برخوکې تثبیت شوي دي؟ نوم يې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د فلزاتو د لوست متن او د کانونو نقشه ولولئ او په راتلونکي ساعت کې يې د هغو د مهمو ټکو په هکله معلومات ورکړئ.

دفلزاتو دکانونو اقتصادي اهمیت

۳۳- شکل: د عینک د میسو د کان د پروژې پرانیستل

له فلزاتو څخه څه کار اخیستل کیږي؟

لکه څرنګه موچې په تېر لوست کې ولوستل او جیولوژیکي څېړنو ښودلې ده، زموږ دهېواد په ډېرو برخو کې، د فلزاتو کانونه شته. دغه کانونه دهېواد په اقصاد کې د اهمیت وړدي. افغانستان د فلزي زیرمو دلرلو له مخې یو بډای هېواد ګڼل کیږي. د هېواد فلزي زیرمې د پانګې اچونې، د تخنیکي وسایلو، د فني پرسونل او هېواد دننه او بهر د خرڅلاو د بازار په چمتوکیدو سره په پراخه اندازه را ایستل کیدای شي.

فلزات ځانګړې اقتصادي ارزښت لري. د کرنې، سوداګرۍ، تخنیک او د ژوند دنورو چارو په برخوکې د اقتصادي فعالیتونو پر مختګونه، د فلزي صنایعو له پر مختیا سره اړه لري. فلزي زیرمې دیوه هېواد دصنعتي کیدو، د خلکو د ژوند دکچې دلوړیدو او داقتصادي پر مختیا لپاره یو مهم ضرورت دی. ښکاره خبره ده چې دیوه هېواد د صنایعو بنسټ د فلزاتو په زیرمو او د اوسپنې ویلي کولو پورې اړه لري. هغه هېوادونه چې د اوسپنې د ویلي کولو فابریکې نه لري، باید د ماشینونو د پیرودلو لپاره زیاتې پیسې ولګوي، نوله دې امله د بټیو او د اوسپنې دویلي کولو د فابریکو جوړول دیوه هېواد د اقتصاد مهمه برخه جوړوي. هېوادونه باید دفلزي صنایعو د رامنځته کولو لپاره هلې ځلې وکړي.

دافغانستان په شان ديوه هېواد لپاره د فابريکو جوړول چې پوره اندازه خام توکي لري، يو اقتصادي او مهم کار او د هېواد داقتصادي بنسټ په پياوړي کولو کې ډېرگټور دي.

د فلزاتو ځانګړ تياوې له اقتصادي پلوه ارزښت لري چې په بيلابيلو برخوکې ورڅخه کار اخيستل کيدای شي: ځينې فلزات د زنګ ضد ځانګړتيا ولري لکه قلعي، سرب او نکل. له سرو زرو څخه دګاڼو او پولي واحد د ملاتړ په توګه په بانکونو کې ترې کار اخېستل کيږي. له سپينو زرو څخه په نقره يې مسکوکاتو اوګاڼوکې کار اخېستل کيږي. اوسپنه د تخنيکي وسايلو د جوړولو او نور فلزات لکه مس، سپين زر او المونيم چې د برېښنا او تودوخې دليږدولو وړتيالري، ځينې نورله يو شمېر نورو فلزاتو سره د ترکيب کيدو ځانګړ تيا لري، د بيلګې په توګه د مسو او جستو له ګډولو څخه برونز تر لاسه کوي او دسماوارونو، چلمچي ګانو، د دروازو په دستګيرونو او د نورو برونزي وسايلو په جوړولو کې ور څخه کار اخلي، نو څکه فلزات ځانګړې اهميت لري او د دروازو، کړکيو، کټونو، مېزونو، څوکيو، د ماشينونو په پرزو، د فابريکو په جوړولو او دلوښو په جوړولو کې ورڅخه کار اخېستل کيږي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې څو ډلې شي: هره ډله دې دفلزاتو په اقتصادي ارزښت خبرې وکړي او د خپلو خبرو پايلې دې نوروته ووايي.

پوښتنې

۱- ولې فلزات زيات اهميت لري؟

۲- سره زر د نورو فلزاتو په پرتله کومه ښيګڼه لري؟

۳- له فلزاتو څخه دڅه ډول وسايلو په جوړولو کې کار اخېستل کيږي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د لوست دمتن په لوستلو سره دفلزاتو د اقتصادي اهميت په هکله فکر وکړئ او په راتلونکي لوست کې دهغو په اړه خپلو ټولګيوالوته معلومات ورکړئ.

۷، ۲ د ودانۍ د ډبرو کانونه

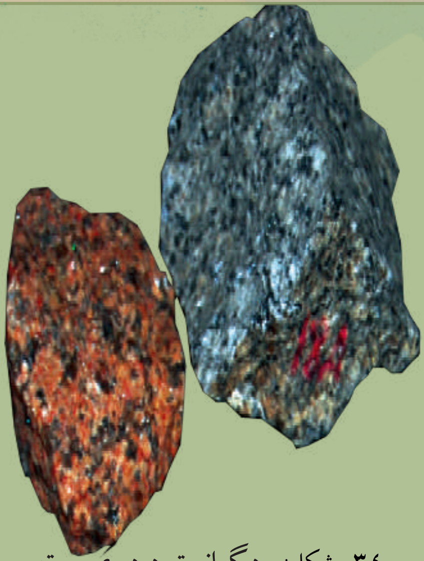

د کابل په ښارکی یو کارکوونکی د مرمرینو ډبرو د توړلو په حال کی ۳٤- شکل: د گرانیت د ډبرې یو تصویر

د ودانیو د ډبرو کانونه د هېواد په کومه سیمه کې دی؟

افغانستان یو غرنی هېواد دی، د تعمیراتي ډبرو د منابعو له پلوه ډېر غني دی، چې له ډېرې پخوا زمانې راهسې په ودانیو کې کارول کیږي، په لاندې ډوله دي:

الف: د گرانیت Granite (**خارا**) **ډبرې**

دا ډول ډبرې دځمکې په ژورو برخوکې له اورغور ځوونکو توکو څخه منځته راغلی دي. دا ډبرې له درو مختلفو منرالونو جوړې شویدي فلد سپار،مایکا او کوارتز، چې ښې نمونې یې دده دانا تر ځنگ غرونو او نورو غرنیو سیمو ډبرو لکه سالنگونو کې تر لاسه کیږي. دا ډبرې د تراکم او سختوالي له امله د ودانیو په زینو، تهدابونو یا بنسټونو او د سړکونو په فرش کې کارول کیږی.

ب : بزلت Basalt

دا ډبرې د ځمکې مخ ته داور غور ځونکود لا وا موادو پاتې شوې ډبرې دي، چې د اورغورځوونکو فعالیتونو یعنې د آتشفشان غرونو په لمنو کې شتون لري. د افغانستان په زیاترو غرنیو سیمو کې پریمانه پیداکیږي. ددې ډول ډبرو مهم منرالونه عبارت دي له: پیروکسین، فلد سپار، الیوین او ځینې فلزي منرالونه دي. دا ډبرې په ځانگړې آب او هواکې پر لویو او ورو ټوټو ماتیږي او دودانیو په تهدابونو کې کارول کیږي.

ج: متحوله ډبرې: چې په دریابونو کې له رسوب او آهکې ډبرو څخه رامنځ ته کیږي. د وخت په تیریدو فشار او تودو خې له امله په مرمرو بدلیږي، ددې ډبرو ذخیرې زموږ په هېواد کې ډیرې دي، دشگو او رسوبي ډبرې د وخت په تیریدو سره په کلکو تخته یې ډبرو بدلیږي. چې هغه هم په زیاته کچه کارول کیږي.

د: د رخام او مرمرو ډبرې:Marble

دا هغه تغير منونکې آهکي ډبرې دي چې په بېلا بېلو اوښکلو رنګونو په هېواد کې پيداکيږي، خالص مرمر سپين رنګ لري، مرمر ډبرې اهکي ډبرې دي چې دفشار او تودو خې له امله يې بڼه بدلون کوي، ديرې کيدو او تخنيکي پالش په واسطه ځلا او ښکلا پيداکوي. له دې امله دا ډبرې دو دانيو په ښکلا، دچاى خوړلو مېزونو، لوښو، د زيارتونو په لوحو او آن د مجسمو په جوړولو کې ورڅخه ګټه اخېستل کيږي.

د مرمر ډبرې په افغانستان کې ډېرې پيداکيږي. له دې جملې کولاى شو د ننګرهار د خوږياڼو او د اچين سيمه، د هرات ولايت د چشت په سيمه کې او د ميدان وردګ د کوټه عشرو په سيمه کې د مرمر ډبرې پيداکيږي د کابل په ولايت کې کولاي شو چه د بادام باغ، ريشخور، قرغې او تره خيلو څخه يادونه وکړو.

د ودانيو د ډبرو تر څنګ په هېواد کې دو دانيو نور توکي هم پيدا کيږی لکه چونه، ګچ چې په زياته کچه دو دانيو په جوړولو کې کارول کيږي.

آهکي مواد له تخنيکي عمليې وروسته په سمنتو بدليږي، د بيلګې په ډول، غوري سمنت، جبل السراج د سمنتو د توليدونکو له ارزښتناکو او مهمو مرکزونو څخه دي، چې همدا اوس يې د توليد کچه په بدلون کې ده.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر څلورو ډلو وويشل شي، لومړۍ ډله دې دلوست له متن څخه دګټې اخېستنې په هکله معلومات وړاندې کړي.

دويمه ډله دې د لوست له متن څخه په ګټې اخېستنې سره د هغو سيمو چې هلته د مرمر ډبرې ډيرې پيداکيږي نومونه واخلي.

دريمه ډله دې د لوست له متن څخه په ګټې اخېستنې سره د بازالت ډبرو په هکله او له هغو څخه د ګټې اخېستنې په باب معلومات وړاندې کړي.

څلورمه ډله دې له شګو څخه د جوړوشوو ډبرو د ځانګرتياوو او د رسوبي ډبرو او تغيير منونکو ډبرو په باب معلومات وړاندې کړي.

۱- د ګرانيت له ډبرو څخه په کومه برخه کې ګټه اخېستل کيږي؟

۲- درخام او مرمر ډبرې د نورو ډبرو په پرتله څه توپير لري، لنډ يې تشريح کړئ.

۳- د کابل په کومه سيمه کې د مرمر ډبرې پيداکيږي؟

٤- د سمنتو په جوړولو کې له څه ډول خامو موادو څخه ګټه اخېستل کيږي، د هغې مهمې فابريکې په کومو ځايونو کې پرتې دي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د ودانيو د يو ډول کاني ډبرو نوم واخلئ، د هغې د ځانګړتيا وو او اهميت پر باب پنځه کرښې معلومات برابر کړئ.په راتلونکي لوست کې يې وړاندې کړئ.

۸، ۲ قیمتي ډبرې

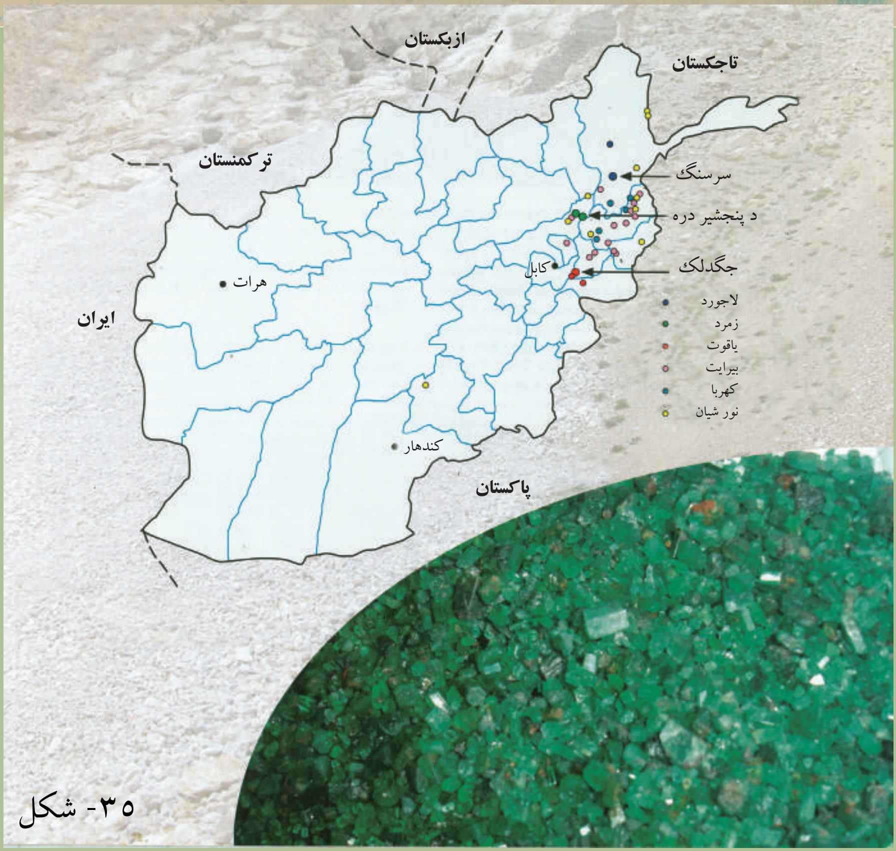

۳۵- شکل

د افغانستان دگرانبیه تیږو مهمې سیمې

۸، ۲ گرانبیه ډبرې څه ډول ډبرې دي او دافغانستان په کومو سیموکې موندل کیږي؟

قیمتي تیږې الماس، لاجورد لعل(لال) یاقوت او زمرد دي چې دهېواد په بیلابیلو سیموکې شته له دې جملې څخه الماس، یاقوت، زمرد او لعل قیمتي تیږې او لاجورد امیتیست او نورې لږ قیمتي دي چې دلته یې په ځینو خبرې کوو:

الف) الماس

الماس د نورو تیږو په پرتله ډېر کلکوالی، ټینگوالی او روښ رنګ لري. له همدې امله دی چې دځینو شیانو په پرې کولو او ترا شلوکې ورڅخه کار اخېستل کیږي. سره له دې چې تر اوسه پورې په افغانستان کې الماس نه دي موندل شوي، خو دجیولوژي پوهان وایي چې د بدخشان، په مرکزي سیمو، لوگر او غوربند کې د الماسو د پیداکیدو امکان شته دی.

ب) لاجورد

۳۶- شکل

(لاجوردو) د تیږې یوانځور

لږه ګرانبیه تیږه ده له ډېر پخوا یعنې له ځلور زره یا پنځه زره کاله پخوا څخه یې دبدخشان د جرم د ولسوالی د حضرت سعید په کلې کې ایستل پیل شوی وو، خو په اوسنی بڼه یې تولید له ۱۹۳٤ م . کال څخه را پیل شوی دی.

د افغانستان په شمال ختیځ کې د لاجوردو د ۲۷ سیمو اوزیرمو څېړنه تر سره شوې ده چې په دې کې د بدخشان ولایت د جرم د ولسوالی اړوند د سرسنګ کان د لوړ اهمیت لرونکی او ترګټې اخېستنې لاندې دی. په ټولو زیرمو کې یې د لاجوردو اندازه ۱۲۹۰ ټنه ده. د سرسنګ په سیمه کې په یواز یتوب سره ۱٤۱ ټنه لومړی درجه لاجورد او ٦۵ ټنه دویمه درجه تثبیت شوي دي. هغه لاجورد چې دلندن په موزیم کې ایښودل شوي دي، د افغانستان لاجورد دي چې ۳۸۰۰ کاله مخکې ایستل شوي دي. په افغانستان کې هر کال ۵ نه تر ۱۰ ټنو پورې لاجورد ایستل کیږي چې ډېره برخه یې بیلابیلو هېوادونو ته صادریزي او له ډیرې لږې برخې څخه یې د لاسي صنایعو په مرکزونو کې کار اخېستل کیږي.

د افغانستان لاجورد د جنیست له پلوه، د رنګونو د ډولونو، نرم والې او روښوالي له مخې د نورو هېوادونو له لاجوردو څخه امتیاز او لوړتیا لري چې په توره ابي، روښانه ابي، ډېر روښانه ابي او شنه روښانه رنګونو باندې مونډل کیږي. لاجورد د تیږو پیژندنې او سوداګریز بازار له پلوه پنځه ډوله دي: لومړی، دویمه، دریمه، ځلورمه، او پنځمه درجه لاجورد.

لاجورد تخنیکي استعمال نه لري، یوازې په ګاڼو او زینتي وسایلو کې کارول کیږي. د لاجوردو ایستنه په پخوانیو کلونو کې په پرله پسې توګه پر مخ روانه وه، خو د امنیتي حالاتو د خرابی له کبله یې ایستل ځنډېدلې دي، خو د نامسؤولو خلکو له خوا یې په غیر مجاز او ناقانونه بڼه ایستل

روان دي چې د کانونو د ویجاړیدو او دولت ته دنه جبران کېدونکي زیان لامل شوي چې ددغو کانونو بیارغاونې ته به په راتلونکي کې ډېرې پانګې ته اړتیا وي.

ج) لعل

د لعل کانونه، د بدخشان په اشکاشم او د سروبي په جګدلک کې دي او د پیازي لعل کانونه د کندهار په خاکریز کې شته. لعل لوړه درجه کلکوالی لري او سور، بنفش ډوله، شین ته ورته آبي، ژیړ یا تور رنګونه لري.

۳۷- شکل

د لعل د تیږې یو انځور

د) یاقوت

د مهمو ځانګړتیاوو لرونکی دی. د لومړۍ ډلې له جواهراتو څخه شمېرل کیږي، د پاڼي کېدلو وړتیا نه لري. درجه یې سخته ده. د روښانه سور اناري رنګ لرونکی او ځلا یې ښیښې ته ورته ده، یاقوت د سروبي ولسوالی د جګدلګ په سیمه کې په سور او ګلابي رنګونو پیدا کیږي.

۳۸- شکل

د کان په تیږه کې د سرو یاقوتو یو انځور

هـ) زمرد

د زمردو کانونه د پنجشیر د خنج، بزمال او مکني په سیمو او دکونړ په باډیل دره کې شته دي. د پنجشیر زمرد زمردي شین رنګ او ځینې وخت ابي ډوله رګونه لري. زیرمې یې ٤٤٠ کیلو ګرامه اټکل شوي دي تر اوسه پورې په افغانستان کې د ګرانبیه تیږو زیرمې په فني او عصري بڼه تر استفادې لاندې نه دي راغلي.

۳۹- شکل

په کاني تیږو کې د زمردو یوانځور

دټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي، دلوست د متن په لوستلو سره دې دلاجوردو او نورو قیمتي ډبرو زیرمې لرونکی سیمې د افغانستان د کانونو په نقشه کې په نښه کړي.

پوښتنې

۱- ګرانبیه ډبرې کومو ډبرو ته ویل کیږي؟

۲- دجیولوژي پوهانو په عقیده د الماسو دپیداکیدو سیمې په هېوادکې چیرې اټکل شوي دي؟

۳- لال د افغانستان په کومو سیموکې په کومو رنګونو سره موندل کیږي.

٤- ډیر ښکلي یاقوت د افغانستان په کومو سیموکې موندل کیږي او کوم رنګ یې ډیر نوم لري.

٥- زمرد د افغانستان په کومو سیموکې شته، نوم یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

یوه قیمتي تیږه چې په ګاڼو کې ورځخه کار اخېستل کیږي، غوره کړئ د هغې د اهمیت، ارزښت او جنسیت په هکله په راتلونکي درسي ساعت کې خپلو ټولګیو الوته معلومات ورکړئ.

٢، ٨ د كانونو او انرژي د حالت څېړنه

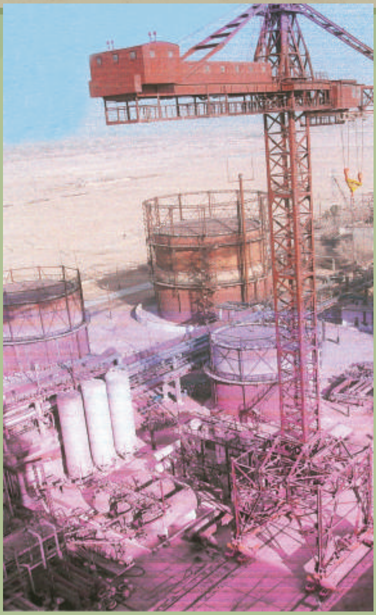

٤٠- شكل

د مزار شريف د نفتو او گازو د تصدۍ انځور

په هېواد كې د انرژۍ او كانونو صنعت څنگه دی؟

لكه څرنگه مو چې ولوستل د انرژۍ مهمې سرچينې د ډبروسكاره، نفت، گاز، اوبه، باد، لمر او نور دي. چې دلته دهرې يوې حالت څېړو:

دډبرو سكاره: زموږ دهېواد د ډبروسكاره د دره صوف، اشپشتې، كركر او دهرات د سبزك له مسجد چوبې كانونو څخه تر لاسه كيږي.

د ډبرو سكرو لويو زيرمو د هېواد په شمال او لوېديځ كې يوه پراخه ساحه نيولې ده چې له هرات څخه يې تر تخار پورې پراخوالی لري او د ډبرو سكرو ډېره برخه د اشپشتې او كركر له كان څخه رااېستل كيږي.

نفت: د نفتو جيولوژيكې څېړنو ښودلې ده چې د نفتو د زيرمو د شتوالې پراخه امكانات دهېواد په شمال كې له تخار څخه دايران تر پولو پورې او دهغو په دوام په جنوب او لوېديځ كې تر پكتيكا پورې پراخوالی لري. د نفتو يوازينی ثبت شوې زيرمه په جوزجان كې ده چې په هغې كې د انگوت، اق دريا، قشقري او زمردساې كانونه د يادولو وړ دي.

ګاز: د ګازونو د زیرمو د شتوالي امکانات د هېواد په بیلابیلو سیمو کې شته. په اوسني وخت کې د هغو یوڅه لوېې زیرمې د خواجه ګوګردک، یتیم تاق، خواجه بولان او دجرقدوق په سیمو کې د جوزجان په ولایت کې موندل شوي دي چې پخوایې را ایستل پیل شوي وو. دهغو ډیره برخه دخواجه ګوګردک او جرقدوق له سیمو څخه را ایستل کیده او پخواني شوروي اتحادته صادریدل. نورپاتې ګاز د مزارشریف د سرې او برېښنا په فابریکې کې اود برېښنا د تولید لپاره د څلو یښتو کلونو په موده کې کارول شوي دي چې اوس ډیره لږه استفاده ور څخه کیږي. د کانونو د وزارت پلان دا ښکاره کوي چې د هېواد د نفتو یو کان اود ګازونو یوکان خصوصي سکتور ته ورکړل شوی اود ۳-٤ کلونو په ترځ کې به ګټې اخېستنې ته چمتو شي.

اوبه: د افغانستان سیندونه د اوبو د برېښنا د ترلاسه کولو ډیرې ښې سر چینې دي، له دې پلوه یو شمېر هغه بندونه چې پخوا د برېښنا د تولید لپاره جوړ شوي وو، کافي نه دي او باید چې دبرېښنا د انرژۍ دتولید لپاره له سیندونو څخه لازیاته ګټه واخېستل شي.

همدارنګه هغه تور بینونه چې د اوږدو کلونو په ترځ کې ورڅخه کار اخېستل شوی، ویجاړ او استهلاک شوي او د بند کاسې یې هم له رسوبي موادو څخه ډکې شوې دي، نو ځکه بیارغاونې ته کلکه اړتیا لري.

باد: دهېواد په ځینو ولایتونو کې د برېښنا د تولید لپاره د باد له انرژۍ څخه کار اخېستل شوی دی، خو ډیر لږ،حال داچې په هېواد کې ډیر موسمي بادونه لګیږي لکه دهرات ۱۲۰ ورځني بادونه او نور.

که چیرې په هېواد کې د باد له انرژۍ څخه د استفادې لازیات امکانات برابر شي، د باد له انرژۍ څخه به لازیاته برېښنا تر لاسه شي او برېښنا ته به دهېواد اړتیاوې پوره شي.

لمر: دهېواد په ځینو سیموکې د لمر له انرژۍ څخه ډیر لږ کار اخېستل شوی، چې په دې لړکې د پخلي د دیګونو، لمریز وڅراغونو او کلکتورونو (د اوبو تودوونکو) او نورو نومونه اخېستلای شو.

ښه به وي چې په هېواد کې د لمر له انرژۍ څخه د کار اخېستو پراخه زمینه برابره شي.

اوسپنه: په دې لړکې د باميانو د حاجي ګګک د اوسپنې کان، دکندهار د خاکريز زيرمې، دهرات غوريان، دبدخشان سياه دره او دجبل السراج او پغمان د اوسپنې زيرمې ديادونې وړدي. دحاجي ګګک دکان زيرمې دهېواد له نورو ټولو برخو څخه زياتې دي، د هغو په هکله څيړنې روانې دي، په راتلونکې کې به ترکارلاندې ونيول شي او په کال کې به په اټکلي توګه يوميليونه ټنه پولاد ورڅخه ترلاسه شي.

مس: دمسو زيرمې د زابل په کندلان، دکابل په دربند، د لوګر په عينک او د هرات په شيدا سيمه کې دي چې له پخوا وختونو ورڅخه ډېره لړه او په سيمه ييزه بڼه کار اخېستل کيده.

دلوګر د عينک دمسو کان چې دهېواد يو ډېر مهم کان دی. په دې وروستيو کې يې له يوې چينايي کمپنۍ سره قرار داد شوی دی او زموږ يوشمېر هېواد والو ته به دکار زمينه برابره کړي او ډېر عايد به ورڅخه ترلاسه شي.

سرب او جست: دهېواد د سربو او جستو زيرمې دکندهار په بي بي ګوهر، دهرات په چشت، د هزاره جاتو په تولک او د غوربند په فرينجل کې دي، چې دهغو د زيرمو را ايستل په پراخه اندازه نه دي تر سره شوي.

کروم: دخوست، ميدان وردګ، د لوګر د محمد اغې او کلنګار د کرومو د کانونو له زيرمو څخه يوه اندازه کار اخېستل شوی دی. د خوست د کروم د کان توليدات د امنيت د نشتوالي له کبله نه دي پيل شوي چې د لازمو امکاناتو په چمتو کېدو سره به د هغو د را ايستلو چارې تر سره شي.

ګرانبيه ډبرې: د الماسو شتوالی په بدخشان، مرکزي افغانستان او غوربند کې اټکل شوی دی او دلاجوردو زيرمې د بدخشان په جرم کې او د لال زيرمې د بدخشان په اشکاشم کې شته.

دياقوتو زيرمې د سروبي په جګدلک، زمرد د پنجشير د درې د خنج، بزمال او مکنې په سيمو او د کونړ د باډيل په دره کې شته دي.

د قيمتي فلزاتو کانونه او په دې لړکې دسروزرو کان د بدخشان په يفتل، دغزني په مقر، دکلات په زرکشانو او د کوکچې د سيند په بسترکې شته چې پراخه برخه يې نيولې ده.

د سپينو زرو زيرمې په پنجشير، د هرات په سيم کوه او د کندهار په خاکريز کې تثبيت شوي دي. تر اوسه پورې د ګرانبيه ډبرواو قيمتي فلزاتو له زيرمو څخه په فني توکه ګټه نه ده اخېستل شوې

د هېواد له کانونو او د انرژۍ له سرچینو څخه کار اخېستل له یو شمېر ستونزو سره مخامخ دي لکه د ترانسپورتي لارو نشتوالی، د فني پرسونل کمښت، د تخنیکي وسایلو او د پوره پانګې نشتوالی او نور . همدارنګه د وروستیو کلونو جګړې او نا امنی او په خپل سر او غیر فني توګه د کانونو ایستل هم دستونزو په لړکې شمېرل کیدای شي، چې دولت ته د نه جبران کیدونکو زیانونو څخه پرته دکانونو د ویجاړیدو لامل هم شوې دي، همدارنګه له هېواد څخه بهر ته دهغو قاچاق کول هم دانديښنې وړدي. که چیرې په هېواد کې د انرژۍ له سرچینو او کانونو څخه تخنیکي او فني ګټه واخېستل شي او په دې برخه کې پانګونه وشي، هرکال به دپام وړ عواید له دې لارې ترلاسه او هېواد والوته به دکار زمینه هم برابره شي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړی ډله دې دلوست دمتن په لوستلو د انرژۍ د سرچینو او د هغو د تولید په هکله او دویمه ډله دې د هېواد د کانونو د حالت اوله هغو څخه دکار اخېستو په اړه خبرې وکړي او د ډلې استازی دخپل بحث پایلې دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- په افغانستان کې د انرژۍ کومې سرچینې شته او دهغو له څو ډولونو څخه تر اوسه پورې کار اخېستل شوی دی؟
۲- دهېواد د اوبو له سرچینو څخه په څه ډول د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره ښه او اعظمي استفاده کولای شو؟ توضیح یې کړئ.
۳- کوم ډول فلزات او ګرانبیه ډبرې په هېواد کې شته، نوم یې واخلئ.
٤- په هېوادکې وروستیو جګړو او نا امنیو د کانونو او د انرژۍ له سر چینو څخه کار اخېستل له کومو ستونزو سره مخامخ کړې دي؟ توضیح یې کړئ.
٥- دکروم د ډبرو زیرمې دهېواد په کومو برخو کې تثبیت شوې دي؟ نوم یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د دویم څېرکي د افغانستان دکانونو او انرژۍ برخه ولولئ دهغې لنډیز په یوه پاڼه کې ولیکئ او په راتلونکي لوست کې دهغو په هکله خپلو ټولګیوالوته معلومات ورکړئ

دریيم څپرکی

صنايع او سوداګري

تاسې په دويم څپرکي کې د افغانستان د کانونو او انرژۍ په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه څپرکي کې به د افغانستان له صنايعو او سوداګرۍ سره آشنا شئ.

ـ په دې څپرکي کې لولو:

په افغانستان کې صنايع او د هغو اهميت

ـ لاسي صنايع

ـ ماشيني صنايع

• توريزم او د هغه اقتصادي اهميت

ـ د هېواد ګرځندويې سيمې

ـ د ګرځندوی احصائيه

• سوداګري او اهميت يې

ـ کورنۍ سوداګري

ـ بهرنۍ سوداګري

• د هېواد د وارداتو او صادراتو انډول

• بانک

ـ مرکزي بانکونه

ـ سوداګريز بانکونه

• د بانک د چارو د پرمختګ خرنګوالی

• د صنايعو او سوداګرۍ د حالت څېړل

د څپرکي عمومي هدفونه:

زده کوونکی به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخوته ورسيږي:

- سوداګري به و پېژني.
- د سوداګرۍ بيلابيل ډولونه به وپېژني.
- د هېواد د صادراتو او وارداتو پر اندازې او اندول په پوه شي.
- د صنايعو پر اقتصادي اهميت به پوه شي.
- د هېواد د صنايعو ډولونه به و پېژني.
- د هېواد د صنايعو پر ستونزو او خنډونو به پوه شي.
- بانک به و پيژني.
- د بانک د کار په څرنګوالي به وپوهيږي.
- د ګرځندوی (توريزم) په اقتصادي او فرهنګي اهميت به پوه شي.
- د هېواد توريستي سيمې به وپېژني.

زده کوونکی به ددغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي هدفونوته ورسيږي:

- سوداګري به تعريف کړی شي.
- د سوداګرۍ ډولونه به فهرست کړای شي.
- د هېواد د وارداتو او صادراتو اندازه به بيان کړي.
- د صنايعو اقتصادي اهميت به توضيح کړي.
- د هېواد د صنايعو ډولونه به فهرست کړي.
- د صنايعو ستونزې او خنډونه به وشمېري.
- بانک او د هغه د کارکولو څرنګوالی به توضيح کړي.
- د توريزم معنا به وويلای شي.
- د توريزم اقتصادي اهميت به توضيح کړي.
- د هېواد د توريستي سيمو نوم به واخېستلای شي او هغه به د نقشې پرمخ تثبيت او وښيي.

دوه ویشتم لوست
په افغانستان کې صنایع او د هغو اهمیت

٤١- شکل

په افغانستان کې د غالی اوبدلو صنعت

تاسې پوهیږئ چې صنعتي فعالیت د توکو ارزښت، کیفیت او ګټورتوب لوړوي؟

صنعت یو تولیدي فعالیت دی چې د هغه په ترځ کې له هغو لومړنیو یا خامو توکو لکه طبیعي، کرنیزه، کیمیاوي او حیواني توکو څخه چې له ځمکې ترلاسه کیږي د کار وړ شیان او اجناس جوړیږي او د بشري ټولنو اړتیاوې وربانديې بشپړیږي. صنعت هم د لاس او هم د ماشین په واسطه پر مخ تلای شي.

صنعتي فعالیت چې د ارزښت، کیفیت او ګټورتوب د لوړولو په خاطر د توکو د بڼې د بدلون عملیه ده، د بشریت په تاریخ کې اوږده سابقه لري.

صنعتي انقلاب چې د اتلمسې پیړۍ په دویمه نیمایي کې په اروپا کې پیل شو، په پای کې یې بشري ټولنې ته ژور بدلون ورکړ او د خلکو ژوند ته یې بله بڼه ورکړه.

د لومړنیو یا خامو توکو لکه د کاني توکو، کرنیزو تولیداتو او نورو د بڼې بدلون ترڅو په وروستیو صنعتي پخو اجناسو واړول شي، بیلابیل صنعتي پړاوونه تېروي، د بېلګې په توګه:

که چیرې تاسې هغه محصولات او اجناس کتلي وي چې په پلورنځي کې یې پیرئ، لیدلي به مو وي چې پیرودل شوی جنس دومره هم اسانه په لاس نه دی راغلی، بلکې بیلابیل صنعتي پړاوونه یې تېر کړي ترڅو چې پلورنځي کې د پلورل کیدو وړ ګرځیدلی دی. موږ کولای شو د موضوع د لا روښانه کولو په خاطر یو کتاب چې په کتاب پلورنځي کې پلورل کیږي د بېلګې په توګه یاد کړو. دغه کتاب چې پلورل کیږي کارېې د یوه نیالګي له کینولو څخه پیل کیږي، کله چې نیالګیو ښه وده وکړه او لویې ونې ورڅخه جوړې شوې، پرې شوي لرګي یې فابریکې ته وړل کیږي، هلته ورڅخه کاغذ جوړیږي، کله چې کاغذ جوړشو، مطبعې ته لیږل کیږي، مخکې له مخکې کوم کتاب چې تالیف شوي وي هغه طرحه او په

کمپیوټر یا کوم بل شکل باندې ډیزاین شوي، په کاغذ باندې چاپ او د صحافۍ له پړاو څخه وروسته د کتاب په بڼه چمتو کیږي او د خرڅلاو لپاره کتاب پلورنځي ته راوړل کیږي.
په همدې توګه که چیرې موږ ځیر شو ټول صنعتي محصولات د کار بیلابیل پړاوونه تېروي او بیا د استفادې وړ ګرځي.
د صنایعو، په تېره بیا د ماشیني صنایعو ارزښت په دې کې دی چې په لږ وخت کې ډیرو موادوته د بڼې بدلون ورکوي، د هغو په څرنګوالي او بیه کې لوړوالی راځي.
زموږ خلک له ډیر پخوا څخه په کوچنیو لاسي دستګاوو کې په لاسي صنایعو بوخت وو. فرش، لکه: غالۍ، لمڅۍ، ټغرونه او نور د اړتیا وړ وسایل یې ځان ته جوړول.
زموږ هیواد دبیلابیلو او ډیرو کانونو، کرنیزو ډول ډول محصولاتو او د پوره کار ځواک په لرلو سره صنایعو او د هغو ودې ته ډیره ښه زمینه چمتو کولای شي. که چیرې حکومت وکولای شي چې د ملي صنایعو د ملاتړ لپاره له یوې غوره اقتصادي پالیسۍ څخه کار واخلي ، د فابریکو او کارځایونو جوړولو ته شرایط برابر کړي، نو زیات شمیر ضروري اجناس او مالونه به د هیواد دننه تولید او ملي عاید به لا اوچت شي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې دري ډلې شي، له متن، تصویرونو او د لوست له بیلګو څخه دې کار واخلي، لاندې فعالیتونه دې ترسره او بیا دې د خپل کار پایله خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.
لومړۍ ډله: د خپلو جامو په هکله خبرې وکړئ چې په څه ډول جوړې شوي او کوم صنعتي پړاوونه یې تېر کړي دي؟
دویمه ډله: د خپل ټولګي د میزونو او څوکیو په هکله بحث وکړئ د هغو صنعتي پړاوونه او چمتو کول توضیح کړئ.
دریمه ډله: د خپل ښوونځي د ودانۍ په هکله خبرې وکړئ چې له کومو توکو څخه جوړه او کوم صنعتي پړاوونه یې تېر کړي دي.

لومړني خام توکي	صنعتي شوي توکي
پنبه	
	غالۍ
ګني	
	ډوډۍ
لرګي	
	بوټان
	غوړي
اوسپنه	
	خیدک (پنیر)

پوښتنې:

۱ ـ صنعت څه ته وایي توضیح یې کړئ؟
۲ ـ د صنایعو د ارزښت په هکله معلومات ورکړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لاندې جدول په تشو ځایونو کې د لومړنیو یا خامو توکو او صنعتي شوو اجناسو (مالونو) نومونه په خپله کتابچه کې ولیکئ.

درو ښتم لوست

الف ـ لاسي صنايع

۴۲- شکل

په تېر لوست کې د صنايعو او د هغو د اهميت په هکله بحث وشو، په دغه لوست کې به د هېواد ماشيني او لاسي صنايع وپېژنو.

که د هېواد په اقتصادي وده او پرمختيا کې د ټولنيزو او طبيعي بيلابيلو عواملو اغيزه په تېره بيا د صنايعو په وده او پرمختګ کې وڅېړو، وبه ليدل شي چې د هېواد د صنعتي کيدو لپاره ډېره ښه زمينه شته، نو د هېواد صنايع په لاسي او ماشيني برخو کې څېړو:

د افغانستان خلکو له لرغونو زمانو راهيسې د کورنيو اړتياوو او بهرنۍ سوداګرۍ لپاره په خپل لاس جوړشوو دستګاوو باندې د اړتيا وړ شيان جوړول او خپلې اړتياوې يې پوره کولې.

کليوالي صنعت کارانو به په خپلو ډېرو لومړنيو وسايلو سره د صنعتي اجناسو په جوړولو لاس پورې کاوه، چې له لاندېنيو سرچينو څخه يې کار اخېست:

۱. له څارويو څخه تر لاسه کيدونکو لومړنيو توکو لکه وړيو، ويښتانو او د وريښمو د چنجيو له تارونو او نورو څخه.

۲. له نباتي سرچينو لکه پنبې، کتان، سنډو او نورو څخه.

۳. کاني توکو لکه اوسپنې، مس، سرو او سپينو زرو او له ختو او نورو څخه.

ـ هغه د لاسي صنايعو محصولات چې د څارويو له اليافو څخه جوړېږي مشهورېږي غالۍ، ليمڅې، برک، ټغر، شړۍ او نور دي.

د غالۍ اوبدلو صنعت د افغانستان یو ډېر مهم لاسي صنعت او غالۍ صادراتي مهم قلم او لاسي صنعت دی چې زیاتره په شمال، شمال لویدیځ او لویدیځو ولایتونو کې تولیدیږي.

ـ د لاسي صنایعو هغه محصولات چې له مالوچو څخه جوړیږي دادي: خمتایي رختونه، کشمیره، پټو، لونګۍ، سطرنجي اونور. پخوابه چې په افغانستان کې په کومو ځایونو کې پنبه ډېره کرل کیدله، هلته به کلیوالو پنبه یې یا نخي رختونه ورڅخه جوړول.

ـ زرګران ، مسګران او پښان له فلزاتو څخه د کار وړ شیان لکه یوم، تبر، تیشه (ترښځ)، چاقو، چاړه او مسي لوښي لکه دیګونه او نور، او ګاڼې له سرو اوسپینو زرو او قیمتي ډبرو لکه لاجوردو او یاقوتو څخه جوړوي.

ب ـ ماشیني صنایع: د واکمنۍ په وخت نوي ماشیني صنایع او عصري فابریکې د لومړي ځل لپاره د امیر شیرعلي خان د واکمنۍ په وخت او لړ وروسته بیا په یوڅه پرمختللې بڼه د امیر عبدالرحمن خان د واکمنۍ په وخت د نولسمې پیړۍ په وروستیو کې په هېواد کې رامنځته او لومړنۍ عصري فابریکه د کابل ماشین خانې په نوم تاسیس شوه، په دغې فابریکې کې د توپ، ټوپک او حربي مهماتو او سړې او تودې وسلې په ګډون حربي مهمات تولید او جوړیدل. وروسته بیا ماشیني صنایعو یوڅه وده وکړه. په ۱۳۶۵ هـ ل کال کې په هېواد کې ۳۹۱ صنعتي موسسې فعالې او په کار بوختې وې چې له هغو څخه یې ۲۷۴ د خصوصي سکتور او پاتې ۱۱۷ یې د دولتي او مختلط سکتور وې.

له دې امله چې د ماشیني صنایعو په رامنځ ته کیدو او وده کې څر خوونکی ځواک یا انرژي لومړنۍ اړتیا بلل کیږي، نوځکه په هغو سیمو کې چې برېښنا او ګڼ خلك وي لکه په کابل، کندهار، هرات، مزارشریف، کندز او جلال آباد کې، صنایع ځای پرځای رامنځ ته شوي دي.

دا هم باید وویل شي چې زموږ په هېواد کې د ٤٠ کلنو جګړو پرمهال، زیات شمېر صنعتي تاسیسات زیانمن شول او هغوی ته لوی زیان واوښت، اوس یې بیارغاونه او بیرته جوړول پرمخ ځي او یو شمېر کورنیو او بهرنیو پانګوالو د نویو صنعتي موسساتو په جوړولو هم لاس پورې کړی دی.

ج ـ د ماشیني تولیداتو احصائیه: لکه چې مخکې وویل شول، په افغانستان کې ماشیني صنایع اوږده سابقه لري، خو په دې وروستیو کې د ناوړه سیاسي شرایطو، جګړو او لړې پانګې اچونې له کبله ځنډ او خنډ سره مخامخ شوي، بیاهم هغه ماشیني صنایع چې په هېواد کې شته او یا پخوا وې، له هغوسره په لاندیني جدول کې د اضافي معلوماتو په توګه آشناشئ.

گڼه	ماشیني تولیدي صنایع	د تولید ډول	تولیدي ناصبه ظرفیت	اوسني چمتو ظرفیت	اوسنی حقوقي شخصیت
۱	د بگرامی نساجي	تاري ټوکران	۱٦ میلیونه متره	فعاله نه ده	پروژه
۲	دکندهار نخي نساجي	// //	٤٠ // //	// //	تصدي
۳	دکندهار وړی اوبدل	وریښمین رخت	یو میلیونه متره	// //	//
٤	د هرات نخي نساجي	تاري ټوکران	۱۲,٥ میلیونه متر	// //	پروژه
٥	د بلخ نساجي	// //	۲۲ میلیونه متره	په کال کې ۳۰ ټنه تجارتي تار	تصدي
٦	دگلبهار نساجي	// //	٥۰ میلیونه متره	فعاله نه ده	سهامي شرکت
۷	کابل نساجي	// //	یو میلیونه متره	// //	// //
۸	د پلخمري نساجي	// //	۲٤ میلیونه متره	په سلو کې ٥۰٪ فعاله ده	// //
۹	د مزار د سرې او بریښنا فابریکه	د یوریا سره	په کال کې ۱۰٥ زره ټنه	په ۲٤ ساعتونو کې ۱۰۰ ټنه	تصدي
۱۰	لومړی غوري سمنټ	سمنټ	په کال کې ۱۲۰۰۰۰ ټنه	یوه شپه ورځ کې ٤۰۰ ټنه	خصوصي
۱۱	دویم غوري سمنټ	// //	په کال کې ۳۱۰۰۰۰ ټنه	یوه شپه ورځ کې ۱۰۳۳ ټنه	// //
۱۲	د هرات سمنټ	// //	په کال کې ۲۱۰۰۰۰ ټنه	یوه شپه ورځ کې ۷۰۰ ټنه	دولتي پروژه
۱۳	دکابل د تار اوبدلو دستگاه	تار	په کال کې ٥٥۰ ټنه	غیر فعاله ده	خصوصي
۱٤	دکابل د اوبدلو فابریکه	رخت	په کال کې ۱,۸۳ ملیونه متره	غیر فعاله	خصوصي
۱٥	دکندوز سپین زر	محلوج، (مالوچ) او غوړي	په کال کې ۱۱۰۰۰۰ ټنه	لږ ې فعاله شوې په اجاره ورکړل شوې	دولتي تصدي
۱٦	د بلخ جن او پرس فابریکه	// //	٤۰۰۰۰ دانه لرونکې پنبه (پومبه)	// //	// //
۱۷	بست تصدي	// //	په کال کې ۲٥۰۰۰ ټنه	په کال کې ۸٥۰۰ ټنه	تصدي
۱۸	د هرات د مالوچو شرکت	پنبه، مالوچ، غوړي او صابون	په کال کې ۱۰۸۰۰ ټنه	یوڅه فعاله	// //
۱۹	مرکزي سیلو	ډوډۍ او اوره	٥۰ زره ټنه ذخیره		

ګڼه	ماشيني توليدي صنايع	د توليد ډول	توليدي ناصبه ظرفيت	اوسنی چمتو ظرفيت	اوسنی حقوقي شخصيت
۲۰	پلخمري سيلو	// //	۲۰ زره ټنه ذخيره	فعاله ده	// //
۲۱	دکندهار سيلو	د غنمو ذخيره	په ۲٤ ساعتونو کې ۶۰ ټنه اوړه کول	غير فعاله	// //
۲۲	د بلخ سيلو	ډوډۍ او اوړه		فعاله ده	دولتي تصدي ده
۲۳	د هرات سيلو	د غنمو ذخيره	په کال کې ۲۰ زره ټنه غنم	// //	// //
۲٤	د بغلان د شکرې پروژه	شکره	په کال کې ۱۰ زره ټنه	// //	دولتي پروژه ده
۲۵	د هلمند حجاري او نجاري	مرمر، موبل او فرنيچر		بيارغول شوې خو فعاله نه ده	ګډ شرکت

د ټولګي دننه فعاليت:

په خپلو کتابچو کې لاندې جدول په مناسبو کلماتو سره د لوست د متن او تصويرونو په کتلو او د ورکړل شوې بېلګې څخه په استفادې ډک کړئ.

حيواني منابع (سرچينې)	صنعتي شوي مواد	نباتي منابع	صنعتي شوي مواد	کاني منابع	صنعتي شوي توکي
کرک (د وزو له وزغنو جوړيږي)	پټو، جرابې، (دستکشې)	چغندر	شکره	مس	ديګې، کوزه او چلمچې

پوښتنې

۱ ـ ستاستو له نظره د لاسي صنايعو کوم ډول توليدات ډېر ارزښت لري او ولې؟

۲ـ ستاسو له نظره تر اوسه پورې په هېواد کې کوم لاملونه (عوامل) د ماشيني صنايعو د ودې خنډ ګرځيدلي وو؟

۳ـ پېښان، مسګران، او زرګران له کومو منابعو څخه په څه ډول کار اخلي او کوم شيان جوړوي؟

٤ـ ماشيني صنايع زياتره په کومو ځايونو کې راټول شوي دي او ولې؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د ماشيني صنايعو د مؤسساتو د ځانګړتياوو جدول وګورئ د هغه له مخې د لاندېنيو پوښتنو ځوابونه و مومئ او د خپل کار پايله په بل لوست کې خپلو ټولګيوالوته وړاندې کړئ.

۱. زموږ په هېواد کې د اوبدلو څو فابريکې شته؟ کومې يې فعالې او کومې نه دي فعالې؟

۲ . زموږ په هېواد کې د خوراکي توکو څو فابريکې شته او کومې يې ډېر توليدات لري؟

۳ . ستاسو له نظره ستاسې په سيمه کې کومه فابريکه شته چې نوم يې په دغه جدول کې نه ليدل کيږي؟

۲،۳ توريزم او د هغه اقتصادي اهميت:

۴۳- شکل

په هرات کې تاريخي او لرغوني آثار چې له کلتوري پلوه توريستانو ته ډېر اهميت لري.

توريزم Tourism يا گرځندوی يو ډول مسافرت او گرځيدل دي چې موخه يې د نړۍ د بيلابيلو سيمو علمي څېړنه، کتنه، تفريح، سيل او سياحت دی.

توريستي سفرونه معمولاً کاري او تفريحي موخې لري، يو گرځندوی هغه څوک دی چې د خپل اوسېدو ځای څخه بهر نوروسيمو، ښارونو او هېوادونو ته داسې يو سفر کوي چې له يوې شپې ورځې کم نه وي او له يوه کال څخه زيات نه وي. گرځندويان معمولاً د يوې توريستي سيمې د طبيعت يا کلتور سره مينه او هغه ته پاملرنه لري. شتمنو خلکو به له ډېر پخوا څخه ليرې سيمو ته سفرونه کول چې په هغو ځايونو کې ښکلي او تاريخي ځايونه او ودانۍ وگوري او د نړۍ له طبيعي او کلتوري شتمنيو څخه خبرشي. له همدې امله نن ورځ توريزم يا گرځندوی په نړۍ کې د اقتصادي ودې په يوه لويه سرچينه اوښتی دی. او د نړۍ په ډېرو هېوادونو او سيمو کې مهمه عايداتي سرچينه شمېرل کيږي. نن ورځ زياتره هېوادونه هڅه کوي چې په خپلو هېوادو نوکې د گرځندوی د ودې او پراختيا لپاره امکانات چمتو او پراخ کړي، دا ځکه چې گرځندوی د عوايدو د ترلاسه کولو يوه لاره ده.

افغانستان په اسيا کې د يوه ځانگړي جغرافيايي موقعيت، تاريخي لرغونتوب، پخوانيو ودانيو، ښکلي طبيعت، غوره هوا او د گرځندويي سيمو په لرلو سره په ډېرو پخوانيو کلونو کې د وريښمو د کاروانونو د سوداگريزو انډيو د ورلو او راوړلو لاره وه. بوداپانو او کوشانيانو له همدې لارې له چين څخه د اروپا تر لويديځ پورې تگ راتگ کاوه. دغه تگ ـ راتگ د گرځندويانو، په تېره بيا د بودايي راهبانو پام دې خواته راواړاوه او د باميانو له اسرارو ډکه سيمه يې د نمانځنې د ځای په توگه غوره او هلته يې د بودا لويې او نامتو مجمسې جوړې کړې.

د بودیزم لارویان او نور ګرځندویان د نړۍ له هر ګوټ څخه مخ په دې خوا رامات شول، دهېواد همدا تاریخي اثار او د ګرځندوی وړ سیمې وې چې د ګرځندویانو د پام وړ ګرځیدلې وې.

د افغانستان دولت په ۱۳۳۷ هـ ل کال کې د ګرځندوی مؤسسه (اوسنی افغان تور) په دې برخه کې د اسانتیاوو د رامنځته کولو په خاطر جوړه اوپه ۱۳٤٤ هـ ل. کال کې یې د ګرځندوی د نړیوال سازمان غړیتوب ترلاسه کړ.

په تېرو څو لسیزو کې توریزم یاګرځندوي په افغانستان کې د عایداتو یوه سرچینه وه. زموږ په هېواد کې ډېر لرغوني آثار او تاریخي ځایونه لکه په بامیانو کې د بودا مجسمې او یو شمېر نور تاریخي آثار، د بلخ د لرغوني ښار آثار، خیبر دره، په هرات کې زیات شمېر تاریخي اثار او همدارنګه په کندهار، غزني، ننګرهار او نورو کې شته. د جګړو پر مهال په افغانستان کې ګرځندویې ته هم ډېر زیان واوښت، یوازې د ګوتو په شمار خبریالانو افغانستان ته تګ راتګ درلود. په دې وروستیو کې چې امنیتي شرایط یوڅه ښه شوي دي او که د ټول هېواد په سراسر کې ډاډمنه سوله راشي او دولت د ګرځندوی په هکله ځانګړې پاملرنه وکړي، یو شمېر هوټلونه، د ورلو راوړلو وسایل او نور امکانات برابر کړي، نو افغانستان به یو ځل بیا د ګرځندویانو لپاره یو په زړه پورې هېواد شي. د افغاستان، هغه عواید چې په یو شمېر د ګرځندویې سیمو کې ترلاسه شوي وو او په میلیون ډالرو محاسبه شوي چې په لاندیني جدول کې ښودل کیږي.

۱۹۷۳	۱۹۷٤	۱۹۷۵	۱۹۷٦	۱۹۷۷	۱۹۷۸
۱۱	۱۲	۱۲	۲۸	۷	۱

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې د متن تصویرونو او نقشو په کتلو سره د ګرځندوی (توریست) او ګرځندویي (توریزم) په هکله او دویمه ډله دې د لوست د نقشو متن او انځورونو په کتلو سره د ګرځندوی د اقتصادي اهمیت په هکله بحث خبرې او اترې وکړي، وروسته دې د هرې ډلې استازي د خپلو خبرو اترو پایله ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ ګرځندوی (توریست) څوک دی؟

۲ـ ایا د ګرځندوی، سیاح او توریست ترمنځ توپیر شته؟ په دې هکله توضیح ورکړئ.

۳ـ د ګرځندویي (توریزم) اقتصادي اهمیت بیان کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې په درې کسیزو ډلو کې د افغانستان د ګرځندوی او (افغان تور) د موسسو د فعالیت په اړه او د دغو موسسو د خپرونو او ځانګو له معلوماتو څخه په ګټې اخیستنې سره د هېواد د ګرځندوی په اړه د په زړه پورې سیمو د تصویرونو په لرلو سره په دوه پاڼو کې مطلب ولیکي او خپلو ټولګیوالوته دې ولولي.

الف ـ د هېواد ګرځندويي سيمې

٤٤- شکل

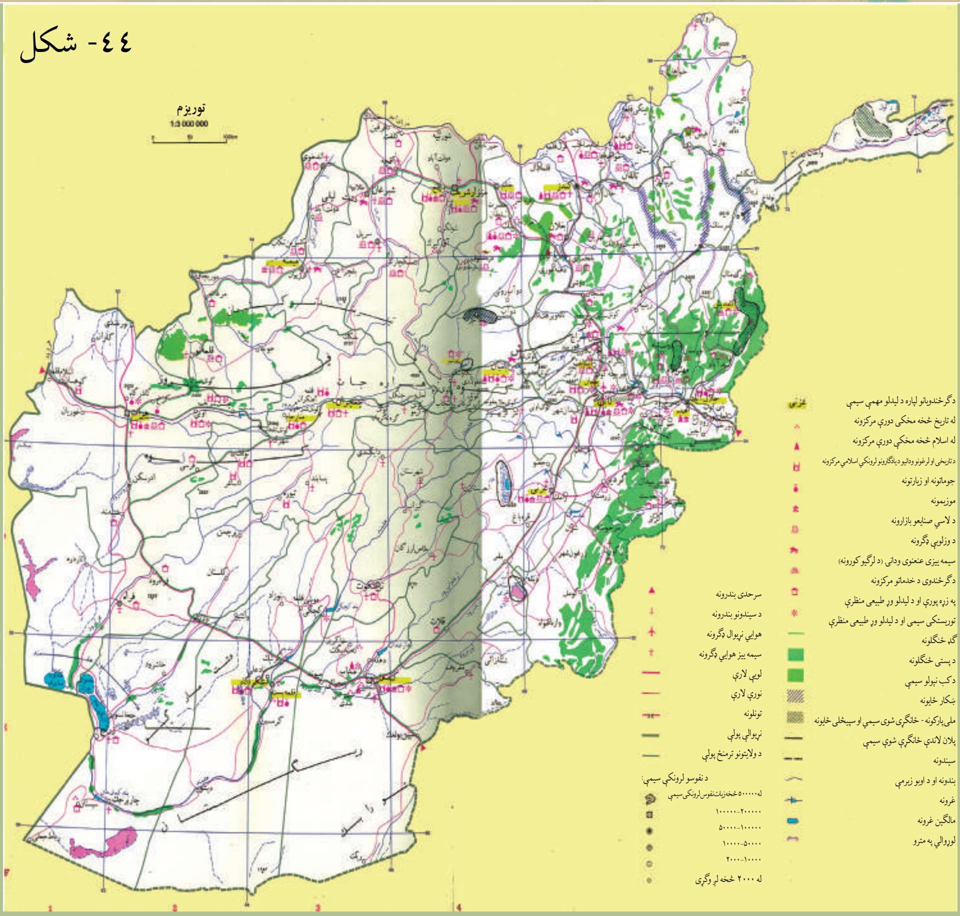

تاسي په مخکي لوست کې د ګرځندويي او د هغې د اقتصادي اهميت په اړه معلومات ترلاسه کړل. په دغه لوست کې به د هېواد د ګرځندويي سيمو او احصائيو په هکله پوه شئ.

ـ ايا تاسي د هېواد کومه ګرځندويي (توريستي) سيمه ليدلې ده؟

که ستاسي ځواب هو وي کومه سيمه، کله، هلته موڅه ليدلي او هلته مو څه وکړل؟

د افغانستان ګرځندويي سيمې زياتره طبيعي ښکلي ځايونه (ښايسته شرشرې، د سيندونو په زړه پورې غاړې، ولاړې اوبه، غرونه او نور او همدارنګه کلتوري سيمې او اثار موزيمونه، مذهبي او تاريخي ودانۍ او د لاسي صنايعو بازارونه او نور) وي.

د افغانستان د ګرځندوی مهم ښارونه او سيمې دادي:

باميان، بلخ، سمنګان، هرات، غور، غزني، کندهار، کابل، جلال آباد، لښکرګاه او نور.

په باميانو کې تورل شوې سمڅې، مجسمې او بند امير په بلخ ولايت کې د روضې مبارکې زيارت. په

هرات کې تاریخي ځلي، د خواجه عبدالله انصاري زیارت، خواجه غلتان ،عیاران ځلی، اختیارالدین کلا.

په غور کې جام منار، په غزني کې تاریخي ځلي، د سردار غونډۍ، بالاحصار او په ننګرهار کې تاریخي آثار اوله هغی جملي ځخه هډه او نور د یادولو وړ دي.

په ځینو ښارونو لکه هرات کې لرغوني آثار دومره ډیر دي چې یونسکو دغه ډول سیمې د خپل پوښښ لاندې غوره کړي دي. په دې وروستیوکې غزنی د یو شمېر پخوانیو زیارتونو او ودانیو له امله د اسلامي تمدن د یوه مرکز او توریستي ښار په توګه پیژندل شوی دی.

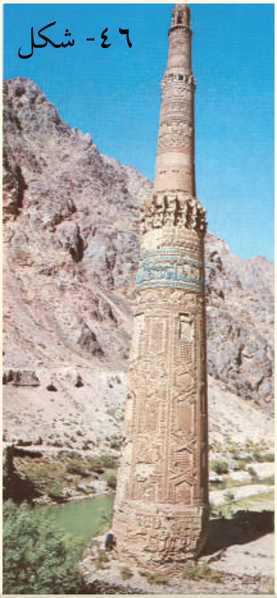

د جام منار هم لکه د هیواد د نورو لسګونو اثارو په شان ځانګړی تاریخي او کلتوري ارزښت لري

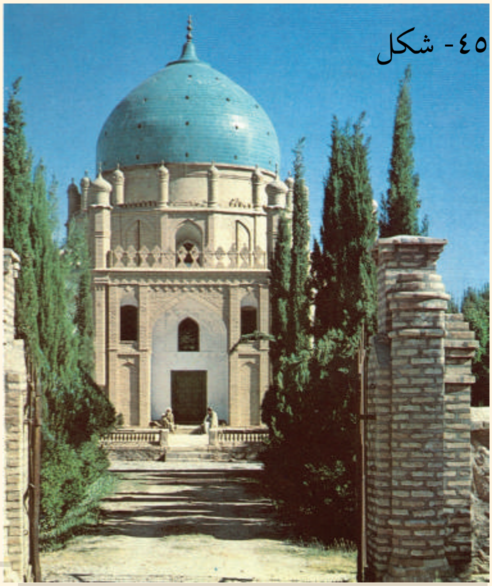

د میرویس نیکه زیارت چې ګرځندویانو ته کلتوري او تاریخي ارزښت لري.

دا هم باید وویل شي چې افغانستان ډیر غوره د ګرځندوی طبیعي ځایونه او پارکونه هم لري چې د بیلګې په توګه، د پامیر لوی او کوچني غرونه، په نورستان کې د لیدلو وړ طبیعي سیمې، په کابل کې یو شمېر پارکونه او باغونه، د جلال اباد یو شمېر سیمې، هرات، کندهار، مزارشریف، د قرغي بند او په کابل کې د پغمان دره او په نورو بیلابیلو ولایتونو کې یو شمېر طبیعي ساحې چې د افغانستان د ګرځندوی په نقشه کې یې کتلای شئ.

ب- د ګرځندوی احصائیه:

لکه چې مخکې وویل شول، په تیرو لسیزوکې ګڼ شمېر ګرځندویان زموږ هیواد ته راتلل او د عایداتو لویه سرچینه یې جوړوله، خو په ځلورو لسیزو جګړو کې چې امنیتي ستونزې رامنځته شوې، ګرځندوی ته ډیر زیان واوښت او افغانستان ته د ګرځندویانو تګ راتګ لږ شو چې دغه شمېرنې په لاندې جدول کې پرتله شوي دي:

(٥) جدول: د هغو ګرځندویانو شمېر چې په بیلابیلو کلونو کې افغانستان ته راغلي دي

د هېواد نوم	۱۹۷۵	۱۹۷۶	۱۹۷۷	۱۹۷۸	۱۹۷۹	۱۹۸۰
لویدیز المان	۸۶۴۹	۸۹۰۷	۹۰۸۵	۷۴۹۶	۱۸۱۷	۲۸۵
فرانسه	۹۴۳۱	۷۷۹۴	۶۷۷۹	۴۷۸۱	۱۱۵۳	۲۳۴
استرالیا	۱۰۹۴	۱۰۵۵	۴۳۹۷	۳۰۷۰	۹۶۷	۲۸
د امریکا متحده ایالات	۹۴۰۱	۸۹۵۰	۹۰۱۱	۶۳۸۹	۱۰۳۹	۷۹
هند	۸۷۱۷	۸۵۲۱	۱۱۱۸۵	۹۷۴۴	۴۳۵۰	۹۹۲
انګلستان	۹۷۷۷	۱۰۱۰۸	۱۱۵۲۶	۹۱۰۲	۱۸۵۰	۱۲۸
پاکستان	۱۳۶۴۸	۲۰۱۳	۳۵۱۰۵	۲۳۶۶۳	۱۰۱۲۶	۲۴۶۶
نور هېوادونه	۳۰۰۷۷	۲۴۴۷۸	۳۱۷۲۰	۲۷۷۴۴	۸۹۰۲	۲۴۳۸
ټول	۹۰۸۹۴	۹۳۰۲۶	۱۱۸۳۶۰	۹۱۹۸۹	۳۰۲۰۴	۶۶۲۳

(٦) جدول: په څو وروستیو کلونو کې د ګرځندویانو شمېر او له هغو څخه ترلاسه شوي عواید

شاخصونه	۱۹۹۵	۱۹۹۶	۱۹۹۷	۱۹۹۸
د ګرځندویانو شمېر (په زروتنو)	۴	۴	۴	۴
ترلاسه شوي عواید (په میلیون ډالرو)	۱	۱	۱	۱

د باميان د ولايت د امير بند يوه څنډه

٤٧- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په پنځو ډلو وویشل شي، هره ډله دې د افغانستان د ګرځندوی نقشه وګوري، لاندې دندې دې ترسره کړي او بیا دې د خپل کار پایله په ټولګي کې وړاندې کړي:

- لومړنۍ ډله دې د ګرځندوی مهم ښارونه او سیمې لیست کړي.
- دویمه ډله دې هغه سیمې لیست کړي چې هلته اسلامي عبادت ځایونه او زیارتونه دي.
- دریمه ډله دې د لاسي صنایعو بازارونه لیست کړي.
- څلورمه ډله دې د طبیعي ښکلو منظرو لرونکې، په زړه پورې او د لیدلو وړ سیمې لیست کړي.
- پنځمه ډله دې هغه سیمې وښیي او لیست کړي چې هلته د ګرځندوی د خدماتو ځانګې شته.

پوښتنې:

۱ـ د افغانستان د ګرځندوی مشهورو سیمو نوم واخلئ.

۲ـ د افغانستان کومه توریستي ګرځندویي موسسه اوس د ګرځندوی خدمات ترسره کوي او ستاسو په فکر دغه موسسه کوم ډول خدمتونه ترسره کوي؟

۳ـ ولې په دې وروستیو کې ډیر لږ ګرځندویان افغانستان ته راځي؟ ستاسو په نظر افغانستان باید د ګرځندویانو د پام را اړولو په خاطر څه وکړي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیتونه:

د نوي لوست د متن او د ګرځندوی د نقشو په کتنې سره لاندینی جدول په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.

ګڼه	هغه طبیعي راښکون چې د ګرځندوی پاملرنه ځانته را اړوي	ګڼه	هغه کلتوري او مذهبي په زړه پورې والی چې د ګرځندوی د پاملرنې وړ دي
۱	د امیر بند	۱	د کابل موزیم
۲		۲	
۳		۳	
۴		۴	
۵		۵	

۳، ۳ سوداګري او اهمیت يې:

۴۸- شکل

تاسي پوهیږئ چې زموږ خلك له ډېر پخوا په سوداګرۍ بوخت وو؟

سوداګري په حقیقت کې د شیانو او خدماتو تبادله کول دي. چې د پیرودونکي او پلورونکي تر منځ د پولي کریدیت له مخې له یوه څخه بل ته سپارل کیږي .کله چې تولید شوي اضافي اجناس او خدمات د تبادلې لپاره وړاندې شي، سوداګري ورته ویل کیږي.

د سوداګرۍ اصلي بڼه د مالونو سیده راکړه ورکړه ده چې یو له بل سره تبادله کیږي، خو د نن ورځې پرمختللې سوداګري د پیسو په وړاندې ترسره کیږي.

په ډیرو پخوا وختونو کې انسانانو په خپلو سیمو کې د اضافي شیانو په تبادله لاس پورې کړی و، وروسته بیا سوداګري شاوخوا سیمو او وروسته لیرې سیموته پراخه شوه.

اجناس او خدمات هغه وخت تبادله کیږي چې لاندیني شرایط چمتو شي:

۱- د اجناسو اضافي تولید ترسره شوی وي.

۲- په ټاکلي کسب او ځانګه کې تخصص رامنځ ته شوی وي.

۳- تولید د کار دویش پړاو ته رسیدلی وي (د کارویش ترسترګوشي)

۴- د دوو سیمو د تولیداتو د ډولونو ترمنځ توپیر ولیدل شي.

۵- سیاسي، کلتوري او ګمرکي خنډونه، نه وي.

۶- د لیرډولو د دوو سیمو ترمنځ په وسایل او لارې او د اړیکو ټینګولو په خاطر ډیرې ښې لارې چارې چمتو وي.

۷- د دواړو سیمو وګړي یو د بل اجناسوته اړتیا او لیوالتیا ولري.

په عمومي توګه پورتني شرایط په ټولو ځایونو کې څه ناڅه د سوداګرۍ لپاره لاره اواروي، همدارنګه د بهرنۍ سوداګرۍ د رامنځ ته کیدو یو لوی لامل د طبیعي سرچینو ترمنځ توپیر او د پرمختیا په اړه له تخنیک څخه

د خلکو د کار اخېستو په استعداد کې د توپیر تر سترګو کېدل دي، په بله وینا خلک ځکه په سوداګرۍ لاس پورې کوي چې غواړي خپل تولید کړي اجناس په لوړه بیه نورو سیمو کې وپلوري او یاهم هغه څه چې دوی یې خپله نه شي تولیدولای او یایې په خپله سیمه کې د تولید شوې بیې پرتله په ارزانه له بلې سیمې څخه پیرودلای شي، ترلاسه کړي.

په افغانستان (لرغوني اریانا) کې له ډېر پخوا څخه د هغه د جغرافیایي اهمیت له مخې چې په دغه سیمه کې یې درلود او دا چې د هغه وخت د تمدن په څلور لاره کې پروت و، یعنې ختیځ ته یې د هند او چین تمدن او لویدیځ ته یې د یونان او روم تمدن و، نو اضافي تولید دلته رامنځ ته کیده او ددې هېواد وګړو سوداګرۍ او راکړه ورکړه کوله.

مخکې تر دې چې سمندري لارې وپېژندل شي، د سوداګریزو توکو او مالونو وړل راوړل ټول د وچې له لارې په کاروانونو ترسره کېدل. هغه مهال د مالونو تبادله او لیږدول د کاروانونو په واسطه د ختیځ او لویدیځ ترمنځ یعنې د مدیترانې د سمندرګي د ختیځو غاړو څخه تر چین پورې ترسره کیدل او افغانستان د یوې مهمې ترانزیتي سیمې په توګه هغه وخت د ډېر اهمیت وړ و.

وروسته بیا دغه لاره د وریښمو د لویې لارې په نوم یاده شوه، داځکه چې هغه وخت ډېر ګرانبیه مالونه، لکه: وریښمین ټوکران، درمل او نور له همدې لارې څخه تېرېدل را تېریدل.

په اوسني وخت کې هم د افغانستان خلکوته سوداګري ځانګړی ارزښت لري. افغانستان کولای شي د ګاوندیو ترمنځ د یوې څلورلارې په توګه له خپل ځانګړي جغرافیایي موقعیت څخه پوره ګټه واخلي او د خپل ملي عاید د زیاتولو، د کار موندلو او اړیکو په برخه کې اغیزمن ګامونه اوچت کړي، دا ځکه چې افغانستان د خپلو لویو لارو څخه د زرګونو ټنو سوداګریزو مالونو، په تېره بیا د ترانزیټي اجناسو د لیږدولو وړتیا لري.

د یادونې وړ ده، چې افغانستان د بهرني سوداګرو بیلانس توازن نه لري، دوارداتو له کچې یې د صادراتو کچه څو واري زیاته ده، چې ډېر لږ کورني تولیدات له کمزوري اقتصاد نه څرګندونه کوي، ددې ټکي عمده عامل څو کلنه کورنۍ جګړه ده. د افغانستان د صادراتو وارداتو،د کورنۍ او بهرنۍ سوداګرۍ د کچې په باب به راتلونکو لوستونوکې معلومات تر لاسته کړئ.

په ټولګي کې فعالیتونه

دوه دوه زده کوونکي دې لومړۍ د لوست متن او انځورونه په پوره ځیرتیا ولولي او د لوست پر مهموټکو دې په خپل منځ کې خبرې اترې وکړي، وروسته دې خپل نظرونه د سوداګرۍ او د هغې د اهمیت په باب ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

١- ولې خلک سوداګرۍ ته مخه کوي؟
٢- زموږ په اقتصاد کې سوداګرۍ څه رول او اهمیت لري؟ خپل معلومات په دوو بیلګوکې وړاندې کړئ.
٣- افغانستان په سیمه کې له څه ډول ترانزیټي موقعیت څخه برخمن دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

یو کتاب، مجله او یا ورځپانه چې د افغانستان د سوداګرۍ په باب معلومات ولري ولولئ، په راتلونکي ساعت کې هغه ښوونکي ته تشریح کړئ، د مهمو ټکو پر اړوند یې خبرې اترې وکړئ.

الف ـ کورنۍ سوداګري:

۴۹- شکل

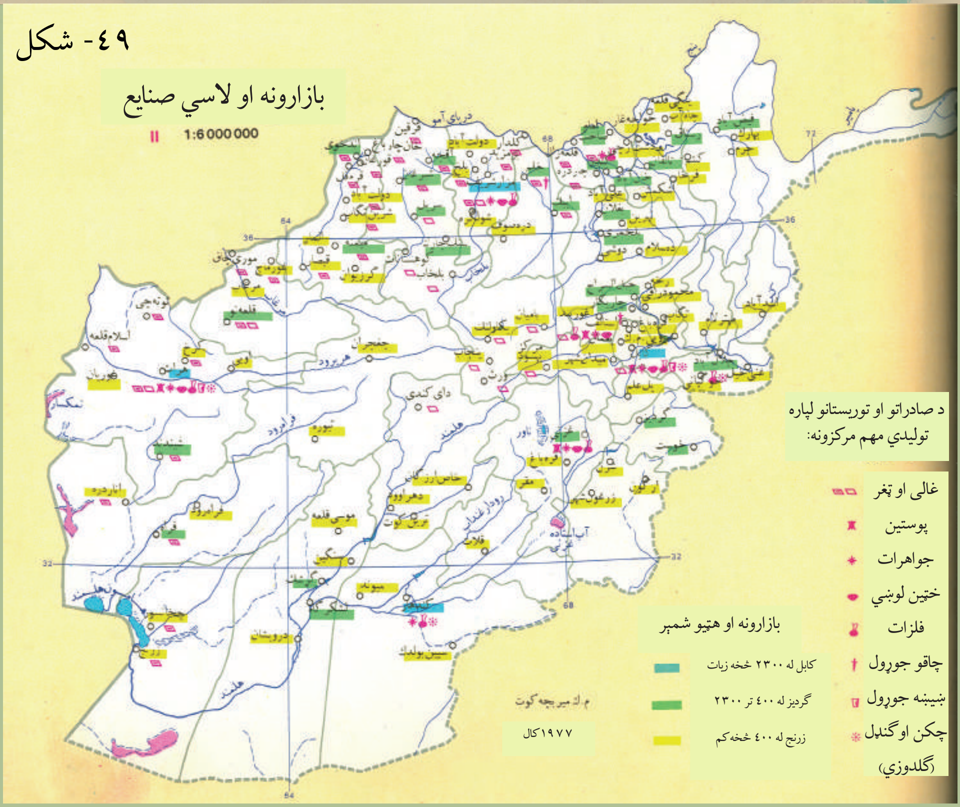

په افغانستان کې کومو لاملونو (عواملو) د سوداګرۍ په پرمختيا او وروسته پاتيوالي اغيزه درلوده او لري يې؟

لکه چې په تېر لوست کې وويل شول، د افغانستان خلك له ډېر پخوا راهيسې په سوداګرۍ بوخت وو. نن ورځ د افغانستان دننه سوداګري ښه پراخه ده چې علت يې د نفوسو ډېروالی، د ژوند د کچې نسبي لوړېدل او خوراکي توکو، صنعتي او خدماتي اجناسو او وسايلو ته د خلکو ورځ په ورځ د اړتيا زياتوالی دی. افغانستان چې بېلا بېلې اقليمي سيمې لري، د بېلابېلو ونو ـ بوټو کرنې او توليد ته يې ښه لاره هواره کړې ده.

بزګران او څمکوال سربېره پردې چې خپلې اړتياوې پوره کوي. کرنيز محصولات بازار ته هم وړاندې کوي او پلورې يې. د بېلګې په توګه: وريجې په هغو سيمو کې چې توده هوا او پوره اوبه لري لکه په ختيځ کې ننګرهار، لغمان، کونړ او د هېواد په شمال لکه کندوز، بغلان او تخار کې ډېرې کرل کېږي،

چې طبعاً د هغو اضافي تولیدات د هېواد دننه هغونورو سیموته چې هلته وریجې نه کرل کیږي، لېږل او پلورل کیږي. ددې یوه بله بیلگه غالی دي چې زیاتره د هېواد په شمالي برخو کې تولیدیږي چې نه یوازې د هېواد دننه بازارونو کې پلورل کیږي، بلکې یو مهم صادراتي قلم هم دی. په دې توگه په ټول هېواد کې د داخلي او واردشوو محصولاتو خرڅلاو د سوداگرو په لاس برابریږي.

ځینې کرنیز محصولات وروسته تر پروسس او صنعتي کیدو څخه د هېواد دننه بازارونو کې پلورل کیږي.

د یادونې وړ ده چې په وروستیو ځلوېښت کلنو جگړو کې د هېواد ټول اقتصادي، ټولنیز، اداري او سیاسي بنسټونه ویجاړ او سوداگرۍ ته هم زیات زیان واوښت او هم افغانان تر پخوا زیات وارداتي مالونو او اجناسوته اړ شول. له نیکه مرغه په دې وروستیو کې د یو شمېر مؤسسو د بیارغونې کار پیل شوی دی، یو شمېر یې خصوصي سکتور ته ورکړل شوي دي او بیایې په فعالیت باندې پیل کړی دی. همدارنگه د مواصلاتي کرښو او سړکونو بیارغاونه هم پیل شوې ده. سوداگریز نوی سیاست او قوانین رامنځ ته شوي چې دا ټول به د کورنی سوداگرۍ د پرمختگ لامل شي.

ب ـ بهرنۍ سوداگري:

افغانستان د آسیا د لویې وچې په منځ کې د یوه ځانگړي موقعیت په لرلو سره له ډیر پخوا څخه د ترانزیتي او مهم سوداگریز مرکز په نوم پیژندل شوی دی او کاني او کرنیز ځانگړي تولیدات یې له ډیر پخوا څخه په نړیوالو بازارونو کې پلورل کیږي.

۵۰- شکل

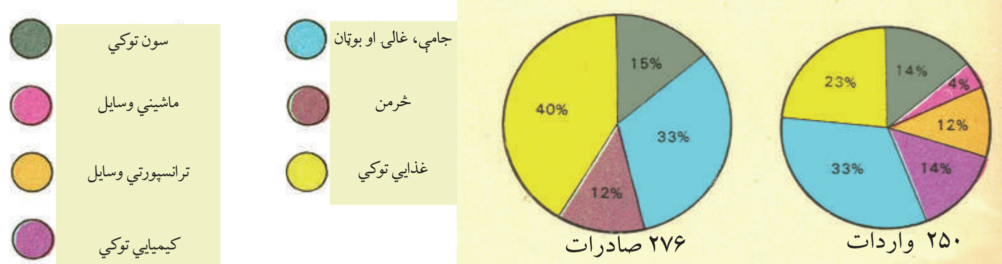

په ۱۹۷۶ م. کال کې په میلیون امریکایي ډالرو

د افغانستان بهرنۍ سوداګري ښخوا په لاندې دريو حوزو کې وه:

- د بارترسوداګريزه حوزه: جنس د جنس په وړاندې تبادلې ته بارترويل کيږي، دغه ډول سوداګري د مالونو د بدلولو په توګه ښخوا د افغانستان او يو شمېر سوسيالستي هېوادونو لکه پخواني شوروي اتحاد، پولنډ، چکوسلواکيا، چين، بلغاريا او نورو سره وه.
- ازاده حوزه: چې لويديځې اروپا، د امريکې متحده ايالتونو او جاپان سره وه.
- د هند د نيمې وچې سره د سوداګرۍ حوزه: د هند د نيمې وچې سره د افغانستان سوداګري ډېره اوږده تاريخي ريښه لري، چې دوخت په تېرېدو سره يې پراختيا موندلې ده.

د پخواني شوروي اتحاد له ړنګيدو وروسته، په ختيځه اروپا کې د سياسي رژيمونو له منځه تلو او د افغانستان د بهرني، اقتصادي او سوداګريز نوي سياست له پيل کيدو وروسته، د هېواد د سوداګرۍ په سيستم کې بدلون راغی.

اوس د افغانستان دولت د سوداګريزو نوو قوانينو پر بنسټ، کورنيو او بهرنيو سوداګرو او پانګوالو ته د پانګې اچونې او د خصوصي بانکونو رامنځته کيدوته لاره هواره کړې ده او دګاونډيو او نورو پرمختللو هېوادونو سره سوداګري د پراختيا په حال کې ده.

د افغانستان مهم صادراتي توکي يو شمېر خوراکي او خام توکي لکه وچې او تازه مېوې، مالوچ، د څارويو محصولات لکه، وړۍ او وزغنې، پوستکي، قره قل او کولمې او يو شمېر صنعتي توکي، لکه: غالۍ او ټغرونه، لاسي صنايع اوګرانبيه ډبرې دي. د افغانستان د صادراتو پرتله د وارداتي مالونو حجم او ډولونه ډېر زيات دي، چې دا د افغانستان د اقتصاد کمزوري ښکاره کوي. هغه مالونه چې له بهر څخه افغانستان ته راځي، زياتره يې استهلاکي مالونه او نور دي لکه ترانسپورتي وسايط او ماشينونه، نفتي مواد او روغنيات، کيمياوي مواد خوراکي توکي لکه غنم، بوره، چای، غوړي او منسوجات لکه جامې، درمل او نور.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه کسیزو ډلو کې لاندې فعالیتونه ترسره او پایله دې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي:

- د لاسي صنایعو او بازارونو نقشه وګورئ لاندېنیو پوښتنوته ځواب ولیکئ.
- هغه سیمې چې په آبي، شنه او ژېړ رنګ ښودل شوی دی څه مفهوم لري؟
- د څلورو ښارونو نوم ولیکئ چې ۲۳۰۰ هټیو څخه زیات په کې فعالیت کوي.
- د صادراتو او توریستي سیمو د څو عمده مرکزونو نومونه ولیکئ.

پوښتنې:

۱. کوم عوامل په افغانستان کې د سوداګرۍ د پرمختګ سبب ګرځي، توضیح یې کړئ.

۲. د افغانستان واردات کوم دي؟ ستاسو له نظره له هغو څخه کوم یې د هېواد دننه جوړولی شو؟

۳. د افغانستان صادرات کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

دیو څو قلمه هغو جنسونو نومونه چې له بهر څخه واردیږي او تاسې په خپله ورڅخه کار اخیستی وي، ولیکئ او همدارنګه یې جوړوونکي هېوادونه معرفي کړئ.

ج ـ د هېواد د وارداتو او صادراتو انډول (کچه)

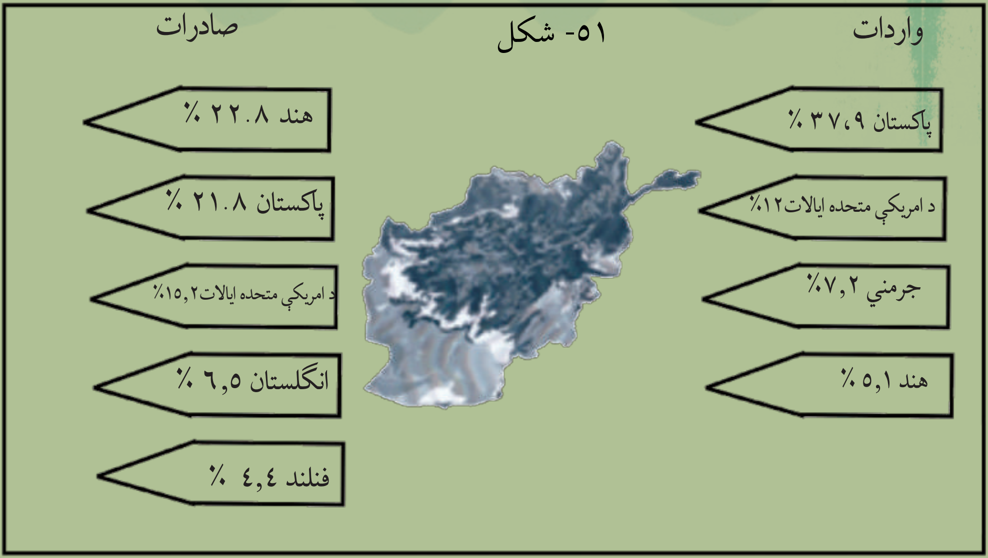

په ۱۳۸۵ هـ.ل.کال کې له ځینو هېوادو سره د افغانستان سوداګري.

شکل وګورئ او ولیکئ چې له کوم هېواد څخه د افغانستان واردات ډېر زیات دي؟
لکه څرنګه چې په تېر لوست کې وویل شول د افغانستان صادرات د وارداتو پرتله ډېر لږ دي، خو هیله کیږي چې د هېواد دننه کورني تولیدات زیات شي او د صادراتي اقلامو ډول او شمېر هم زیات شي، د بېلګې په توګه په دوو وروستیو کلونو کې د هېواد د صادراتو ټوله بیه د نورو تېرو کلونو په پرتله زیاته شوې، خو بیاهم په هیڅ توګه له بهر څخه د وارداتو سره د پرتلې وړ نه دي، چې په لاندې جدول کې ښوول شوي دي:

(۷) جدول: له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸٦ هـ ل کال پورې د افغانستان د بهرنۍ سوداګرۍ بیلانس
(ارقام په میلیون ډالرو)

کال	واردات	صادرات	توپیر
۱۳۸۱	۲۴۵۲	۱۰۰,۱	۲۳۵۱,۹
۱۳۸۲	۱۸۷۰	۱۴۴	۱۷۲۶
۱۳۸۳	۲۱۷۶	۳۰۶	۱۸۷۰
۱۳۸۴	۲۴۷۱	۳۸۴	۲۰۸۷
۱۳۸۵	۲۷۴۴	۴۱۶	۲۳۲۸
۱۳۸۶	۳۰۲۲	۴۵۴	۲۵۶۸

داضافي معلوماتو جدول داافغانستان صادرات

شماره	د جنس نوم	۸٤ کال: مقدار په زرو ټنو	۸٤ کال: ارزښت په میلیون ډالرو	۸٤ کال: واردوونکي هېوادونه	۸۵ کال: مقدار په زرو ټنو	۸۵ کال: ارزښت په ملیون ډالرو	۸۵ کال: واردوونکي هېوادونه
۱	مالوچ په ټن سره	۰،۳۱	۰،٦	پاکستان،عربستان او نور ټول هېوادونه	۲،۷۸	۲،٦۳	د هندوستان، پاکستان،ایران او نور هیوادونه
۲	وړی په ټن سره	۲,٤۲	۵,۰۳	په ګډوګیوکي شریک هېوادونه، چین، المان،پاکستان، ایران، عربستان او...	۱,۵٦	٤,٤۷	مشترک المنافع هېوادونو لکه چین، المان، پاکستان،ایران،عربستان او نور هېوادونه
۳	پوستکي په ټوکه	۳٦۱۷,۸۸	۲٤,۵۲	المان،پاکستان،عربستان او نور هېوادونه	۲۲۸۸,۲٤	۱٤,۱	مشترک المنافع هېوادونه، چین، هندوستان او پاکستان
٤	دقره قل پوستکي په تخته سره	۵۳٦,۸	٦,۲	دنمارک او فنلند	۱۰٤٤,٦۱	۹,۳٤	المان،پاکستان او نور هېوادونه
۵	کولمې په حلقه سره	۱۷٦,۲٦	۰,۱٦	پاکستان او نور هېوادونه	۱۰۱,۱۷	۰,٤	پاکستان او نور هېوادونه
٦	غوړ لرونکي حبوبات په ټن سره	۹,۳	٤,۸۵	مشترک المنافع هېوادونه، هندوستان پاکستان، ایران،عربستان او نور هېوادونه	۱۳,۸٦	۸,۰۸	مشترک المنافع هېوادونه، پاکستان، ایران، عربستان او نور ټول هېوادونه
۷	طبي نباتات په ټن سره	۷,۲۵	٤,٦۷	دګډوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، یران ،عربستان او نور هېوادونه	۱٤,۱	۱۰,۳۳	مشترک المنافع هېوادونه، هندوستان، پاکستان،ایران،عربستان او نور هېوادونه
۸	تازه مېوې په ټن سره	٤۱,۸	۱۷,۲۳	دګډوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، یران ،عربستان او نور هېوادونه	۷۰,۳۵	۳۹,۰۳	مشترک المنافع هېوادونه هندوستان، پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه
۹	وچې مېوې په ټن سره	٤۳,٦۱	۸٦,۸۸	دګډوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۱۱۱,۱٦	۱۲٦,۱۲	مشترک المنافع المان، هندوستان، پاکستان او نور هېوادونه
۱۰	قالیني او ټغر په متر مربع سره	۱۹۸۵,۸	۲۰٦,۹٤	المان، پاکستان او نور هېوادونه	۲۰۲٤,۳۷	۱۸٦,۵۳	مشترک المنافع المان،هندوستان، پاکستان او نور هیدوانه
۱۱	نور ټول شیان	۰	۲٦,٦٤	دګډوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه		۱۵,٤۳	مشترک المنافع هېوادونه، هندوستان،پاکستان او نور هېوادونه
دټولو صادراتو مجموع په میلیون دالرو سره			۳۷۳,۷۲			٤۱٦,٤٦	

د اضافي معلوماتو جدول

شماره	د جنس نوم	۸٤ کال			۸۵ کال		
		مقدار په زرو ټنو	ارزښت په ملینو ډالرو	واردوونکي هېوادونه	مقدار په زرو ټنو	ارزښت په ملینو ډالرو	واردوونکي هېوادونه
۱	مالوچ په ټن سره	۱,۱	۱,۳٦	هندوستان، پاکستان	۰	۰	هندوستان، پاکستان،ایران او نور هیبوادونه
۲	وړی په ټن سره	۵,۱۹	٦,۲	د مشترکوګټو هېوادونه، چین، المان،پاکستان، ...ایران، عربستان او	۰,۷۵	۳,٦٦	پاکستان، هندوستان، عربستان، ایران او نورهېوادونه
۳	پوستکي په تخته	۱٤۳۹,٦۷	۹,۲٤	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۹۷۳	۱۲,٦۸	دګډو او مشترکوګټو لرونکي هېوادونه پاکستان، چین او نور هېوادونه
٤	دقره قل پوستکی په تخته سره	٦٦۱,٤۵	۸,٤٦	المان او نور هېوادونه	۷۵۸,۹	۸,۲	د ګډو او مشترکو ګټو لرونکي هېوادونه فنلند، او دنمارك
۵	غوړ لرونکي حبوبات په ټن سره	۱۹,۲۳	۱۱,٤۵	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۸	۵,۹	ایران، عربستان او نور ټول هېوادونه
٦	کولمې په حلقه	۳۵۸	۰,٤۳	پاکستان او نور هېوادونه	۷۲,۱	۰,۱۵	ټول هېوادونه
۷	طبي نباتات په ټن سره	۲۲,۵۹	۲۰,۲۲	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۲۲,۵٦	۱۹,۰۵	چین،هندوستان، پاکستان، ایران، عربستان او نور ټول هېوادونه
۸	تازه مېوې په ټن سره	۱۲۷,۸۳	٤۱,۳۸	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	٦۰,۷۷	۳۵,۷	دګډواو مشترکو ګټو لرونکي هېوادونه هندوستان، ایران،عربستان، پاکستان او نور هېوادونه
۹	وچې مېوې په ټن سره	۸٤,۹۱	۱۱۷,٤۸	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان،ا یران ،عربستان او نور هېوادونه	۱٤٤,۱۸	۱۷۰,۹۷	د ګډو او مشترکو ګټو لرونکي هېوادونه هندوستان،پاکستان،ایران، عربستان او نور هېوادونه
۱۰	قالینی او ټغر په متر مربعي سره	۸٤,۹۱	۲۱۱,۷٦	د و مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۱۱۷۱,۸	۱۰۸,۷	د ګډو او مشترکو ګټو لرونکي هېوادونه، هندوستان،پاکستان،چین او نور هېوادونه
۱۱	نور ټول شیان		۲٦,۰۷	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه		۵۵,۸٦	د ګډو او مشترکو ګټو لرونکي هېوادونه پاکستان، ایران، عربستان، المان، هندوستان او نور ټول هېوادونه
په میلیونونو سره د ټولو صادراتو			٤۵٤,۰۵			٤۱٦,٤٦	

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د متن، شکلونو او د لوست د جدولونو په کتنه دې لاندېنیو پوښتنو ته ځوابونه ورکړي.

۱. په دې وروستیو کلونو کې د افغانستان بهرنۍ سوداګرۍ کومو هېوادونو سره زیاته شوې ده.

۲. په ۱۳۸٤ هـ ل کال کې کوم محصول له ۲۱۱ میلیونه ډالرو څخه زیات بهرته صادر شوی دی؟

۳. د افغانستان وچې اوتازه مېوې زیاتره د نړۍ کومو هېوادونو ته صادرېږي؟

٤. په ۱۳۸۵ هـ ل کال کې کوم هېواد ته په سلوکې ۲۲.۸ صادرات وو؟

پوښتنې:

۱. په تېرو کلونو کې د افغانستان د بهرنۍ سوداګرۍ بیلانس مثبت وکه منفي؟ د هغې لامل (علت) څه و؟

۲. افغانستان په کوم کال کې ډېر زیات صادرات او واردات لرل، ولې؟ د هغې لامل څه و؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د خپلې سیمې له یوه سوداګر، مالدار یا هټیوال سره مرکه وکړئ له هغه څخه پوښتنه وکړئ چې خپله سوداګري په څه ډول پرمخ بیایي، مالونه او اجناس په څه ډول چمتوکوي بیا هغه څرنګه پلوري او کومې ستونزې لري. همدارنګه ستاسو په نظر به دغه ستونزې په څه ډول حل شي، را ټول شوي معلومات مو په یوه پاڼه کې ترتیب، تنظیم او ولیکئ او هغه خپل ښوونکي او ټولګیوالوته وړاندې کړئ.

۳، ۴ بانک

۵۲- شکل

بانک څه شی دی او کوم فعالیتونه ترسره کوي؟

بانک یوه پخوانۍ کلمه ده چې د الماني ژبې د (Bank) له اصطلاح څخه اخېستل شوې ده او د یو ډول شرکت معنا ورکوي، خو ځینې پوهان وايي چې بانک د ایټالوي ژبې له Banco څخه اخېستل شوې ده چې د څوکۍ معنا ورکوي. Banco هغه کوچنۍ څوکۍ وه چې پخواني صرافان به په هغې باندې کیناستل او صرافي کارونه به یې پرمخ وړل.

د هغه وخت د صرافي موسسې یا بانکونو په هماغه پخواني نوم او لا رو چارو باندې ورو ورو پرمختګ وکړ، ښه والی یې وموند او د نن ورځې د ټولو اعتباري او پولي معاملاتوا وفعالیتونو مرکز وګرځېد.

بانک بیلابیل تعریفونه لري. د افغانستان د بانکي چارو قانون، بانک داسې تعریف کړی دی:

بانک هغه اداره یا حقوقي شخصیت دی چې له عامو خلکواو دولتي ارګانو نو څخه پیسې اخلي، ساتي یې، په دوران کې یې اچوي. او همدارنګه بیرته پورونه ورکوي. داسې هم ویلای شو چې بانک هغه اقتصادي واحد دی چې په پرله پسې توګه اعتبار ترلاسه کوي او بېرته یې هم ورکوي.

همدارنګه د هېوادونو بانکي او سوداګریز قوانین د بانکونو ځینې فعالیتونو ته اجازه ورکوي، خو ځینې نور غیر مجاز بولي، یعنې د حکومتونو له لوري د بانکونو ځینو فعالیتونو ته پولې ټاکل شوي دي، نو ویلای شو چې:

بانک هغه مؤسسه ده چې د یوه سهامي شرکت په توګه رامنځ ته او د هر هېواد د بانکي او سوداګریز قانون له مخې خپلې چارې پرمخ بیایي.

نو ویلای شو چې هغه مؤسسه بانک بلل کیږي چې پولي، اعتباري او مالي چارې پرمخ بیایي.

بانکونه د هغوی د عملیاتو او د کارونو د ډول له مخې بېلابېل دي، خو د ډېرو پوهانو په وینا بانک په عمومي توګه درې ډولونه لري:

- مرکزي بانکونه
- سوداګریز بانکونه
- تخصصي بانکونه

- **مرکزي بانکونه**

په ټولو هېوادونو کې مرکزي بانک د بانکي فعالیتونو اصلي سازمان ورکوونکی او خوځوونکی دی چې زیاتره د دولتي بانک په بڼه کارکوي او په انتفاعي توګه خپلې چارې پرمخ بیایي. مرکزي بانک د بانکونو د مور په نوم هم یادیږي، همدارنګه ځینې خلک هغه ته د بانکونو بانک هم وایي، دا ځکه چې ددغه ډول بانک یوه دنده د نورو بانکونو څارنه او کنترول کول دي.

۵۳- شکل

په افغانستان کې (د افغانستان بانک) مرکزي بانک دی چې د ۱۳۱۸ هـ ل. کال. د وري په میاشت کې یې د ۱۲۰ میلیونو افغانیو په ارزښت په کار پیل وکړ.

په عمومي توګه مرکزي بانکونه لاندینی دندې لري:

- د بانک نوټونو خپرول
- د اسعارو کنترول
- د نورو بانکونو څارنه
- د بهرنیو اسعارو په وړاندې د داخلي یا ملي پیسو د ارزښت ثابت ساتل.
- په غوره توګه د استخدام لوري ته د اقتصاد لارښوونه او داسې نورې دندې.

- **سوداګریز بانکونه:**

په زیاترو هېوادو کې سوداګریز بانکونه هغو بانکونو ته ویل کیږي چې د لنډې مودې عملیات او د امانتونو دندې پرمخ بیایي. په لومړیو وختونوکې چې کله سوداګریزو بانکونو نوی په کار پیل وکړ، ټولې هغه دندې چې نور بانکونه یې ترسره کوي، سوداګریزو بانکونو هم ترسره کولې یعنې دوی په صنعت، کرنه، د ودانیو په جوړولو او نورو چارو کې د پانګې اچونې دندې هم پرمخ بیولې، خو وروسته له دې

٥٤- شکل

چې ځانګړي بانکونه لکه، کرنیز بانک، رهني بانک او نور جوړ شول، د سوداګریزو بانکونو فعالیت محدود شو.

- **تخصصي بانکونه**:

دغه بانکونه لکه د سوداګریزو بانکونو په شان عادي فعالیتونه او چارې پرمخ نه بیايي، بلکې په بشپړه توګه په ځانګړو برخو لکه په صنعت، کرنه او نورو کې فعالیت کوي او په همدغو برخو کې دندې پرمخ بیايي چې ښې بیلګې یې صنعتي بانک، کرنیز بانک او رهني بانکونه دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او د نوي لوست د متن او تصویرونو په کتنې سره دې لاندینۍ دندې ترسره کړي اود خپلو دندو پایله دې د ډلې استازي له خوا ټولګیوالوته وړاندې کړي:

ـ لومړۍ ډله دې د بانک د کلمې، تعریفونو او دندو په هکله خبرې وکړي.

ـ دویمه ډله دې د مرکزي بانک دندې ووایي.

ـ درېمه ډله دې د سوداګریزو او ځانګړو تخصصي بانکونو دندې اوبیلګې توضیح کړي.

پوښتنې:

۱. د افغانستان بانک څه ډول بانک دی، پر کوم کال تاسیس او کومې دندې ترسره کوي؟

۲. په عمومي توګه بانکونه څو ډوله دي؟ د هغو نومونه له مثال سره ووایاست.

۳. د مرکزي، سوداګریزو او شخصي بانکونو ترمنځ څه ورته والی او کوم توپیرونه شته؟ توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

که چیرې مو مور او پلار یاکوم خپلوان په بانک کې حساب ولري، هغوی سره خبرې وکړئ چې له څه وخت راهیسې، کوم بانک سره په څه ډول معامله لري، څه ګټه ترلاسه کوي او له اړوند بانک سره د خپلو اړیکو له امله خوښ دي که نه؟ خپل معلومات په بل ساعت کې د ټولګي ملګروته ووایاست.

د بانک د چارو د پرمخ بیولو څرنګوالی

۵۵- شکل

لکه څنګه چې تاسې په تېر لوست کې بانک او زموږ په هېواد کې دهغه دندې وپېژندلې. په دغه لوست کې به د بانکي چارو د څرنګوالي او اړوند په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

په افغانستان کې بانکي چارې نظر نورو هېوادونو ته ډېرې نوې دي، د بېلګې په توګه له ۱۳۰۹هـ ل. کال څخه مخکې د بانکونو ټولې چارې صرافانو پرمخ بیولې، د لومړي ځل لپاره په ۱۳۰۹ هـ ل. کال کې (د افغانستان سهامي شرکت) د یوه سهامي شرکت په توګه جوړشو چې په ۱۳۱۲ هـ ل .کال کې د اته میلیونو افغانیو په لومړنۍ پانګه د هغه وخت د اړتیا له مخې د (ملي بانک) په نوم د یوه بانک په بڼه واوښت او د افغانستان بانک له جوړېدو مخکې یې د مرکزي بانک دندې تر سره کولې. وروسته بیا په ۱۳۱۸ هـ ل. کال کې د هغه وخت د اړتیا سره سم (د افغانستان بانک) د ۱۲۰ میلیونو افغانیو په لومړنۍ پانګې سره جوړ شو چې په تېر لوست کې مو د هغه د دندو په هکله معلومات حاصل کړل. وروسته بیا یو شمېر نور سوداګریز او دولتي تخصصي بانکونه یو په بل پسې جوړ شول لکه رهني او تعمیراتي بانک، کرنیز بانک، پښتنې تجارتي بانک، د صنعتي پراختیا بانک، صادراتي بانک او نور.

نوموړو بانکونو هر یوه په خپل وار د امنیت په شرایطو کې د پام وړ چارې پرمخ بیولې او د سوداګرۍ،

صنعت، کرنې او د صادراتو د پراختیا په برخو کې یې لوی خدمتونه کړي او د هغو جوړېدل په هماغه وخت کې پرته له شکه د اقتصادي پرمختیا او سوکالۍ په لور د تګ په برخه کې ډېر اغېزمن کارو، خو د کورنیو جګړو په ترځ کې چې ددې هېواد ټوله شتمني او زیر بنا یې له منځه ولاړه، همداسې هم دغه بانکونه د سقوط حالت ته نږدې شول، خو په دې وروستیو کې د هېواد په بانکي چارو کې یو شمېر د پام وړ پرمختیاوې ترسترګو کیږي.

لکه چې په تېر لوست کې ولوستل شول، د بانکونو چارې له یو بل سره توپیر لري، او د هغوی د دندو له مخې سرهوېشل کیږي د بیلګې په توګه:

- (د افغانستان بانک) لکه د نورو هېوادونو په شان د هېواد مرکزي بانک دی چې ټاکلې دندې، لکه: د پیسو خپرول، د اسعارو کنترول، د نورو بانکونو څارنه، د اسعارو په وړاندې د ملي پیسو د بیې د ثبات ساتل او د مطلوب هدف خواته د اقتصاد رهنمایي په غاړه لري.
- سوداګریز بانکونه په ډېرو هېوادونوکې ځانګړي فعالیتونه لري چې په دې لړکې په افغانستان کې هم د لنډې مودې عملیات او د میعادي امانتونو دنده ترسره کوي.
- خصوصي بانکونه چې اوس یې زموږ په هېواد کې یو شمېر لغوه شوي یا فعالیت نه لري عادي چارې پرمخ نه بیایي بلکې په بشپړ ډول په تخصصي ډګرونو لکه صنعت، کرنه، او نورو کې په کار بوخت وو. په دې وروستیو کې په افغانستان کې د خصوصي بانکونو د بانکي چارو نوی قانون نافذ شوی دی او یو شمېر غیر دولتي بانکونه یا خصوصي بانکونه جوړشوي دي چې معمولاً د سوداګرۍ په برخه کې فعالیت کوي. په افغانستان کې د خصوصي بانکونو مهم فعالیتونه دادي:
- د اماناتو منل
- د جاري حسابونو پرانیستل
- د کریدت یا پورونو ورکړه
- پولي انتقالات
- د قیمتي اجناسو او ګاڼو ساتل
- د اسعاري معاملو ترسره کول
- دولت ته د بانکي خدمتونو ترسره کول

اضافي معلومات

په افغانستان کې د بانکونو لېست

ګڼه	بانک	د بانک ډول	د جوړېدو نېټه	حالت
۱	افغان ملي بانک	دولتي	۱۳۱۲ هـ ش	فعال
۲	د افغانستان بانک	مرکزي	۱۳۱۸ هـ ش	فعال
۳	رهني او تعميراتي بانک	دولتي	۱۳۲۶ هـ ش	لغو شوی دی
۴	د کرنې د پراختيا بانک	دولتي	۱۳۳۳ هـ ش	//
۵	پښتني بانک	دولتي	۱۳۳۳ هـ ش	فعال
۶	د صنعتي پرمختيا بانک	دولتي	۱۳۳۷ هـ ش	لغو
۷	د صادراتو د پراختيا بانک	دولتي	۱۳۵۵ هـ	لغو شوی دی
۸	ستندرد چارتر بانک	(د بهرنيو بانکونو (څانګه	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۹	د پاکستان نشنل بانک	(د بهرنيو بانکونو (څانګه	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۰	حبيب بانک لمټيډ	(د بهرنيو بانکونو (څانګه	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۱	پنجاب نشنل بانک	(د بهرنيو بانکونو څانګه)	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۲	بانک الفلاح لمټيډ	(د بهرنيو بانکونو څانګه)	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۳	کابل بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۳هـ ش	فعال
۱۴	افغانستان نړيوال بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۳هـ ش	فعال
۱۵	ارين بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۳هـ ش	فعال
۱۶	د کوچنيو پورونو د تمويل لومړنی بانک يا فيرست مايکرو فاينس بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۷	عزيزي بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۵هـ ش	فعال
۱۸	برک بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۵هـ ش	فعال
۱۹	د افغانستان پرمختيايي بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۵هـ ش	فعال

۲۰	افغان یونایټډ بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۶هـ ش	فعال
۲۱	میوند بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۷هـ ش	فعال
۲۲	برکت بانک ان فارمیشن	نوی جوړ شوی	۱۳۸۶هـ ش	فعال

۱۹۸۰	۱۹۸۱	۱۹۸۲	۱۹۸۳	۱۹۸۴	۱۹۸۵	۱۹۸۶	۱۹۸۷	۱۹۸۸	۱۹۸۹
۳۹/۷۷۹	۴۵/۶۶۵	۵۲/۹۷۳	۵۵/۶۹۱	۶۸/۷۰۷	۷۴/۴۲۴	۸۲/۹۵۶	۱۲۸/۰۸۹	۱۷۴/۸۶۷	۱۸/۸۶۱

په ۲۰۰۵ زیږدیز کال کې د افغانستان د بهرنیو پیسو زېرمه ۱.۳ میلیارده ډالره وه.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي او ددغه لوست او پخواني لوست د متن په لوستلو سره دې لاندینی دندې ترسره کړي او د خپل فعالیت پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

۱. د افغانستان بانک دندې او د کارخرنګوالی مشخص او ولیکئ.

۲. په هېواد کې د تخصصي بانکونو دندې او د کارخرنګوالی مشخص او ولیکئ.

۳. د خصوصي او سوداګریزو بانکونو کار خرنګوالی او دندې خرګندې او ویې لیکئ.

پوښتنې:

۱. د افغانستان بانک کومې مهمې دندې ترسره کوي؟ نومونه یې واخلئ.

۲. خصوصي بانکونه کومې دندې پرمخ بیایي؟ توضیح یې کړئ.

۳. زموږ په هېواد کې کومو تخصصي بانکونو فعالیت کاوه، کوم یې اوس فعال دي او کوم یې اوس غیر فعال دي؟ نومونه یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

اتهویشتم او نهویشتم لوستونه ولولئ او د هغو د مهمو ټکو په هکله په راتلونکي ساعت کې معلومات ورکړئ.

٣، ٥ د صنايعو او سوداګرۍ د حالت څېړل

٥٦- شکل

٥٦-شکل: د يوې صنعتي د ستګاه انځور.

د هېواد صنايع او سوداګري په کوم حالت کې ده؟

تاسې چې په دې څپرکي کې د هېواد له صنعتي او سوداګريزو چارو سره اشنا شوئ. ښه به دا وي چې په عمومي توګه په افغانستان کې د صنايعو او سوداګرۍ حالت وڅېړو، ستونزې او خنډونه يې وپېژنو او هغه اسانتياوې او لارې ـ چارې چې د صنايعو او سوداګرۍ د ودې په برخه کې شته رابرسيره او شننه يې وکړو.

که چيرې د هېواد هغه طبيعي او ټولنيز شرايط او لاملونه چې زموږ د هېواد اقتصادي ودې او پرمختګ ته ضروري دي، وکتل شي، دې پايلې ته رسيږو چې افغانستان د خپلې ځمکې د جوړښت او بڼې، کاني زيرمو يا ترځمکې لاندې سرچينو، د ځمکې د مخ سرچينو يعنې د نباتي او څارويو د منابعو، په سيندونو کې د روانو اوبو بهير، د هوا د برابروالي اونورو طبيعي ځانګړتياوو له مخې او د پوره بشري ځواک د شتوالي له مخې د نن ورځې د صنايعو د پرمختګ او پراختيا لپاره ډېر غوره امکانات لري، خو هغه ناوړه سياسي، اقتصادي، او ټولنيز شرايط چې د ١٨ ـ ١٩ او ٢٠ مې پېړۍ تر نيمايي

پورې یو شمېر هېوادوکې، په تېره بیا په آسیا، افریقا او لاتینه امریکا کې او له هغې ډلې څخه په افغانستان باندې واکمن وو، په دغو هېوادو کې د اقتصادي پرمختیا خنډ شوي وو.

په تېرو وختونو کې د زبرځواکونو ترمنځ سیالي په افغانستان کې د یوې اوږدې مودې په ترڅ کې د پانګې اچونې په مخه کې خنډ گرځېدلې وه، همدارنګه له دې امله چې زموږ هېواد په وچه کې ایسارو، دې ډول جغرافیایي موقعیت هم د صنعت او سوداګرۍ د پرمختیا په لار کې خنډ پیښ کړی دی. ددې ترڅنګ کورنیو جګړو نه یوازې داچې ددغه هېواد بشري ځواک ته زیان واړاوه، په افغانستان کې د میلیونونو وګړو د تېښې کېدو، معیوب کېدو او مهاجرکېدو لامل شو، بلکې روزنیز مرکزونه هم وتړل شول او زموږ خلک له ښوونې او روزنې څخه پاتې شول، پوره اندازه فني او مسلکي پرسونل ونه روزل شول او زیات شمېر صنعتي تأسیسات او فابریکې په تپه ودریدې، همدارنګه لارو او مواصلاتي کرښو ته چې د صنعت او سوداګرۍ په پرمختیا کې ډېر اهمیت لري لوی زیان واوښت له همدې امله ده چې په افغانستان کې صنعت او سوداګرۍ ښه حالت نه لري او تقریباً په سلوکې لس فعال اقتصادي نفوس د صنعت په سکتور کې او څه ناڅه په سلوکې لس په خدماتو او په ځانګري ډول په سوداګرۍ کې بوخت دي.

زموږ د هېواد واردات د صادراتو په پرتله څو څو ځله زیات دي او یو بشپړ منفي بیلانس چې د بیوزله اقتصاد نښه ده، ښکاره کوي. تاسې د افغانستان د سوداګرۍ د بیلانس په جدول کې ولیدل چې افغانستان په ۱۳۸۶هـ ل. کال کې د ۳۰۲۲ میلیونو ډالرو په ارزښت واردات درلودل، خو صادرات یې یوازې ٤٥٤ میلیونه ډالره وو، چې ۲٥٦۸ میلیونه ډالره توپیر یا منفي بیلانس څرګندوي. افغانستان چې ډېرې غوره دګرځندوی سیمې لري، دګرځندوی لپاره هم پوره اسانتیاوې نه دې برابرې شوي او د نا امنۍ له کبله د بهرنیو ګرځندویانو راتګ ډېر لږ دی. په هر حال، که چیرې زموږ په هېواد کې یو سالم اقتصادي سیاست وکارول شي، د هېواد له ترانزیتي ارزښت او کورنیو منابعو څخه سم کار واخېستل شي، د لویو لارو او مواصلاتي کرښو حالت به ښه شي، د ملي صنایعو او ملي سوداګرو ملاتړ به وشي، نو په هېواد کې به د صنعت او سوداګرۍ د پرمختګ لپاره ډېر غوره امکان برابر شي. د یادونې وړ ده چې په دې څو وروستیو کلونو کې په ځینو برخو کې د نړیوالې ټولنې په مرسته د بیا رغاونې چارې ترسره شوي دي، سړکونه بیا رغول شوي، په هېواد کې

بانکي چارې ښېرته فعالې شوي او پراختيا يې موندلې ده او که چيرې په راتلونکو کلونو کې په هېواد کې د برېښنا د توليد لوی بندونه جوړ شي، د هېواد د اوبو سرچينو څخه په پوره پيمانه استفاده وشي، د هېواد لاسي صنايع وهڅول شي او د لومړنيو خامو توکو د صنعتي کيدو لپاره فابريکې جوړې شي، غوره سوداګريزې اسانتياوې چمتو شي، نو د هېواد خلک به د صنعت او خدماتو په برخو کې لازيات بوخت شي او په هېوادکې به اقتصادي ودې ته ډېره ښه لاره هواره شي.

۵۷- شکل

د افغانستان د صادرووںکو ميوو انځور.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې د ښاغلي ښوونکي په لارښوونه په ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې په هېواد کې د صنعت د پرمختګ او نه پرمختګ لاملونه وشمېري، دویمه ډله دې په هېواد کې د سوداګرۍ د پرمختیا او نه پرمختیا په هکله خبرې وکړي او د خپل بحث پایله دې نورو ته ووايي.

پوښتني:

په خپلو کتابچو کې د سم ځواب له توري څخه کرۍ تاوکړئ.

۱ـ هغه لویه برخه یا سکتور چې زموږ د هېواد ډیر وګړي په کې بوخت دي کوم یو دی؟

الف. صنعت　　ب. کرنه　　ج. خدمات　　د. یوهم نه

۲ـ هغه طبیعي عوامل چې په هېواد کې د صنعت د پرمختیا لپاره لاره اواروي کوم یو دي؟

الف. کاني سرچینې　　ب. د نباتاتو او خارویو تولیدات　　ج. غالی، ټغر　　د. درې واړه سم دي.

۳ـ د افغانستان ډیر مهم صادراتي محصولات کوم دي؟

الف. ګرانبیه ډبرې　　ب. د نباتاتو او خارویو تولیدات　　ج. اقلیم　　د. درې واړه سم دي

۴ـ د افغانستان زیات واردات دا جوتوي چې:

الف. افغانستان ډیرې پیسې لري　　ب. په افغانستان کې توکي او محصولات لږ تولیدیږي

ج. افغانستان کمزوری اقتصاد لري　　د. ب او ج ځوابونه سم دي.

کورنۍ دنده

دریم څپرکی مطالعه کړئ د افغانستان د سوداګرۍ اوصنایعو په هکله په شفاهي توګه لنډ معلومات ورکړئ

څلورم څپرکی

اوبه او کرنه

په دې څپرکي کې لولو:

• په نړۍ کې اوبه او په هغو باندې پانګه اچونه

ـ د اوبو لګولو لويې پروژې

ـ د اوبو چاڼول (تصفيه)

• کرنه او د هغې نوې لارې چارې

• د نړۍ پر مختلفو هېوادونو کې د کرنيزو توليداتو د بېلا بېلو ډولونو اندازه

ـ په نړۍ کې د غنمو توليدات

ـ په نړۍ کې د وريجو توليدات

ـ په نړۍ کې د جوارو توليدات

ـ په نړۍ کې د کچالو توليدات

ـ په نړۍ کې د غوښې توليدات

د څپرکي عمومي موخې:

زده کوونکي به ددغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو پوهنیزو موخوته ورسیږي:

- په نړۍ کې به د اوبو مهمې پروژې وپیژني.
- د اوبو په برخه کې به د پرمختللو هېوادونو د پانګې اچونې په هکله پوهه ترلاسه کړي.
- د اوبو د چاڼولو له پرمختللو لارو چارو سره به آشنا شي.
- د کرنې په پرمختللو لارو چارو (لکه په نل لیکو(پایپ لینونو) خړوبولو، سیفون او نورو) باندې به پوه شي.
- په پرمختللو هېوادونو کې به د کرنیزو محصولاتو د تولید په اندازه و پوهیږي.

زده کوونکي به ددغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو مهارتي هدفونوته ورسیږي:

- د نړۍ د اوبو لویې پروژې به معرفي کړای شي.
- د اوبو په برخه کې به د پانګې اچونې اهمیت تشریح کړای شي.
- د اوبو د چاڼ پرمختللې لارې ـ چارې به توضیح کړای شي.
- په خپلو باغچو کې به د کرنې له پرمختللو لارو چارو څخه کار واخېستلای شي.

۴، ۱ په نړۍ کې اوبه او په هغو باندې پانګه اچونه

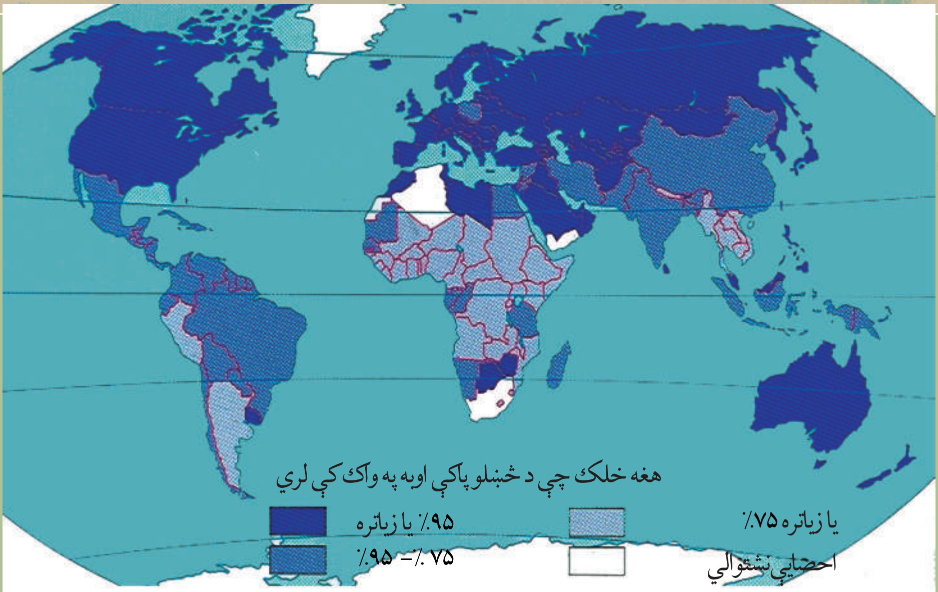

آیا د ځمکې پرمخ پوره اندازه اوبه شته٤

۵۸- شکل دنړۍ په بیلابیلو هېوادو نوکې د څښلو د اوبو کیفیت.

اوبه زمونږ په ژوند کې ځانګړې ارزښت لري. پرته له اوبوڅخه ونې، بوټې، څاروي او انسانان ژوندي نه شي پاتې کیدای. اوبه په ټوله ځمکه باندې یوشان او برابرېوېشل شوي نه دي. د ځمکې د مخ په سلوکې ۷۰ برخې اوبو نیولې چې له هغو اوبو څخه په سلوکې ۹۷ برخې یې په سمندرونو او سمندرګیو کې دي چې مالګینې دي یعني څښلو، کرنې او صنعت ته برابرې نه دي، نو د چاپو لو غوښتنه کوي، پاتې په سلوکې درې برخې اوبه خوږې او تازه اوبه دي چې له هغو څخه یوازې په سلوکې یوه برخه یې سیندونو، د ځمکې لاندې اوبه او په ځینو ډنډونه (جهیلونه) دي چې انسان په هغو باندې لاسبرى لري. د خوږو اوبو پاتې په سلوکې دوه برخې د غرونو او قطبونو دایمي کنګلونه او واورې دي، چې د ګټې اخېستو وړ نه دي.

دلته به د ټولې نړۍ په کچه د اوبو په هکله ځینې ارقام او حقایق بیان کړو:

- اوبه د ژوند تر ټولو لومړنۍ اړتیا ده، پرته له اوبو څخه انسان په دریو ورځوکې مري.
- په اوسني وخت کې د نړۍ له شپږو میلیاردو وګړو څخه له یو میلیارد تنو څخه زیات خلک خوږې او پاکې اوبه نه لري.
- په پرمختیایي هېوادوکې په اتیا سلنه ناروغۍ د ککړو او نا پاکو اوبو له امله دي.
- په سلوکې اویا برخې اوبه په کرنه کې لګول کیږي.
- د کرنې په سلوکې ۳۶ محصولات له خړوبولو څخه وروسته ترلاسه کیدای شي.
- دا اټکل له مخې په ۲۰۵۰ م کال کې به د نړۍ نفوس ۹.۳ میلیارده تنه وي چې له هغو څخه ۲.۳ میلیارده به یې د څښلو د اوبو له کمښت سره مخامخ وي.
- تېرو پنځو کلونو کې له ۵۰۷ څخه زیاتې شخړې او جګړې د اوبو پرسر پیښې شوي دي، چې په هغو کې یې ۲۱ وسلوالې نښتې وې.

لکه چې مخکې وويل شول، انسان د خپلو کارونو د پرمخ بيولو لپاره هغو خوړو اوبوته اړتيا لري چې مالګه يې ډيره لږه وي. د لويو سمندرونو او سمندرګيو اوبه مالګينې دي چې له هغو څخه د ګټو اخيستو په خاطر بايد هغه پاکې اوچاڼ شي، د اوبو د چاڼولو په خاطر بايد د خوږو اوبو د تأسيساتو په جوړولو پانګه ولګول شي.

يوزيات شمېر پرمختيايي هېوادونه، په تېره بيا په آسيا او افريقاکې د ښتلو د پاکو اوبو له کمښت سره مخامخ دي. د منځني ختيځ هېوادونه، د اوبو د اړتيا د پوره کولو لپاره ډيرې زياتې پيسې لګوي. د نړۍ په يو شمېر زيات نفوس لرونکو سيمو او لويو ښارونو کې د سيندونو طبيعي سرچينې او ځاګانې کافي نه بلل کيږي، د بيلګې په توګه د مکسيکو په ښارکې اوبه د ۱۲۵ کيلومترو په واټن په نل ليکه کې ليږدول کيږي او د ۱۲۰۰ مترو لوړو غرونو څخه هاخوا اړول کيږي او د پمپ په واسطه اړو سيمو ته رسول کيږي.

ديوه تن د اوبو ورځينی لګښت

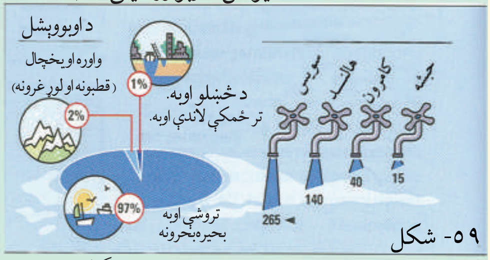

۵۹- شکل

د اوبو سر چينې او له هغه څخه ګټه کول.

په عمومي توګه ويل کيدای شي هغه څه چې د پاکو او مناسبو اوبو د چمتو کولو لپاره بايد ترسره شي، په لاندېنيو برخوکې پانګې اچونې ته اړتيا لري:

- د اوبو د هغو سرچينو پيژندل او رابرسيره کول چې د خلکو د ښتاك اونورو اړتياوو لپاره په کار دي.
- د ځمکې د مخ د اوبو راټولول او د ځمکې لاندې اوبو څخه ګټه اخيستل.
- د احتمالي ککړوالي د له منځه وړلو په موخه د اوبو چاڼول.
- له چاڼځای څخه د لګښت ترسيمو پورې د اوبو ليږدول.
- د اوبو د ليږد د نل ليکو، کانالونو او تاسيساتو څارنه.

په دې توګه د اوبو د چمتو کولو، چاڼول او رسول د ډير لګښت غوښتنه کوي او بايد له هغو څخه د کار اخيستنې پرمهال ډير پام وشي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وويشل شي، لاندينې فعاليتونه دې ترسره کړي او د خپل کار پايله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

- د لوست نقشې ته وګورئ او څرګنده کړئ چې د ځمکې د مخ کومې برخې په سلوکې له ۹۵ او کومې برخې په سلوکې ۷۵ څخه لږې د ښتلو او پاکې اوبه لري.
- د اوبو د سرچينو او له هغو څخه دکار اخيستلو شکل مطالعه او واضحه کړئ چې کوم هېوادونه هره ورځ تر ټولو زياتې اوبه لګوي او کوم يې تر ټولو لږې، ستاسې له نظره ددې لاملونه کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د لوست متن، نقشه او شکل وګورئ او له هغو څخه په استفادې سره په افغانستان کې د اوبو د ستونزو او امکاناتو په اړه معلومات ورکړئ

الف ـ داوبو لګولو لويې پروژې

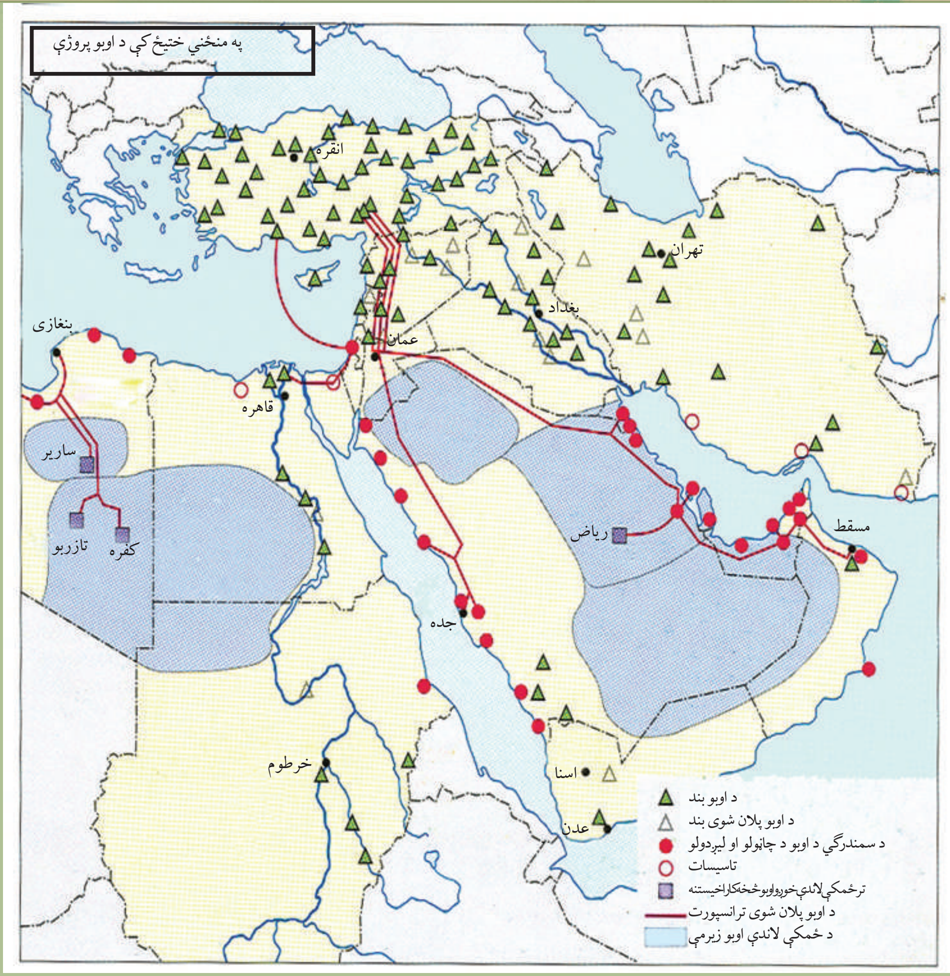

٦٠- شکل: له اوبو څخه باید څه ډول ښه ګټه واخلو؟

په تېر لوست کې په دې حقيقت باندې و پوهيدئ چې د ځمکې پرمخ له ټولو اوبو څخه يوازې درې سلنه خوږې اوبه دي او وګړي له هغو څخه يوازې يوه سلنه برخه د څښلو، د کرنيزو ځمکو د خړوبولو او صنعت لپاره کاروي. د لويو سمندرونو او سمندرګيو اوبه تروې (مالګينې) دي، له هغو څخه د کار اخېستو په خاطر بايد هغه چاڼ او تصفيه شي.

د شلمې پيړۍ د نوييمو کلنو په پای کې د نړۍ په کچه احساس شوه چې د ځمکې پرمخ د اوبو کمښت يوه لويه ستونزه ده. په هغو سيمو کې چې هلته د اوبو کمښت ترسترګو کيږي، خلک له بيلابيلو لاروچارو څخه په کار اخېستو سره خپلې اړتياوې پوره کوي.

د نړۍ په هغو سیمو کې چې هلته اورښت څه ناڅه کافي دی او اندازه یې په کال کې تر ٤٥٠ میلي مترو پورې رسیږي، د اورښت په لنده بل سره کرنه کیدای شي، خو د لږ باران لرونکو سیمو کې باید د کرنې د پرمخ بیولو لپاره ونو- بوټو ته اوبه ورسول شي او ځمکې خړوبې شي.

څېړنو ښودلې ده چې کرنه د ټولې نړۍ په کچه په سلو کې اویا برخې اوبه لګوي. د کرنې په سلو کې ٣٦ محصولات د کرنیزو ځمکو په خړوبولو سره ترلاسه کیږي. له دې امله چې د نړۍ په ډیرو برخو کې اوبه لګول په فني بڼه نه ترسره کیږي، د ناسمو اوبو لګولو له امله په سلو کې ٦٠ اوبه له لاسه وځي. موږ همدا حالت په خپل هېواد کې هم لیدلای شو.

ګڼ مېشته او کرنیزې ځمکې د خړوبولو لپاره ډیرو اوبوته اړتیا لري، دا ځکه چې د یو کیلوګرام غلې د ترلاسه کولو په خاطر زرو لیترو اوبوته اړتیا ده. هغه سیمې چې هلته اورښت لږوي، باید د کرنیزو محصولاتو د ترلاسه کولو لپاره ځمکې خړوبه شي، چې دا کار د کانالونو د کیندلو، د بندونو د جوړولو، د اوبو لګولو د لویو پروژو او د څاګانو کیندلوته اړتیا پیښوي. د اسیا په ځینو سیمو لکه په منځني ختیځ، د افریقې ځینو سیمو، د امریکې متحده ایالاتو او ان داچې زموږ په خپل هېواد کې د کرنیزو ځمکو د خړوبولو لپاره بېلا بېلې لارې چارې کارول کیږي. د نړۍ یو شمېر هېوادونه لکه اسرائیل د اوبو له زیات کمښت سره مخامخ دي، ددې لپاره چې ددې اوبو له لاسه ورکولو او بړاس کیدو څخه مخنیوی وکړي، د پایپ (نل) په واسطه د هر جلا جلا بوټي ریښوته اوبه ور رسوي. نوموړی هېواد د اړتیا وړ خپلې اوبه له ترکیې څخه چې ډیرې اوبه لري، د نل لیکو په واسطه لیږدوي. په دې توګه موږ ویلای شو چې د نړۍ هغه شمېر هېوادونو چې پوره اورښت نه لري، د خپلو کرنیزو ځمکو د خړوبولو لپاره د اوبو لګولو بیلابیل سیستمونه جوړ کړي دي.

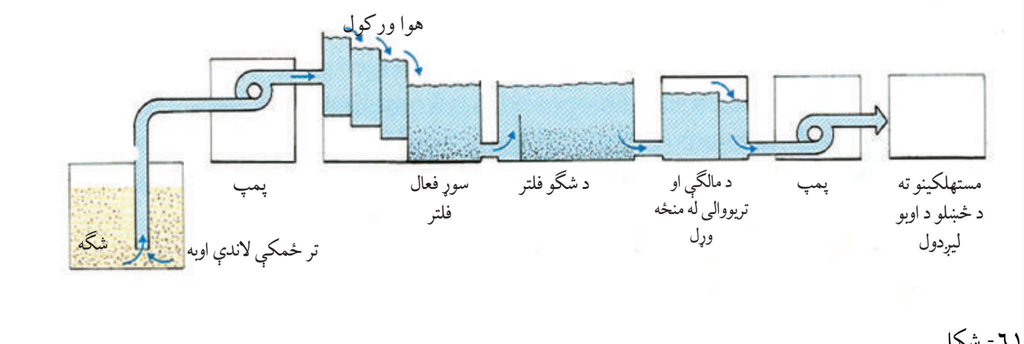

٦١- شکل

د اوبو د چاڼولو شکل

ب- د اوبو چاڼول (تصفیه):

اوبه ولې او څرنګه باید چاڼې شي؟

په نړۍ کې یوازې د اوبو کمښت یوه لویه ستونزه نه ده، بلکې له هغو څخه ناسمه استفاده هم یوه لویه ستونزه ده چې د اوبو د ضایع کېدلو سبب کېږي. سربېره پر دې انسانان د خپلو بې سنجشه عملونو له امله د اوبو د ککړتیا لامل کېږي. د اوبو، ککړتیا یعنې په هغو کې فزیکي، کیمیاوي او میکروبي بدلونونه دي چې د هغو په پیښېدو سره انسان نه شي کولای له اوبو څخه سمه او روغتیایي ګټه واخلي.

۶۲- شکل: د پاشلو په بڼه د اوبو لګولو یو ډول چې په پایپ سره ترسره کېږي

له کورونو او صنعتي تاسیساتو څخه په اوبو کې د ناپاکیو ور اچول، د صنعتي فاضله اوبو، ورګډول، د روغتونونو او کورونو څخه د ناپاکو اوبو ورګډول او هغه تودوخه چې د کارخانو د ماشینو له امله په اوبو ور زغمل کېږي او داسې نور ټول لاملونه د اوبو، د ککړتیا او تودیدو سبب کېږي چې دا ټول ولاړو اوبو او د سیندونو ژوندیو ژووو ته زیان رسوي. همدارنګه د ونو - بوټو د ناروغیو ضد درمل او کیمیایي سرې چې په کرنیزو ځمکو کې کارول کېږي هم د اوبو د خاورې د ککړتیا لامل ګرځي، نو ځکه هغه اوبه چې په کرنه، صنعت او د کور په چارو کې په کاریږي، باید پاکې او خوړې وي او وروسته تر استعمال څخه مخکې له دې چې له جهیلونو او سیندونو سره ګډې شي باید له کیمیاوي او فزیکي پلوه چاڼ شي. همدارنګه مخکې تردې چې د ځمکې د مخ له اوبو څخه د څښلو د اوبو په توګه کار واخلو باید چاڼ شي.

تاسې د اوبو د چاڼولو په شکل کې ولیدل چې اوبه په ځینو سیمو کې د چاڼولو بیلابیل پړاوونه تېروي،

تر څو چې د څښلو وړ وګرځي، یاهم پرته د کومې ستونزې له پیداکولو څخه د ژوند په چاپېریال کې وبهیږي.
له دې امله چې د ځمکې د مخ اوبه د هرې ورځې په تېریدو سره ککړیږي، د اوبو د چارو شرکتونو ته دا ستونزمنه ده چې د نړۍ په کچه پاکې او روغتیایي اوبه تولید کړي. د نړۍ په ډیرو برخو کې د ځمکې لاندې پاکو اوبو څخه چې معمولاً پاکې دي یاهم ډیر لږ او عادي چاڼول غواړي، د څښلو لپاره کار اخېستل کیږي. په لویدیځو هېوادونو کې د ناولو اوبو فاضلابونو څخه د بیا دوران (Recycle) په بڼه د څښلو اوبه ترلاسه کوي چې د جلاچڼ ځای په واسطه د خوځو پړاوونو په ترڅ کې ښاریانو ته بیا د استفادې وړ ګرځي.

د ټولګي دننه فعالیت:

د اوبو د پروژو نقشه وګورئ، لاندېنیو پوښتنو ته ځواب ووایئ؟

۱ـ کوم هېواد تر ټولو زیات د اوبو بندونه لري؟ نومونه یې واخلئ.
۲ـ د سوډان هېواد د سمندري اوبو، د چاڼولو څو چاڼځایونه لري او د کوم سمندرګي اوبه چاڼوي او کار ورڅخه اخلي؟
۳ـ د نیل د سیند او د هغه پر مرستیالانو باندې څو بندونه جوړشوي دي او د څو نورو بندونو د جوړولو پلانونه لري؟
٤ـ کوم هېوادونه تر ځمکې لاندې اوبو څخه کار اخلي؟

پوښتنې:

۱ـ د نړۍ د کرنیزو محصولاتو په سلوکې څو برخې د کرنیزو ځمکو په خړوبولو سره ترلاسه کیږي؟
۲ـ څڅول (قطره یي) یاد نل لیکو په واسطه خړوبول ولې او څرنګه ترسره کیږي؟ توضیح یې کړئ.
۳ـ اوبهٔ څرنګه ککړیږي او د ککړو اوبو چاڼول څرنګه کیږي؟
٤ـ د سمندرونو او سمندرګیو له اوبو څخه ولې ډیر لږکار اخېستل کیږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د اوبو اړوند لوستونه وګورئ، د اوبو ارزښت، د هغو د ستونزو لکه کمښت، ککړتیا، ناسمو کارولو او چاڼولو په هکله او د اوبو د اغېزمنې کارونې په اړه په شفاهي توګه خبرې وکړئ.

۲،۴ کرنه او د هغې نوې لارې - چارې

۶۳- شکل په هالنډ کې میکانیزه کرنه

د لوست تصویرونه وګورئ!
د کرنې نوې لارې چارې په کوم تصویر کې د کومو نښو له مخې لیدل کیږي؟

کرنه د انسان د لومړي ډول فعالیتونو له ډلې څخه شمېرل کیږي. انسانان د خپلو اړتیا وړ شیانو لکه خوراک، کور، پوښاک او د ژوند د پرمخ بیولو وسایلو او د سون توکو د چمتوکولو لپاره په طبیعي چاپېریال پورې تړلي دي. چې په دې لړ کې کرنه د انسانانو تر ټولو لومړنۍ اړتیا ده. له همدې امله بشري ټولنې تل د طبیعي چاپېریال د بنې په بدلون او تولید لاس پورې کوي. انسان د خاورې، طبیعي غوره اوبو او هوا او د خپل ځواک او نورو امکاناتو لکه د تخم کرل، سرې، پانګې او د کرنیزو وسایلو څخه کار اخیستلو سره له ډېر پخوا څخه کرنیزې چارې په بیلابیلو بڼو پرمخ بیولې دي.
سره له دې چې د نوو اوپر مختللو کرنیزو لارو- چارو په غوره کولو او د عصري تخنیکونو او وسایلو څخه په کار اخیستو سره کرنې د پام وړ پرمختګ کړی، په تېره بیا په پرمختللو هېوادونو کې په دې برخه کې ډېره پرمختیا شوې ده، خوبیاهم په اوسني وخت کې په ټوله نړۍ کې له ۸۰۰ میلیونو تنو څخه زیات خلک په خوار ځواکۍ باندې اخته دي او له دوه میلیونو څخه زیات وګړي د خوراکي توکو له کمښت سره مخامخ دي.
د کرنې لارې چارې او سیستمونه هم په ټوله نړۍ کې یوشان نه دي، لکه څرنګه چې د کرنې د سیستمونو د مهمو ډولونو په نقشه کې ښکاري، موږ کولای شو په ټوله نړۍ کې د کرنې دوه ډوله مهم سیستمونه سره بیل کړو:

- **عنعنوي یا دودیز سیستم**: په دودیز کرنیز سیستم کې د انساني ځواک او وروسته پاتې

لومړنیووسایلوڅخه کار اخېستل کیږي چې نوبتي کرنه د څارویو د رمو ساتنه او د آسیا په جنوب ختیځ کې په مرطوبو سیمو کې د وریجو کرل د هغه بیلگه ده. په د غه ډول کرنیز سیستم کې د تولید اندازه او اقتصادي گټه ډیره لږ ه ده او کوم کرنیز محصولات چې تر لاسه کیږي، یوازې د بزگر د کورنۍ اړتیا پوره کولای شي. دغه ډول کرنه د پرمختیایي هېوادونو په ډیرو برخو کې لیدل کیږي.

• **تجارتي یا میکانیزه سیستم**: په دغه سیستم کې د کرنې له پرمختللو لارو ـ چارو او نوو وسایلو لکه تراکتور، کمپاین، اصلاح شوو تخمونو او کیمیاوي سرې څخه کار اخېستل کیږي. کرنیزې کروندې پراخه وي او د تولید اندازه پوره زیاته وي. همدارنگه د کرنیزو توکو تولید د صادراتو د خرڅلاو لپاره وي. نوموړی پرمختللی سیستم معمولاً په صنعتي او پرمختللو هېوادو کې ترسترگو کیږي.

له دې امله چې د نړۍ نفوس په تېره بیا په پرمختیایي او کرنیزو هېوادونو کې مخ په زیاتیدو دی او دوی د کرنیزو تولیداتو زیاتوالي ته زیاته اړتیا لري، نو دا ددې غوښتنه کوي چې د کرنې نوې لارې چارې د چاپېریال ساتنې سره یوځای وي. کرنې ته باید دوامدار کار وشي او له خاورو او اوبو څخه معقوله او غوره استفاده وشي.

خاوره چې د ونو ـ بوټو د کرلو لپاره ځانگړې ارزښت لري، باید له شړیدلو، ویجاړیدو او شاړې پاتې کیدو څخه وساتل شي، باید د هغې د ککړتیا مخه ونیول شي اوپه پرمختیایي هېوادوکې باید د ځنگلونو د پرې کولو چې د خاورې ساتنه کوي مخه ونیول شي، باید د اوبه خور او خړوبولو تخنیک ښه شي، د خاورې د بډایه کیدو په خاطر باید په کرونده کې بیلابیل بوټي وکرل شي، داوبو د زیرمه کولو او ایسارولو لپاره باید

٦٤ - شکل

په اروپا کې د یوې کروندې انځور چې د میکانیزه او پرمختللې کرنې یوه بیلگه ده

ذخیرې او د اوبو بندولو بندونه جوړ شي.

د کرنې یوه نوې لاره همدا ده چې له اوبو څخه غوره استفاده وشي. هغه هېوادونه چې د هغو کرنیز تولیدات په اوبو پورې تړلي دي او د اوبو له کمښت سره مخامخ دي، هڅه کوي چې له اوبو څخه اغیزمنه ګټه واخلي چې یوه بیلګه یې قطره یي یا په نل لیکوکې د اوبو رسول دي چې په تېر لوست کې ورڅخه یادونه شوې ده. د کرنې د پرمختګ لپاره داهم اړینه ده چې د کرنیزو محصولاتو لپاره د خرڅلاو ښه بازار و موندل شي. ځینې پرمختللي صنعتي هېوادونه او په دې لړ کې د اروپا د اتحادیې غړي هېوادونه د بزګرانو د ملاتړ لپاره سبسایډې او مالي مرستې هم کوي او د کورنیو محصولاتو د پیاوړتیا په خاطر یې یو ګډ کرنیز سیاست غوره کړی دی. ددې موخې لپاره دوی له پرمختیایي هېواد څخه د کرنیزو محصولاتو د واردولو په برخه کې لوړې ګمرکي تعرفې وضع کوي او په حقیقت کې د ازادې سیالۍ مخه نیسي، د دوی دغه سیاست د سوداګرۍ د نړیوال سازمان له مخالفت سره مخامخ شوی ځکه چې نوموړی سازمان د ازاد او بې قید او شرطه سوداګرۍ پلوي دی.

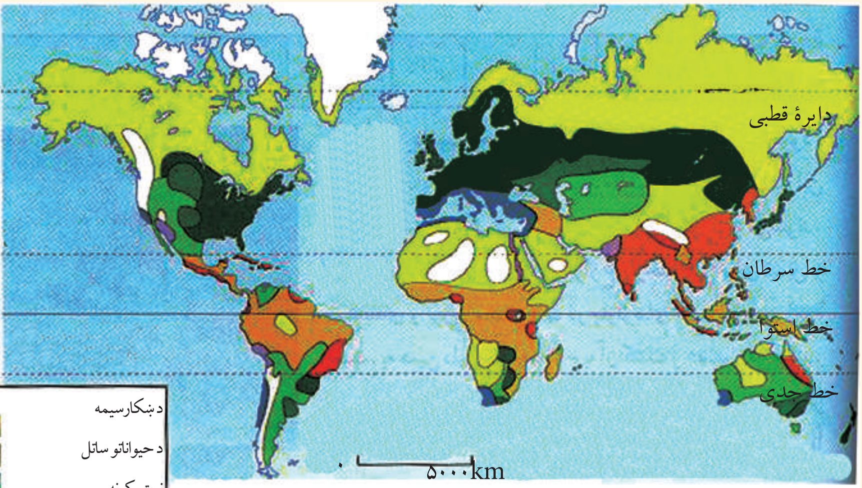

په نړۍ کې د کرنې د سیستم ستر ډولونه

۶۵- شکل

۶۶- شکل: د فرانسې په شمال کې د صنعتي بوټو د کروندې انځور

د ټولګي دننه فعالیت:

په نړۍ کې د کرنې د مهمو سیستمونو د نقشې په کتلو سره لاندېنیو پوښتنوته په څلور کسیزو ډلو کې ځواب ورکړئ:

۱. نوښتي کرنه چې یو ډول دودیزه کرنه ده، په عمومي توګه د نړۍ په کومو برخو کې رواج ده؟

۲ .سوداګریزې کرنې (ګډکښت) د نړۍ په کومو برخو او سیموکې پراختیا موندلې ده؟

۳. د کرنې لپاره نا مناسبې ځمکې د نړۍ په کومو برخو کې دي او ستاسې له نظره ولې کرنې ته مناسبې نه دي؟

پوښتنې:

۱. څو ډوله کرنیز سیستم یا کرنیزې لارې چارې شته؟ نوم یې واخلئ.

۲ . قطره یي اوبه لګول څه ډول دي او موخه یې څه ده؟

۳. د کرنې لپاره نامناسبې ځمکې د نړۍ په کومو برخو کې دي او ستاسې له نظره ولې کرنې ته مناسبې نه دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست متن، تصویرونه او نقشې وګورئ او په راتلونکي لوست کې د هغو په هکله معلومات بیان کړئ.

پنځه دیرشم لوست

د نړۍ په پرمختللو هېوادونو کې د کرنیزو تولیداتو د بیلابیلو ډولونو اندازه

الف) په نړۍ کې د غنمو تولیدات ۲۰۰۵ کال
ټول تولیدات ۶۲۸۱۰۱۰۳۵ ټنه
(د هر هېواد د تولیداتو سلنه (فیصدي

۱ـ چین	۱۵.۹
۲ـ هندوستان	۱۲.۵
۳ـ د امریکې متحده ایالات	۹.۱
٤ـ روسیه	۷.۵
٥ـ فرانسه	٥.۹
٦ـ کاناډا	٤.۱
۷ـ استرالیا	۳.۸
۸ـ المان	۳.۸
۹ـ پاکستان	۳.٤
۱۰ـ ترکیه	۳.۳
۱۱ـ نور هېوادونه	۳۲.۲

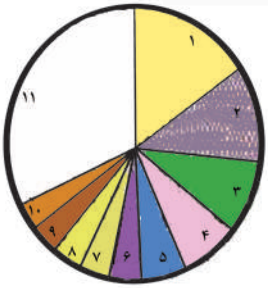

ب) په نړۍ کې د وریجو تولیدات ۲۰۰۵ کال
ټول تولیدات ۶۱۸۵۳٤۹۸۹ ټنه
(د هر هېواد د تولیداتو سلنه (فیصدي

۱ـ چین	۳۰.۰
۲ـ هندوستان	۲۰.۹
۳ـ اندونیزیا	۸.۷
٤ـ بنگله دیش	٦.٥
٥ـ ویتنام	٥.۹
٦ـ تایلند	٤.٤
۷ـ میانمار(برما)	٤.۰
۸ـ فلیپین	۲.٤
۹ـ برازیل	۲.۱
۱۰ـ جاپان	۱.۸
۱۱ـ نور هېوادونه	۱۳.۳

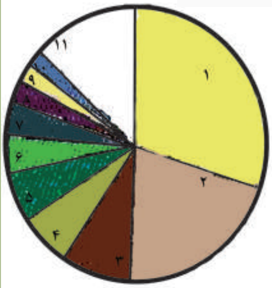

۶۷ - شکل

په ۲۰۰۵ م کال کې کومو هېوادونو ډېر زیات غنم، وریجې او جوار تولید کړي وو؟

ددغه لوست شکلونه وګورئ. لکه چې په (الف) شکل کې ښکاري، په ۲۰۰۵ م کال کې په نړۍ کې ۶۲۸۱۰۱۰۳۵ ټنه غنم تولیدشوي دي چې په سلو کې ۱۵,۹ یې په چین کې تولید شوي دي. له چین څخه وروسته په ترتیب سره په سلوکې ۱۲,۵ په هندوستان کې، په سلوکې ۹,۱ د امریکې په متحده ایالاتو کې، په سلوکې ۷.۵ په روسیه کې، په سلوکې ۵,۹ په فرانسه کې، په سلوکې ٤,۱ په کاناډا کې، په سلوکې ۳,۸ په استرالیا کې، پاتې په سلوکې ۳۲,۲ غنم په دغه کال کې د نړۍ په نورو هېوادونو پورې اړه لري. په (ب) او (ج) تصویرونو کې د وریجو، جوارو، کچالو او د غوښې تولیدات په ټوله نړۍ کې ښوول شوي دي:

ج) په نړۍ کې د جوارو تولیدات ۲۰۰۵ کال

ټول تولیدات ۶۹۴۵۷۵۵۵۲ ټنه

(د هر هېواد تولیداتو سلنه (فیصدي)

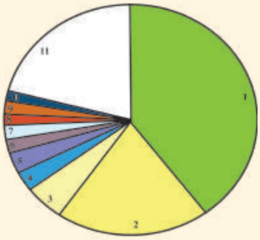

۱ـ د امریکې متحده ایالات ۴۰.۳

۲ـ چین ۱۹.۱

۳ـ برازیل ۵.۰

۴ـ مکسیکو ۳.۰

۵ـ ارجنټاین ۲.۸

۶ـ ؟ ۲.۱

۷ـ فرانسه ۱.۹

۸ـ اندونیزیا ۱.۷

۹ـ سهیلي افریقا ۱.۷

۱۰ـ ایټالیا ۱.۵

۱۱ـ نور هېوادونه ۲۰.۹

د) په نړۍ کې د کچالو تولیدات ۲۰۰۵ کال

ټول تولیدات ۳۲۱۰۶۰۸۵۲ ټنه

(د هر هېواد تولیداتو سلنه (فیصدي)

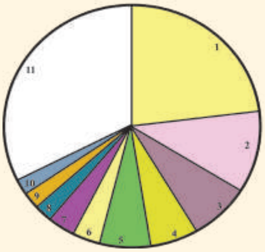

۱ـ چین ۲۲.۷

۲ـ روسیه ۱۱.۳

۳ـ ؟ ۷.۸

۴ـ اوکراین ۶.۱

۵ـ د امریکې متحده ایالات ۶.۰

۶ـ المان ۳.۵

۷ـ پولنډ ۳.۴

۸ـ بیلاروسیه (سپینه روسیه) ۲.۵

۹ـ هالند ۲.۱

۱۰ـ فرانسه ۲.۰

۱۱ـ نور هېوادونه ۳۲.۶

۶۸- شکل

هـ . په نړۍ کې د غوښې تولیدات ۲۰۰۵م کال

ټول تولیدات ۲۶۵۱۰۵۹۴۰ ټنه

د هر هېواد د تولیداتو سلنه

۱ـ چین ۲۰.۹

۲ـ د امریکې متحده ایالات ۱۴.۹

۳ـ برازیل ۷.۵

۴ـ آلمان ۲.۶

۵ـ هند ۲.۴

۶ـ فرانسه ۲.۳

۷ـ هسپانیه ۲.۲

۸ـ مکسیکو ۱.۹

۹ـ روسیه ۱.۸

۱۰ـ کاناډا ۱.۸

۱۱ـ نور هېوادونه ۳۳.۳

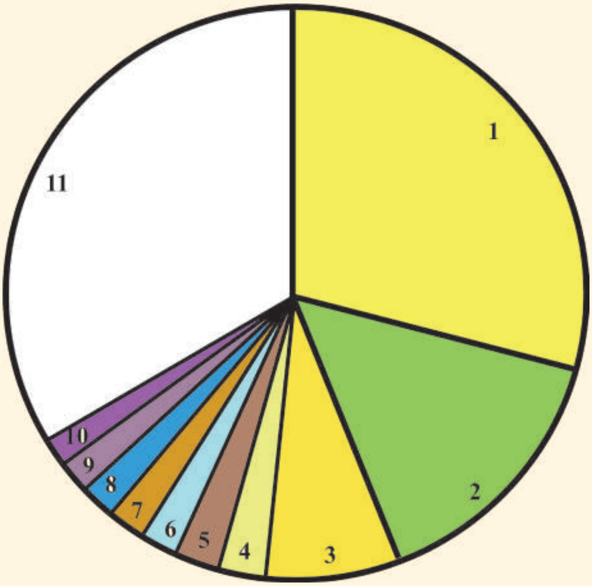

۶۹- شکل

۷۰- شکل: هغه سیمې چې مدیترانه یي اقلیم لري، د غلو - دانو ترڅنګ په کې د زیتونو او انګورو بوټي هم ډیر لیدل کیږي

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې د ښوونکي تر لارښوونې لاندې په څلور کسیزو ډلو وویشل شي، د لوست شکلونه دې وګوري او لاندیني فعالیتونه دې ترسره او د خپلو فعالیتونو پایلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

۱ـ د شکل له مخې په ۲۰۰۵ م کال کې د نړۍ کوم هېواد د وریجو ډېر زیات تولیدات درلودل او تولیدات یې په سلوکې څومره وو؟ ویې لیکئ.

۲ـ د همدې لوست د شکلونو له مخې د امریکې په متحده ایالتونو، روسیې، هند، آلمان او د فرانسې په هېوادونو کې د وریجو، جوارو، کچالو او غوښې د تولیداتو سلنه (فیصدي) ښکاره کړئ.

پوښتنې:

په خپلو کتابچو کې د پوښتنو سم ځوابونه په نښه کړئ.

۱ـ هغه هېواد چې په ۲۰۰۵ م کال کې یې د غنمو، وریجو، کچالو او غوښې ډېر زیات تولیدات درلودل دا و:

الف. د امریکا متحده ایالات   ب. هند   ج. چین   د. روسیه

۲ـ هغه هېواد چې په ۲۰۰۵ کال کې یې د غنمو او وریجو په تولید کې دویم ځای نیولی و دادی:

الف. چین   ب. هند   ج. د امریکې متحده ایالات   د. فرانسه

۳ـ هغودوو هېوادونو چې په یوازیتوب سره یې د ټولې نړۍ په سلوکې له پنځوسو څخه زیات جوار تولید کړي وو دادي:

الف. فرانسه او آلمان   ب. روسیه او هالنډ   ج. چین او برازیل   د. چین او د امریکې متحده ایالات

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست د شکلونو او نورو سرچینو په کتلوسره د نړۍ د هغو پنځو هېوادونو نومونه واخلئ چې د کرنې تر ټولو زیات تولیدات یې لرل. همدارنګه خپل نظر ولیکئ چې ولې په دغو هېوادونو کې د کرنې تولیدات زیات دي، په خوکړښو کې یې ولیکئ او په بل لوست کې یې بیان کړئ.

پنځم څپرکی
انرژي

په دې څپرکي کې لولو:

- انرژي او په نړۍ کې د هغې اهمیت
- د انرژۍ ډولونه
  - د اوبو برېښنا
  - بادي برېښنا
  - د لمر انرژي
  - هسته یي برېښنا
  - حرارتي برېښنا
- په نړۍ کې نفت
- طبیعي ګاز
- په نړۍ کې د ډبرو سکاره
- د انرژۍ د منابعو جغرافیایي وېش

د څپرکي عمومي هدفونه:

زده کوونکي به ددغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخوته ورسېږي:

- په نړۍ کې به د استفادې وړ انرژۍ په ډولونو پوه شي.
- د نړۍ د انرژۍ د لګښت په اندازه به وپوهيږي.
- د نړۍ د انرژۍ د منابعو اندازه به وپېژني.
- د نړۍ د انرژۍ د سرچينو په جغرافيايي وېش باندې به وپوهېږي.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي هدفونوته ورسيږي:

- د انرژۍ ډولونه به فهرست کړای شي.
- د نړۍ په کچه به د انرژۍ د ډولونو د لګښت اندازه توضيح کړای شي.
- د نړيوالې انرژۍ د سرچينو اندازه به وويلای شي.
- د نقشې پر مخ به د انرژۍ د سرچينو لرونکې مهمې سيمې وښودلای شي.

۵، ۱ انرژي او په نړۍ کې دهغی اهمیت

۷۱- شکل

په کالیفورنیا کې د بادي جنراتورونو انځور چې د برېښنا د انرژۍ د تولید لپاره ورڅخه کار اخېستل کېږي.

هر هغه څه چې د کار کولو وړتیا ولري انرژي (Energy) لري. په بله وینا: د کار کولو توان ته انرژي ویل کېږي. د انسان وجود انرژي لري، ځکه چې د کارکولو استعداد په کې شته، په ورځنی اصطلاح کې انرژي ډېره کارول کېږي. د بیلګې په توګه، هغه څوک چې ډیر کار کوي هغه ته د ډیرې انرژۍ لرونکی ویل کیږي. زموږ شاوخوا شیان خپله انرژي لري. که یو فلزي غونډاری په ځوړ لرونکي سطح باندې ورغړې څه چې په مخه ورشي هغه بېځایه کوي، نو دغه غونډاري یو کار وکړ، نو هر هغه څه چې د کارکولو وړتیا ولري، انرژي هم لري. انرژي په حقیقت کې خوځښت، غورځنګ او تحرک دی چې دغه خوځښت اوحرکت د سوداګرۍ، صنایعو، ترانسپورت او اقتصادي، ټولنیزو او کلتوري فعالیتونو پراخه برخه ده.

له دې پلوه انرژي او په نړۍ کې دهغې سر چینې غوره اقتصادي اهمیت لري. انسانانو له ډیر پخوا راهیسې انرژي پیژندله او له هغې څخه یې ډول، ډول استفاده کوله، دهغې له تودو خې او رڼا څخه یې د پخلي، دکورونو دروښانه کولو او تودولو لپاره کار اخیست.

په منځنیو پیریوکې د انرژي له سرچینو څخه کار اخیستلو زیات اهمیت وموند، دا ځکه چې انسانانو د باد او له اوبو د انرژۍ له سرچینو څخه په کار اخېستلو سره بادي او د اوبو ژرندې جوړې کړې.

په اتلسمه پیړۍ کې د بخار ماشین په جوړېدو سره او د صنعتي انقلاب له پېښېدو وروسته په صنایعو کې بشریت ته لوی بریالیتوب او بدلون وربه برخه شو، ځکه چې په کار خانوکې د کارګر د مټ اولاس د ځواك پرځای له ماشین څخه کار واخېستل شو او په صنایعو کې د ډبرو سکرو استعمالولو پرمختیا وکړه. دغه محرکه ځواك په صنایعو کې بدلونو نه راوستل او په لنډ وخت کې يې د هرډول اقتصادي او صنعتي چارو د پیاوړتیا لاره هواره کړه.

دشلمې پیړۍ په نیما یي کې د ګاز او نفتو د انرژۍ سر چینو چټك پرمختګ وکړ، انرژي لازیات ارزښت وموند چې دي کار د فابریکو او کارځایونو په جوړېدو او پرمختګ کې ژوره اغېزه درلوده او بشر د انرژۍ له بېلا بېلو ډولونو څخه د اقتصاد په بیلابیلو برخوکې ګټه واخېسته.

د انرژۍ د تولید بېلا بېلې سر چینې دادي: د ډبرو سکاره، نفت، ګاز، اوبه اونور چې په راتلونکو لوستونو کې به د هرې یوې په هکله خبرې وشي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي، هره ډله دې د انرژۍ د اهمیت او ارزښت په هکله خبرې وکړي او دخپلو خبرو پایله دې نوروته وړاندی کړي.

پوښتنې:

١- انرژي څه ته وایي او بشري ټولنې ورته څه اړتیا لري؟

٢- د انرژۍ مهمې سر چینې کومې دي؟ نوم يې واخلئ.

٣- انرژي په کومو برخوکې ډېر اهمیت لري؟ معلومات ورکړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

دغه لوست او د انرژۍ اړوند لوستونه چې پخوا تاسې د افغانستان په برخه کې لوستي وو، یوځل بیا ولولئ او ځان ور سره آشنا کړئ.

۲،۵ د انرژۍ ډولونه

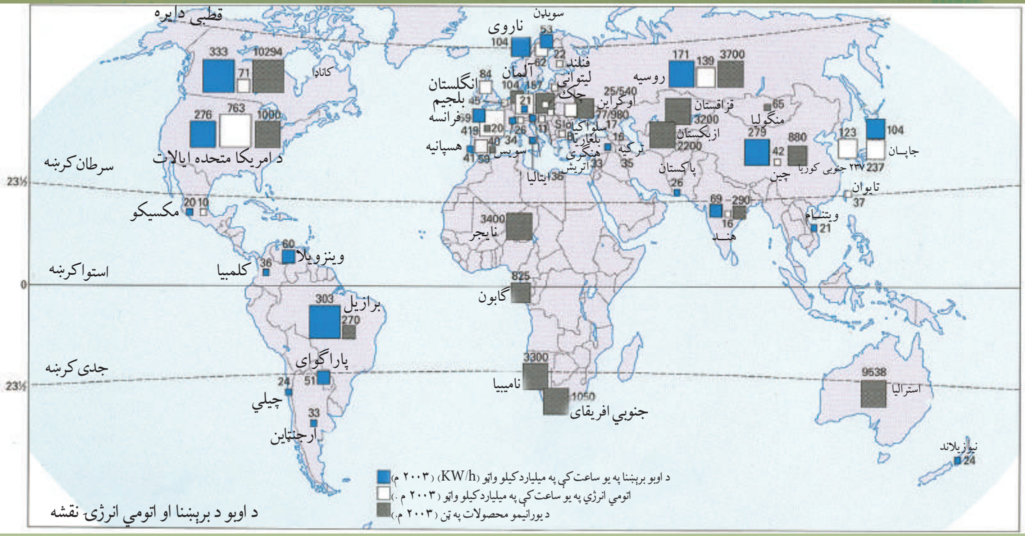

۷۲- شکل

د انرژۍ څو ډوله سرچیني پیژنئ؟

په مخکېني لوست کې په نړۍ کې د انرژۍ او د هغې د اهمیت په هکله معلومات وړاندې شول په دغه لوست کې به د انرژۍ بیلابیل ډولونه وپیژنئ.

په نړۍ کې بېلا بېلې انرژۍ شته چې انسانانو د هغو له یو شمېر څخه له ډېرپخوا څخه کار اخیست، په تېره بیا د باد او اوبو له ځواک څخه ډېر کار اخېستل شوی دی چې غوره بېلګې یې بادي او د اوبو ژرندې دي لکه څرنګه چې د افغانستان په برخه کې هم ولوستل شول، انرژي بیلابیل ډولونه لري او له بیلابیلو سرچینو لکه باد، لمر او اوبو څخه تر لاسه کیږي. همدارنګه هسته یي او حرارتي انرژي هم شته.

برېښنا

د برېښنا انرژي له بیلابیلو سرچینو څخه تر لاسه کیږي چې کولای شو د اوبو، باد، لمریزې هسته یي او حرارتي برېښنا نوم واخلو چې د هرې یوې په هکله به یې معلومات درکړل شي:

- د اوبو برېښنا

اوبه په نړۍ کې د تولید ارزانه او ډېره لویه سرچینه ده. نن ورځ د برېښنا د تولیدوونکو توربینونو په لګولو سره د اوبو له ځواک څخه برېښنا تولیدیږي، د برېښنا زیاتره توربینونه د بندونو په لاندینۍ

برخه کې وي چې اوبه له يوې لوړې ارتفاع څخه ورباندې ورځي او له هغو څخه برېښنا توليديږي.

هغه عوامل چې د اوبو د برېښنا په توليد کې مهم رول لري هغه دادي:

۱ـ د سيند د اوبو زياتوالی، دايمي والی او جاري توب.

۲ـ د سيندونو په تګلوري کې د پوره ځوړونو شتوالی.

۳ـ د سيندونو په تګلوري کې د لوړو برخو شتوالی.

د برېښنا لېږدول له يوې سيمې تر بلې سيمې (د ترلاسه کولو مرکزونو څخه د لګولو تر سيمو) پورې په ډېر ګرځنديتوب ترسره کيږي، خو د برېښنا لويه نيمګړتيا همدا ده چې وروسته تر توليد څخه زيرمه کيدای نه شي او له توليد سره يوځای مصرفيږي.

په نړۍ کې هغه پنځه سيمې چې تر ټولو زيات د اوبو د برېښنا پرمختللی ځواک لري دادي: په اروپا کې لويديځې جنوبي او مرکزي سيمې، په آسيا کې جاپان او په امريکې کې د امريکا متحده ايالتونه. هغه يو شمېر نورې سيمې چې له دې پلوه ډېر اهميت لري د روسيې اروپايي برخه او د برازيل دختيځ غرنی سيمې دي.

په اروپا کې هغه غرونه چې تل په هغو باندې واورې وريږي لکه په شمال کې د سکندنيوا غرونه، په مرکزي سيمو کې د الپ غرونه او په جنوب لويديځ کې پيرنې غرونه د برېښنا د توليد لپاره ډېر غوره دي. په آسيا کې جاپان زياته اندازه برېښنا توليدوي.

د امريکا متحده ايالات د اوبو د برېښنا لوی توليدوونکی هېواد دی چې د کولمبيا او کلوراډو له سيندونو څخه يې ترلاسه کوي. دغه هېواد په سلوکې ۱۳ د اوبو له برېښنا څخه کار اخلي. په شمالي امريکا کې په تېره بيا په کاناډا کې د ټولې برېښنا دوه پر دريمه برخه له سيندونو څخه بشپړيږي. ددغه هېواد د اوبو د برېښنا لومړنی کارخانه د نياګارا په شرشره باندې جوړه شوې وه.

نن ورځ کاناډا د نړۍ د اوبو د برېښنا يو لوی توليدوونکی هېواد دی. په روسيه او اوکراين کې د برېښنا صنايع په سيندونو باندې جوړشوي چې د والګا پرسيند باندې د نړۍ د اوبو د برېښنا دوه ستر بندونه جوړ شوي دي. هغه هېوادونه چې په اروپا کې د اوبو د برېښنا زيات ځواک لري، ناروې، سويډن او فرانسه دي. په دغو هېوادونو کې د اوبو برېښنا دومره پراختيا موندلې چې ددغو هېوادونو صنعت ته يې ډېره پرمختيا ورکړې ده. په ايټاليا کې ددغه هېواد ټولې د اوسپنې د پټليو لار د پو د سيند د اوبو په برېښنا چليږي. د سويډن په سلوکې ۹۰ برېښنا اوبو له برېښنا څخه ترلاسه کيږي.

ـ بادي برېښنا

نن ورځ د بادي جنراتورونو څخه په کار اخېستو سره چې په باد باندې چلېږي د برېښنا انرژي ترلاسه کېږي. د باد له انرژۍ څخه استفاده د برېښنا د توليد ډېره ګړندۍ لاره ده. بادي توربينونه او هغو ته ورته نور وسايل ډېره اندازه او ډېر کار ورکوي. د اروپا دوه پر دريمه برخه ترلاسه کيدونکې برېښنا د باد له انرژۍ څخه ده، وروسته ورپسې بيا شمالي امريکا په دويمه درجه کې ده.

په مجموع کې اروپا په سلوکې ٦٥ ، شمالي امريکا په سلوکې ٢٢ ، اسيا په سلوکې ١٢ او نور براعظمونه په سلوکې يوه برخه بادي برېښنا توليدوي.

٧٣- شکل: د برېښنا د توليد د يوې فابريکې انځور چې د ډبرو د سکرو په سوځيدو سره د ډبرو سکرو انرژي په برېښنايي (الکتريکي) انرژۍ باندې اړوي.

د لمر انرژي (Solar Energy)

لمر د انرژۍ يوه لويه منبع ده چې د وړانګو او تودوخې په بڼه د ځمکې کرې ته رارسيږي، دا يوه د وړانګې په بڼه خپريدونکې انرژي ده چې د څپو په بڼه ليږل کيږي او رڼا او تودوخه توليدوي.

د لمر انرژي د ځانګړو صفحو او هيندارو په واسطه زيرمه کيدای شي او بيا د برېښنا د توليد او د تودوخې د ترلاسه کولو لپاره ورڅخه کار اخېستل کيږي. تر اوسه پورې د لمر له انرژۍ څخه تل او زيات کار نه اخېستل کيږي، يعنې يوازې کله چې د لمر وړانګې وي استفاده ورڅخه کيږي، له بلې خوا لمريز سلولونه لږه برېښنا توليدوي، نو ځکه له لمر څخه ترلاسه کيدونکې برېښنا د ډبرو

د سکرو او د نفتو د برېښنا په پرتله گرانه ده.

هسته يي برېښنا

هسته يي برېښنا هغه ځواک دی چې د نړۍ تر ټولو کوچنيو او پرېمانه ذرو يعنې اتومونو کې شته. د هسته يي انرژۍ د سون توکي چې په ذروي ريکتورونو کې په کارېږي، ډېره زياته انرژي توليدوي. د هسته يي انرژۍ يو لوی خطر د راديو اکتيف (هسته يي وړانگو) ازاديدل دي. دغه توکي کيدای شي په هوا، اوبو او سمندرونو کې خپاره شي اوپه زرگونو متره ځای ونيسي. ددغو توکو ډېره لږه اندازه د وحشي ژويو، ونو، بوټو او د انسانانو ژوند ته زيان رسوي او زياته اندازه يې د مرگ لامل گرځي.

د هسته يي انرژۍ ښيگنه داده چې د لږسون توکو په سوځيدو سره ډېره زياته اندازه انرژي توليدوي. دهسته يي انرژۍ سون توکي د ډبرو سکرو، نفتو او گازونو په پرتله ډېر دوام لري. فوسيلي توکي هم د ځمکې هوا تودوي او هم کيمياوي ککړتيا رامنځ ته کوي، خو هستوي انرژي دا ستونزې نه پيداکوي، خو هستوي انرژي ډېر ضايعات لري. دغه ضايعات چې د راديو اکتيف شيان دي، دومره خطرناک دي چې په سلگونو زره کلونه دوام کولای شي. په اوسني وخت کې هسته يي ضايعات ډېران کيږي، خو هيڅوک نه پوهيږي چې هغه څنگه بې خطره کړي او ياهم په راتلونکي کې هغه په کوم مناسب ځای کې ښخ کړي.

په اوسني وخت کې د نړۍ په پرمختللو هېوادونو کې د اتومي برېښنا کارخانې جوړې شوي دي چې په دوی کې د امريکا متحده ايالات لومړی مقام، فرانسه دويم مقام، جاپان دريم مقام او روسيه څلورم مقام لري. يو شمېر هېوادونه لکه انگلستان، جنوبي کوريا، چين، هند، المان او کاناډا هم د اتومي برېښنا کارخانې لري.

حرارتي برېښنا

حرارتي برېښنا د صنعتي کارخانو په رامنځ ته کيدو او پرمختيا کې ډېر لوی بدلون راوست، دا هغه نوی پرمختگ دی چې د بشر په برخه شوی دی. حرارتي برېښنا د ډيزلو، نفتو، گازو او د ډبرو سکرو له سوځولو څخه ترلاسه کيږي . په اوسني وخت کې د حرارتي برېښنا د توليد د فابريکو برخه مخ په زياتيدو ده. د حرارتي برېښنا ډېره مهمه منبع د ډبرو سکاره دي چې له هغو څخه په سلوکې پنځوس برخې برېښنا ترلاسه کيږي. د حرارتي برېښنا په ترلاسه کولو کې زياتره له نرمو يا

قیر ډوله ډبرو سکرو څخه کار اخېستل کیږي، دا ځکه چې داهم ارزانه دي او هم ډېره تودوخه لري. که یو کیلو او څلورسوه او پنځوس ګرامه د ډبروسکرو ته تر اووه زره کالوریو پورې تودوخه ورکړل شي یو کیلوواټ برېښنا تولیدوي. د نړۍ د ټولو هېوادونو په واک کې چې کومې سرچینې دي، ورڅخه حرارتي برېښنا تولیدوي، د بیلګې په توګه: د امریکا په متحده ایالاتونو کې له تولید شوې ټولې برېښنا څخه په سلوکې ۵۰ د ډبرو سکرو څخه، په سلوکې ۱٤ له طبیعي ګازو او په سلوکې ۱۱ له نفتو څخه ترلاسه کوي. په عربي هېوادونو لکه: سعودي عربستان، کویټ، قطر، اردن، بحرین او نورو کې زیاتره حرارتي برېښنا د نفتو له سوځولو څخه ترلاسه کوي.

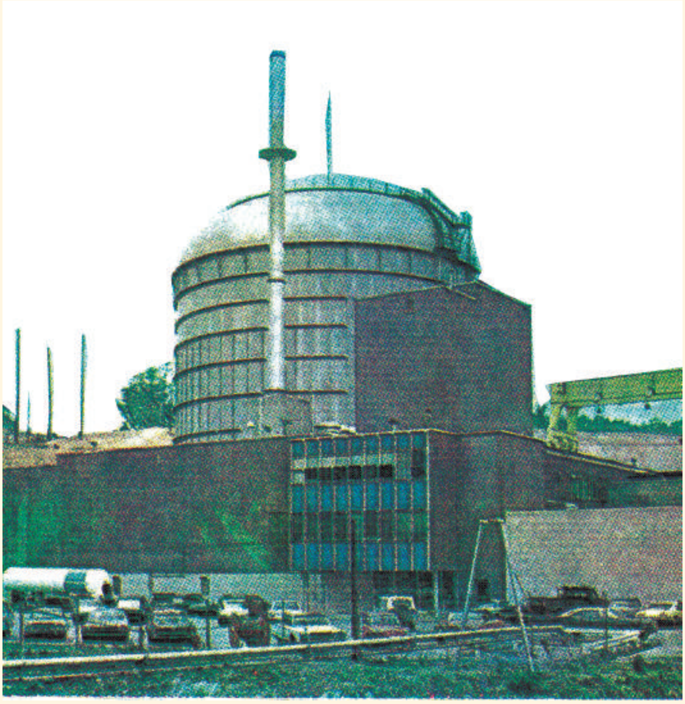

۷٤- شکل د اتومي برېښنا د تولید یوه کار خانه.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي، د اوبو د برېښنا او اتومي انرژۍ نقشه دې وګوري، لاندینی فعالیت دې ترسره کړي او د خپل فعالیت پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

۱ـ په سپینو، خړو او ابي رنګونو باندې نښې او سمبولونه په نقشه کې د څه شي مفهوم لري؟

۲ـ د همدغې نقشې د معلوماتو پر بنسټ کوم هېواد په نړۍ کې تر ټولو زیات د اوبو د برېښنا تولیدات لري اوپه ۲۰۰۳ م کال کې یې تولیدات په یوه ساعت کې څو ملیارده کیلوواټه وو؟

۳ـ د همدغې نقشې د معلوماتو پر بنسټ د نړۍ کوم هېواد د اتومي انرژۍ ډېرزیات تولیدات لري اوپه ۲۰۰۳ م کال کې یې تولیدات په یوه ساعت کې څو ملیارده کیلوواټه وو؟

٤ـ د همدغې نقشې له مخې د نړۍ د درې نورو هېوادونو نوم ولیکئ چې د اوبو د برېښنا او د اتومي انرژۍ زیات تولیدات لري.

پوښتنې:

د لاندېنیو پوښتنو ډېر سم ځواب غوره او په خپلو کتابچو کې یې په نښه کړئ.

۱ـ هغه هېواد چې د اوبو دبرېښنا په تولید کې لومړی مقام لري دادی:

الف. روسیه　　ب. کاناډا　　ج. برازیل　　د. چین

۲ـ هغه هېوادونه چې د اتومي برېښنا په تولید کې لومړی او دویم مقام لري دادي:

الف. انګلستان او چین　　ب. جنوبي کوریا او روسیه

ج. فرانسه او دامریکې متحده ایالات　　د. جاپان او ناروې

۳ـ هسته یي وړانګې کوم خطرونه او څه ضایعات لري؟ په دې هکله معلومات ورکړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست د متن، تصویرونو او نقشو په لوستلو سره د انرژۍ او د هغې د ډولونو په هکله په راتلونکي لوست کې په شفاهي توګه خپلو ټولګیوالوته معلومات ورکړئ.

په نړۍ کې نفت

۷۵- شکل: د فرانسې په جنوب کې د نفتو د یوه چاڼځای انځور

د نفتو زیرمې د نړۍ په کومو سیمو کې ډېرې دي؟

لکه چې په دویم څپرکي کې مو د افغانستان په برخه کې د افغانستان د نفتو او د هغو د حوزو په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه څپرکي کې به د نړۍ د نفتو او د هغو د حوزو په هکله معلومات درکړل شي.

نفت: د ونو ـ بوټو او ژوو هغه پاتې شونې دي چې د جیولوجي په بیلابیلو دورو کې د وخت په تېریدو سره تر رسوبي طبقو لاندې راټولې، د خمیره کیدو، فشار او تودوخې له امله د نفتو د جوړېدو سبب شوي دي.

نفت په یوه کلي مفهوم سره د هایدروکاربن د جامد، مایع او ګاز یو مخلوط دی چې زیاته برخه یې په مایع بڼه وي او په بیلابیلو درجوسره د هایدروجن او کاربن لرونکي وي، ناخالص توکي لکه سلفر او نایتروجن هم په کې وي.

په اوسنۍ نړۍ کې نفت ځانګړی اقتصادي اهمیت لري. د موټرو، اورګاډو، ټانکونو او الوتکو ګرځیدل په نفتو پورې تړلي دي، نو ځکه د نړیوالو د پاملرنې وړ دي او د تولید اندازه یې هر کال

مخ په زیاتیدو ده. د نولسمې پېړۍ په نیمايي کې د نفتو د صنعت ډېره پرمختیا، هغوته د تقاضا د زیاتوالي له امله وه چې په اروپا کې د رڼا یوه مهمه منبع وه، خو له میلادي ۱۹۰۰ او ۱۹۱۰ کلونو څخه وروسته چې په نړۍ کې د موټر جوړولو صنعت ډېر پرمخ ولاړ او نفت د کبانو د ښکار کولو په بېړیو او اورگاډو کې په کارشول، د هغو اهمیت نورهم زیات شو، داځکه چې نفتي بېړیو کولای شول تر ۵۳ ورځو پورې یاله هغه څخه زیات په سمندرکې پاتې شي، نو ځکه د سوداگریزو، مسافري او جنگي بېړیو شمېر زیات او همدارنگه هغه محصولات چې د نفتو له مشتقاتو څخه ترلاسه کیدل، په صنعت کې د لوړ اهمیت لرونکي شول. له دې امله ده چې صنعتي هېوادونه د خپلو گټو لپاره یو له بل سره په سیالۍ او کړکیچ کې دي او ان یوبل سره جگړې کوي چې دغه ډېره گرانبیه شتمني لوټ کړي.

په ۱۹۹۰ م. کې عراق په خپل کوچني گاونډي هېواد کویټ باندې یرغل وکړ او هڅه یې وکړه چې نفتي حوزې یې د خپل واک لاندې راولي، د جگړې په ترځ کې د نفتو ډېرو څاگانو اور واخېست د نفتو غوړ سمندرونوته ورغلل او د ژوند چاپېریال ته یې ډېر غټ زیان واړاوه.

جیولوجیکي څېړنو ښودلې ده چې په هغو ځایونو کې چې نفت وي، هلته د زرگونو مترو په ژوروالي څاگانې ایستل کیږي.

هغه لومړنۍ څاه چې په ۱۸۹۵ م کال کې د امریکې په پنسلوانیا کې وکیندل شوه ژوروالی یې ۲۰ متره و چې هره ورځ له هغې څخه څلور مکعب متره نفت ایستل کیدل. ورو ورو پنسلوانیا د نفتو د نوي صنعت مهم مرکز شو، خو هغه څاگانې چې نن ورځ کیندل کیږي، ډېرې ژورې دي، د بیلگې په توگه د امریکې په وایومینگ سیمه کې د څاگانو ژوروالی ۶۰۰۰ مترو پورې رسیږي. هغه نفت چې له څاگانو څخه را ایستل کیږي، تور رنگ لري چې د کارنه وي، خو له چاڼ کولو څخه وروسته بنفش رنگ غوره کوي او په آسانۍ سره سوځي.

هغه سیمې چې نفت لري دادي:

په آسیاکې: سعودي عربستان، عراق، کویټ، عربي متحده امارات، قطر ، روسیه، ایران، افغانستان، اندونیزیا او نور. په منځني ختیځ کې د نفتو ډېرې لوېې او شتمنې نفتي حوزې او سیمې شته چې د نړۍ په سلو کې ٦۵ نفت لري.

عربستان د نفتو لومړنی تولیدوونکی هېواد او د نفتو لوی صادروونکی دی چې په یوازیتوب سره د نړۍ د نفتو څلورمه برخه نفت لري.

په اروپا کې: بلژیک، انگلستان، المان، فرانسه، ایټالیه، ناروې او هالنډ.

په امریکا کې: متحده ایالتونه د نفتو لوی تولیدوونکی هېواد دی او په عین وخت کې د نفتو لوی مصرف کوونکی هېواد هم دی ، د نفتو ډېره برخه یې د مکزیک خلیج ساحلي سیمې په تکزاس ایالت ، لوئیزیانا او الاسکا کې تولیدیږي. همدارنګه د کالیفورنیا، اوهایو، اوکلاهاما، ارکانزاس او مسي سي پي په ایالتونو کې هم نفت شته. ددغې سیمې د نفتو زیرمې د نړۍ تر ټولو شتمنې زیرمې بلل شوي دي.

په لاتینه امریکا کې، وینزویلا او اکوادور د نفتو لویې زیرمې لري. په افریقا کې دنفتو زیرمې په لاندېنیو سیمو کې دي:

لیبیا، الجزایر، نایجریا او ګابون. او نایجریه د نړۍ د نفتو لوی تولیدوونکي شمېرل کیږي.

له امریکا څخه وروسته جاپان د نفتو مهم واردوونکی دی چې په یوه ورځ کې ٤-٥ میلیونو بشکو پورې نفت پیري. د لویدیځې اروپا د هېوادونو په ډله کې المان، ایټالیا او فرانسه له نورو څخه زیات نفت واردوي. انګلستان هم تر دغو وروستیو کلونو پورې د نفتو مهم واردوونکی هېواد و، خو د شمال په سمندرګي کې د نفتو په را ایستلو سره اوس دغه هېواد پرځان متکي شوی دی.

۷٦- شکل د نفتو د یوې څاکیندل

نفت په نننی نړۍ کې د استعمال زیات ځایونه لري. له نفتي محصولاتو څخه د مصنوعي الیافو، جامو او رختونو، د مصنوعي پلاستیک، عطرو، صابونونو، رنګونو، د پلاستیک د بیلابیلو ډولونو، کیمیایي صنایعو، ماشین الاتو او نورو وسایلو ضروریاتو لکه مصنوعي ربړو، درملو، مصنوعي سرې، حشره وژونکو او د مینځلو په موادوکې کار اخېستل کیږي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي د لوست د متن او شکلونو په کتنه دې په نړۍ کې د نفتو لوی تولیدوونکي هېوادونه یاد داشت او په نقشه کې دې وښیي.

پوښتنې:

١ ـ د نفتو د پیداکیدو څرنګوالی واضح کړئ.

٢ـ ولې د اروپا د نفتو صنعت په چټکۍ سره پرمخ ولاړ؟ علت یې توضیح کړئ.

٣ـ د اسیا د لویې وچې د نفتو د تولید د مهمو مرکزونو نوم واخلئ.

٤ـ په لاتینه امریکا کې په کومو هېوادونو کې د نفتو زېرمې شته؟ نوم یې واخلئ.

له سم ځوابه په خپلو کتابچو کې کرښه تاو کړئ:

٥ـ د نفتو لوی صادروونکي:

الف. عربي متحده امارات   ب. عربستان   ج. قطر   د. کویټ.

٦ ـ د افریقا دوه هېوادونه چې د نړۍ د نفتو لوی تولیدوونکي دي دادي:

الف. لیبیا، الجزایر   ب. لیبیا، نایجریا   ج. کانګو   د. یوهم نه

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

په لاندې جدول کې د نفتو تولیدوونکي هېوادونه په بیلابیلو براعظمونو کې په ترتیب سره په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په راتلونکي لوست کې یې وړاندې کړئ.

امریکا	افریقا	اروپا	اسیا
د امریکا متحده ایالات			

ج ـ طبيعي ګاز

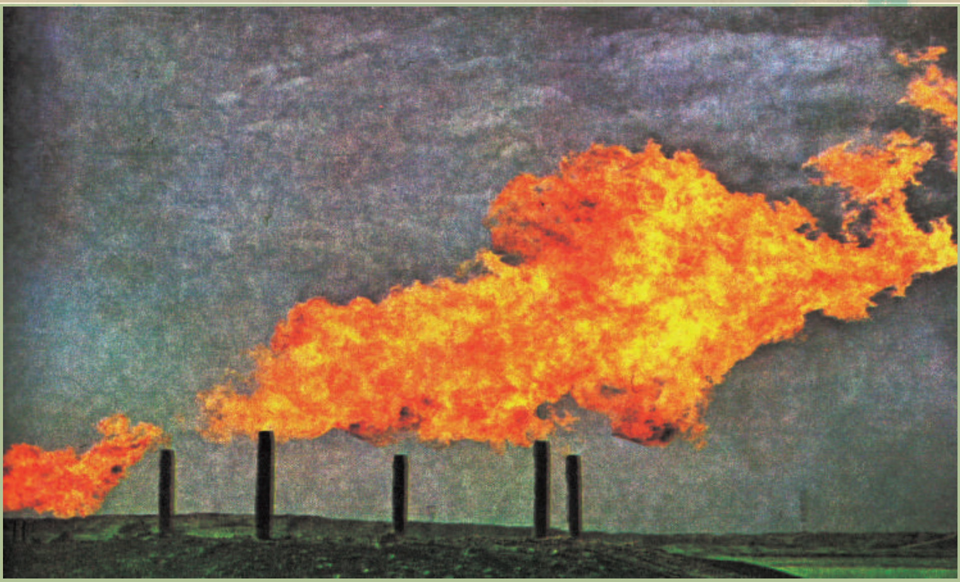

۷۷- شکل: یوه طبیعی ګاز سیمه د سوځېدو پروخت کې

د طبيعي ګازو زېرمې د نړۍ په کومو برخو کې دي؟

هغه ګازونه چې په طبيعي بڼه تر ځمکې لاندې په ژورو برخو کې دي، اکثراً له نفتو سره ګډ دي، خو ځينې وخت په جلا ډول هم موندل کيږي. دغه توکي د ډېرو لويو ژويو له فوسيلونو څخه چې ميليونونه کاله مخکې تر رسوبي طبقو لاندې راغلي او د زيات فشار او تودوخې له امله د هوا په نشتوالي کې په اوږده موده کې د بڼې بدلون سره مخامخ شوي او په ګاز بدل شوي دي.

طبيعي ګاز له چاڼ کولو څخه وروسته د سون او د تودوخې د توليد لپاره کارول کيږي او همدارنګه په خام ډول په پتروشيمي کارخانو کې په يو شمېر نورو ډول ډول موادو بانديې اړول کيږي. د طبيعي ګازو منابع اکثرا د نفتي زيرمو څخه پورته طبقه کې وي. د بيلګې په توګه کله: چې د نفتو ځاګانې کيندل کيږي، له نفتو څخه مخکې ګاز او بيا وروسته نفت راوځي.

په هغو ځايونو کې چې هلته د طبيعي ګازو زيرمې وي، هلته طبيعي ګاز د استحصال له مرکزونو څخه د استهلاک او لګښت ځايونو ته په ځانګړو نل ليکو کې ليږدوي.

طبیعي ګاز د انرژۍ د تولید یوه ډېره ښه سرچینه ده له هغو څخه د یوې مهمې او ارزښتمنې صنعتي او اقتصادي مادې په توګه کار اخېستل کیږي، نو له همدې امله په ټوله نړۍ کې له هغو څخه استفاده ورځ په ورځ په چټکۍ سره مخ په زیاتیدو ده. نن ورځ طبیعي ګاز یوه حیاتي ماده بلل شوې، نه یوازې دا چې د انرژۍ د تولید لپاره، بلکې د تودوخې، رڼا او پخلي لپاره هم ورځخه کار اخلي او د ګڼ شمېر کیمیاوي مرکبونو په جوړولو کې ورڅخه کار اخېستل کیږي.

د ګازونو د تولید مهم مرکزونه د نړۍ په لاندېنیو سیمو کې دي:

آسیایي روسیه، قطر، سعودي عربستان، عربي متحده اماراتونه، ایران، افغانستان، ازبکستان او ترکمنستان.

روسیه هغه لومړنی هېواد دی چې د طبیعي ګازونو په تولید کې مهمه ونډه لري. ددغه هېواد د طبیعي ګازونو لویې سیمې د والګا د سیند شاوخوا، ساراتوف او مسکو کې دي. روسیه د ټولې نړۍ په سلوکې ۳۳ طبیعي ګاز لري.

- د امریکا په لویه وچه کې د امریکې متحده ایالتونه او کاناډا د طبیعي ګازونو زیرمې لري. د امریکا متحده ایالتونه په نړۍ کې د نفتو لوی تولیدوونکی او مصرفوونکی هېواد بلل کېږي. د تکزاس او نیویارک ترمنځ د ګازونو لیږدولو نل لیکه د امریکې د متحده ایالتونو د ګازونو ډیره مهمه نل لیکه ده. همدارنګه د امریکې متحده ایالتونو د ګازونو د تولیداتو له نیمایي څخه زیاته برخه په تولیدي سیمو کې لګول کیږي، پاتې نورو څخه د امریکې په نورو سیمو کې کار اخېستل کیږي.

- په کاناډا کې د طبیعي ګازونو نل لیکه له البرتا (د کاناډا لویدیځ) او شاوخوا برخو څخه یې هغو سیموته غځول شوې چې هلته کار ورڅخه اخېستل کیږي.

د امریکا متحده ایالتونو او کاناډا څخه وروسته وینزویلا د طبیعي ګازونو یو لوی تولیدوونکی هېواد دی، خو له دې امله چې تولیدي مرکزونه یې د سوداګرۍ له بازارونو څخه لرې دي، د هغو ډیره لږه اندازه بهرته صادریږي له پاتې نورو څخه د هېواد دننه د نفتو د زیرمو د فشار د تولید لپاره کار اخېستل کیږي.

- په اروپا کې د ایټالیا د ګازونو تولیدات د پرمختګ په حال کې دي، د ایټالیا لږه اندازه تولیدي ګاز د نل لیکو له لارې د فرانسې د تولوز او بوردو ښارونو ته لیږدول کیږي.
- په فرانسه کې طبیعي ګاز ددغه هېواد په جنوب لویدیځ د لاک Lacq په سیمه کې تولیدیږي. ددغې سیمې ګاز دومره زیات ګوګړ، (سلفر) او لوړه تودوخه لري چې پولادي نل لیکې یې د لیږدولو ځواک نه لري.

په دې ډول سیمو کې باید د ګازونو نل لیکه له یو ځانګړي الیاژ څخه جوړه شي چې پوره کلکې وي او د ګازونو په لیږدولو کې ستونزې رامنځ ته نه کړي.

د ګازونو مهم واردوونکي هېوادونه دادي: ایټالیا، فرانسه، جاپان او ارجنټاین.

د ګازونو د لیږدولو په برخه کې مهمه موضوع له منځني ختیځ څخه لویدیځې اروپا ته د هغو لیږدول دي.

لویدیځه اروپا په زیاته کچه طبیعي ګازوته اړتیا لري چې غواړي د وینزویلا او د فارس د خلیج د شاوخوا سیمو له ګازو څخه کار واخلي، خو لویه ستونزه په ارزانه توګه مصرف کوونکو سیموته د هغو لیږدول دي.

د سمندر له لارې ګاز په هغو بېړیو کې چې د همدې لپاره جوړې شوي له منځني ختیځ څخه اروپا ته لیږدول کیږي، خو غوره لارې یې هغه نل لیکې دي چې لوی قطر ولري او د منځني ختیځ اضافي ګاز به د ترکیې، یونان، یوګوسلاویا، اتریش او آلمان له لارې لویدیځې اروپا ته ولیږدول شي، ددې ترڅنګ له دغو هېوادونو څخه به د تېریدو پر مهال د هغوی اړتیا هم بشپړه شي. البته تر اوسه پورې اروپایي هېوادونه ددې اندازې ګازو د چمتو کولو وسایل نه لري، له دې پرته د هغو ټولو هېوادونو موافقه هم نه ده ترلاسه شوې چې دغه نل لیکه به ورڅخه تېریږي. په دې وروستیو کلونو کې د یو شمېر آسیایي او نوو آزادو شوو هېوادونو لکه ترکمنستان او د لویدیځې اروپا هېوادونو ترمنځ یو شمېر تړونونه شوي چې طبیعي ګاز به په نل لیکو کې هغوی ته صادریږي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلووېشل شي، د لوست د متن او د طبیعي ګازونو د نقشې په استفادې سره دې لاندې فعالیت ترسره او د خپل فعالیت پایله دې نوروته هم ووايي.

لومړۍ ډله دې د آسیا د طبیعي ګازونو تولیدوونکي هېوادونه په نقشې باندې وښيي او د هغو د تولید اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې ولیکي.

دویمه ډله دې: د امریکې د لویې وچې د طبیعي ګازونو تولیدي سیمې د نقشې پرمخ وښيي او دهغو د تولید اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې ولیکي.

دریمه ډله دې: د اروپا د طبیعي ګازونو تولیدي سیمې د نقشې پرمخ وښيي او دهغو د تولید اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې ولیکي.

پوښتنې:

سم ځواب په نښه کړئ:

۱ـ د امریکې د متحده ایالتونو د دوو ایالتونو ترمنځ تر ټولو اوږده نل لیکه کومه یوه ده؟

الف. د تکزاس او نیویارک تر منځ ب. د تکزاس او کلیفورنیا ترمنځ

ج. د نیویارک او کلورادو ترمنځ د. یو هم نه

۲ـ د نړۍ تر ټولو لوی د طبیعي ګازونو تولیدوونکی او مصرف کوونکی هېواد کوم دی؟

الف. روسیه ب. د امریکې متحده ایالات ج. کاناډاد. وینزویلا

۳ـ د ګاز هغه سلنه (فیصدي) چې روسیه یې لري څومره ده؟

الف. په سلوکې ۴۰ ب. په سلوکې ۳۳ ج. په سلوکې ۵۰

د. دري واړه ځوابونه سم دي

۴ـ د آسیا د طبیعي ګازونو د مهمو مرکزونو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د نړۍ د نفتو او ګازونو لوستونه ولولئ او د هغو مهم ټکي په راتلونکي لوست کې خپلو ټولګیوالوته ووايئ.

د. په نړۍ کې د ډبرو سکاره

۷۸- شکل د المان دهېواد د رور(Ruhr) صنعتي سيمه، چې ۳۰٪ سکاره او ۲۰٪ د اروپا فولاد په دې فابريکه کې توليدېږي.

د ډبرو سکاره د نړۍ په کومو برخو کې شته دي؟

تاسي په دويم څپرکي کې د افغانستان د ډبرو سکرو او د هغو د سيمو په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه درس کې به د نړۍ د ډبرو سکرو په هکله او د هغو د سيمو په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

د ډبرو سکاره د ونو او بوټو ډبرينې پاتې شونې دي چې د جيولوجيکي دورو له بدلونونو سره يوځای د خاورو تر رسوباتو او طبقو لاندې شوي اود اوږدې مودې په تېرېدو سره يې د ډېر فشار او لوړې تودوخې له امله بڼه بدله او په ډبرو سکرو بدل شوي دي.

د ډبرو سکاره د نړۍ د انرژۍ توليدوونکو مهمو سرچينو څخه شمېرل کېږي، انسانانو له ډېر پخوا څخه د ډبرو سکرو له انرژۍ څخه کار اخېست، خو د ډبرو سکرو اقتصادي ارزښت له اتلسمې پېړۍ څخه وروسته کله چې د براس انرژي په صنايعو کې رواج شوه، اوچت شو او د اوسني عصر په صنعت کې هم لوی اهميت لري. د ډبرو سکاره بيلابيل ډولونه لري چې دلته يې ځينې ډولونه تر بحث لاندې نيسو:

الف. وچ سکاره يا انتراسيت Anthracite:

دغه ډول د ډبرو سکاره تور يا ايره رنګه تور وي او په سلوکې ۸۷ څخه تر ۹٤ پورې کاربن لري. ډېره تودوخه لري او د لوګي او ايرو اندازه يې کمه وي، له همدې امله د برېښنا په توليد او د ماشينونو په ګرځېدو کې ورڅخه کار اخېستل کېږي.

ب. قيري د ډبرو سکاره Bituminous Coal :

قيري يا تور د ډبرو سکاره د کوک د جوړولو لپاره ډېر ښه ډول سکاره دي. کوک هغه سکاره دي چې پرته له لوګي څخه سوځي او ډېره تودوخه توليدوي. په پرمختللو هېوادونو کې قيري سکاره د نړۍ د ډبرو سکرو په سلوکې له ۵۰ برخوڅخه زيات دي. په صنعت کې ډېر لګول کيږي او د کاربن اندازه يې په سلوکې ۴۸ ده.

ج. محجر يا لګنيت Lignite سکاره:

دغه سکاره د نورو په پرتله سپک دي، دا هغه ډول د بوټو او د لرګيو پاتې شونې دي چې په بشپړ ډول لاپه کاربن باندې نه دی اوښتي، رطوبت يې زيات او تودوخه يې لږه وي. دغه ډول سکاره چې خام هم بلل کيږي ډېر ښه اوژر سوځي، له دې امله چې رنګ يې ژېړ يا خرمايي دی، نو د قهوه يي سکرو په نوم هم ياديږي. په سلوکې ۱۵ هغه سکاره چې په نړۍ کې را ايستل کيږي لګنيت دي.

د . د تورب Taurbe د ډبرو سکاره:

د ډبرو دغه ډول سکاره قهوه يي يا خامو سکرو ته ډېر ورته دي، تودوخه يې لږه او د عمر له پلوه خام او تازه ښکاري.

د نړۍ د ډبرو سکرو د توليد مهم مرکزونه دادي:

۱. اروپا:

د اروپا د ډبرو سکرو ټولې زيرمې د فرانسې په شمال، بلژيک، هالنډ، آلمان، انګلستان او پولنډ کې دي. ددغو سيمو زيرمې په عمومي توګه له پخوا راهيسې ايستل شوي دي او د ډبرو سکرو د رګونو د پای ته رسيدو نښې له ورايه څرګندې شوې دي. روسيه په ټوله نړۍ کې د ډبرو سکرو لوی توليدوونکی هېواد دی چې د ډبرو سکرو زيرمې يې له کوزنتسک يا کوزباس څخه ترلاسه کيږي، له دې پرته له يو شمېر نورو سيمو لکه کار اګنده (د بالکاش د جهيل شمال ته) او مسکوته نژدې د توله Tula له سيمو څخه هم د ډبرو سکاره ترلاسه کيږي.

په آلمان کې د هغه هېواد د ډبرو سکرو د ايستلو سيمې دور، لينت او د سار سيمه ده چې د رور سيمه يې په ټوله لويديځه اروپا کې د ډبرو سکرو مهمه سيمه ده.

د انګلستان د ډبرو سکرو د ايستلو سيمې دادي: سکاټلنډ، مندلندز، جنوبي ويلز او نيوکاسټل. يو وخت د انګلستان د ډبرو سکاره د نړۍ د صنايعو لپاره د انرژۍ د توليد لويه منبع ګڼل کيده، خو په اوسني وخت کې د انګلستان د ډبرو سکرو پيريدلوته تقاضا ډېره کمه شوې ده، دا ځکه چې زياتره هېوادونه له خپلو کانونو څخه کار اخلي. د ډبرو سکرو د کانونو ايستل په فرانسې، المان او دامريکا متحده ايالاتو کې په ماشينونو سره ترسره کيږي، نو ځکه د انګلستان د ډبرو سکرو خپل پخوانی ارزښت له لاسه ورکړی دی.

۲. شمالي امريکا:

په دغه سيمه کې د ډبرو سکرو د کانونو پراختيا ډېره زياته ده. په امريکې کې د ډبرو سکرو د ايستلو لوېې سيمې شته، خو تر اوسه پورې له ټولو سيمو څخه را ايستل شوي نه دي. د امريکا متحده ايالتونه د ډبرو سکرو د نړۍ تر ټولو لوېې زيرمې لري او د هغو يو لوی صادروونکی هېواد دی.
د شمالي امريکې د ډبرو سکرو د ترلاسه کولو ډېر لوی صنايع په لاندېنيو ښارونو کې دي:
لويديځه ويرجينيا، پنسلوانيا، اليناېز، کنتاکي، اوهايو، انديانا، کلورادو او نور.

۳. آسيا:

ددغې لوېې وچې د ډبرو سکرو زيرمې ډېرې لرې پېژندل شوي دي. کوم څه چې په ډاډ سره ټاکل شوي دي، هغه کانونه دي چې د سايبريا د اوسپنې د پټلۍ په اوږدوکې او ددغو سيمو په غرونو کې پېژندل شوي دي. په جاپان، ويتنام، چين، هند، ايران او افغانستان کې هم د ډبرو سکرو کانونه شته.
چين په اوسني وخت کې د ډبرو سکرو د ايستلو ډېره لويه سيمه ده چې له هوانګهو څخه نيولې د منچوريا تر جنوب پورې دغه ډول کانونه ايستل کيږي. جاپان هم يوه اندازه د ډبرو سکاره لري چې د اوسپنې د ويلې کولو په کارخانو کې ورڅخه کار اخېستل کيږي.

۴. په جنوبي نيمه کره کې د ډبرو سکرو سرچينې:

که چيرې د جنوبي نيمې کرې د ډبرو سکرو کانونه د شمال نيمې کرې سره پرتله کړو، په جنوبي نيمه کره کې دغه سرچينې لږې دي، داسې چې د جنوبي د ټولې نيمې کرې د ډبرو سکرو کانونه د نړۍ د را ايستل شوو ډبرو سکرو په سلو کې پنځه برخې جوړوي. ددغو منابعو مهمه برخه په استراليا کې ده.
همدارنګه د افريقې په جنوب ختيځ او په جنوبي امريکا کې، په تېره بيا په چيلي کې د ډبرو سکاره پېژندل شوي دي د لومړۍ نړيوالې جګړې څخه مخکې د ډبرو سکرو مهم صادروونکي هېوادونه المان او انګلستان وو، خو وروسته تر هغه د ډبرو سکرو د صادرولو په بازارونو کې بدلونونه او انقلابونه راغلل او د دوی حالت يې بدل کړ. شمېرې ښکاره کوي چې لوی توليدوونکي اساساً د ډبرو سکاره ځان ته توليدوي، صادرولو ته يې په دويمه درجه اهميت ورکوي.
د بيلګې په توګه: د امريکې متحده ايالات خپل د ډبرو سکاره لويديځې اروپا او کاناډا ته صادروي همدارنګه پولنډ خپل د ډبرو سکاره روسيې، چکوسلواکيا، سويډن او ايټاليا ته صادروي. استراليا ډېره برخه د ډبروسکاره جاپان او جنوبي کوريا ته صادروي. آلمان خپل د ډبرو سکاره يو شمېر اروپايي هېوادونو ته ليږي. فرانسه خپله زياته اندازه د ډبرو سکاره د المان د رور او سار له سيمو څخه واردوي.

د ډبرو سکاره په ډېرو زیاتو ځایونو کې کارول کیږي. په اوسني وخت کې نه یوازې داچې د برېښنا په فابریکو کې، د کورونو په تودولو او پخلي کې او په اورګاډو کې کارول کیږي، بلکې په کیمیاوي صنایعو لکه نیلون، پلاستیك، عطر، درملو او د ترکیبي شیانو په جوړولو کې هم ورڅخه کار اخېستل کیږي. هغه دویمه درجه محصولات چې ورڅخه جوړیږي لکه قیر، رنګه مواد، سلفاید، امونیا، مصنوعي نفت، مصنوعي رېړ او نور دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې درې ډلې شي د لوست په کتاب کې دې د نړۍ د ډبرو سکرو له نقشې څخه په استفادې سره هغه سیمې چې د ډبرو سکرو زېرمې لري په نقشه کې په نښه کړي.

- لومړۍ ډله دې د آسیا د ډبرو سکرو د سیمو نومونه واخلي او په نقشه باندې دې وښیي.
- دویمه ډله دې د اروپا د ډبرو سکرو سیمې په نقشه باندې وښیي.
- دریمه ډله دې د ډبرو سکرو د ترلاسه کولو هغه لویې سیمې چې په شمالي امریکا کې دي، په نقشه باندې وښیي.

پوښتنې:

په خپلو کتابچو کې د سم ځواب له تورې کرښه راتاو کړئ.

۱- په نړۍ کې د ډبرو سکرو د انرژۍ ډېر لوی تولیدوونکی:

الف. امریکا متحده ایالتونه ب. روسیه ج. جاپان د. هند دی

۲- له لومړۍ نړیوالې جګړې څخه مخکې د ډبرو سکرو صادروونکي دا وو:

الف. انګلستان او المان ب. فرانسه او المان ج. سویډن او ایټالیا د. روسیه او کاناډا

۳- هغه دوه هېوادونه چې استرالیا خپل د ډبرو سکاره ورته صادروي:

الف. پولنډ، ایټالیا ب. جاپان او جنوبي کوریاج. روسیه او متحده ایالات

د. سویډن او چک دي

٤- د المان د ډبرو سکرو د سیمو نوم واخلئ، ووایئ چې کومه سیمه یې زیات اهمیت لري؟

٥- د کوك سکاره د نورو پرتله څه ښېګڼه لري، توضیح یې کړئ.

٦- د ډبرو سکرو د کارولو ځایونه ولیکئ.

٧- په اوسني وخت کې چین خپل د ډبرو سکاره د خپل هېواد له کومو سیمو څخه ترلاسه کوي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست له متن څخه په استفادې سره د نړۍ د ډبرو سکرو د حوزو او مهمو مرکزونو په هکله په راتلونکي ساعت کې خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړئ.

۵، ۳ د انرژۍ د منابعو جغرافيايي ويش

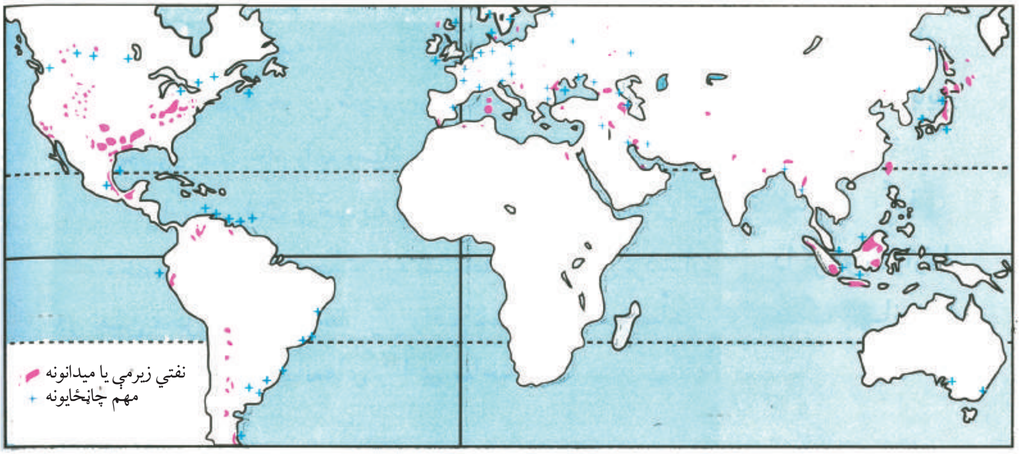

۷۹- شکل د نړۍ د نفتو زيرمې

د انرژۍ منابع د نړۍ په کومو سيمو کې دي؟

په ټوله نړۍ کې د انرژۍ منابع يوشان او په برابر ډول نه دي، بلکې د نړۍ په بيلابيلو ځايونو کې په شيندلي ډول موندل کيږي. د نړۍ په ډيرو برخو کې د انرژي سرچينې شته چې انسانانو له ډير پخوا څخه له هغو څخه کار اخيست. هغه هيوادونه چې د انرژۍ منابع لکه د ډبرو سکاره، نفت، گاز او اوبه په نړۍ کې په پراگنده ډول سره لري. د ډبرو سکرو زيرمې په نړۍ کې د ځينو لويو وچو، لکه: اروپا، آسيا، امريکا او جنوبي نيمې کرې په ځينو سيمو کېښلي دي لکه څنگه چې په اروپا کې د فرانسې، بلژيک، هالنډ، المان او پولنډ په هيوادونو کې د ډبرو سکرو زيرمې شته.

- په آسيا کې په جاپان، د ويتنام په شمال، چين، هند، ايران او همدارنگه د سايبريا د کرښې په اوږدو او د هغې په غرونو کې د ډبرو سکرو زيرمې موندل کيږي.

په جنوبي نيمه کره کې د ډبرو سکرو منابع د شمالي نيمې کرې پرتله لږې دي. يوازې د ټولې نړۍ د را ايستل شوو زيرمو په سلوکې پنځه برخې جوړوي.

همدارنگه په نورو لويو وچو لکه استراليا، د افريقې په جنوب ختيځ او جنوبي امريکا کې په تيره بيا په چلي کې د ډبرو سکاره موندل شوي دي.

په شمالي امريکا او د امريکې په متحده ايالتونو کې د ډبرو سکرو لويې زيرمې شته. دامريکا متحده ايالتونه د ډبرو سکرو مهم توليدوونکي دي.

نفت د اروپا په بلژيک، انگلستان، المان، فرانسې، ايټاليا اوهالنډ کې شته.

ـ په آسیا کې د نفتو زیرمې په روسیه، منځني ختیځ، عراق، ایران، سعودي عربستان، عربي متحده اماراتو، قطر او کویټ کې متمرکز دي.
ـ د امریکا په لویه وچه کې د امریکې متحده ایالات په نړۍ کې د نفتو یو مهم تولیدوونکی هېواد دی، خو بیاهم د لګښت څه ناڅه نیمایي نفت له بهر څخه واردوي.
مکسیکو هم د نفتو تولیدوونکی هېواد دی چې د خپلو تولیداتوزیاته برخه صادروي.
په جنوبي امریکا کې وینزویلا او اکوادور د نفتو زیرمې لري چې دواړه هېوادونه دنفتو د صادراتو له مخې زیات اهمیت لري.
په نړۍ کې دګازونو جغرافیایي وېش: په آسیا کې روسیه او یو شمېر نوي خپلواک شوي هېوادونه لکه ترکمنستان په نړۍ کې دګازونو تر ټولو زیاتې زیرمې لري. ایران هم د طبیعي ګازونو په لرلو سره د نړۍ یو بډای هېواد دی.
په امریکا کې په متحده ایالاتو او کاناډا کې زیاته اندازه طبیعي ګاز تولیدیږي. د امریکا متحده ایالات د طبیعي ګازونو یو مهم تولیدوونکی او مصرفوونکی هېواد دی. د نفتو صادروونکي هېوادونه دګازو زیرمې هم لري. وینزویلا په نړۍ کې د طبیعي ګازونو لوی تولیدوونکی هېواد دی.

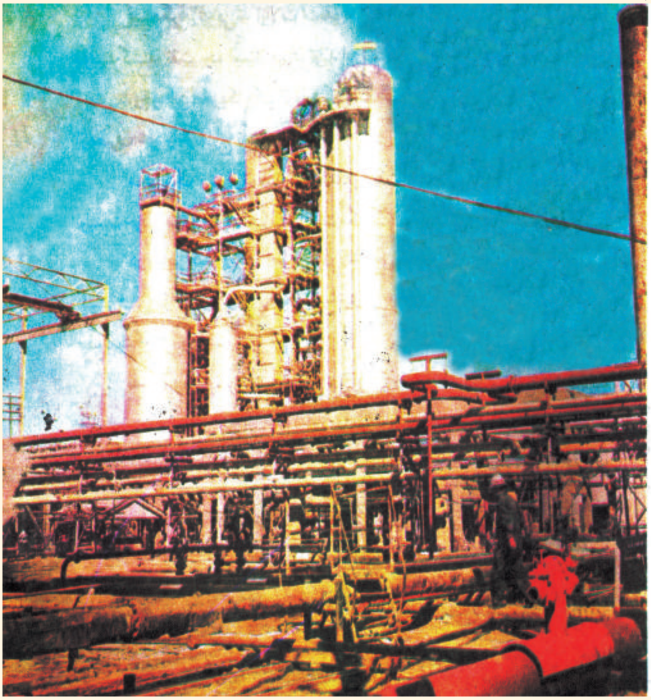

۸۰- شکل: د نفتو د تصفیه کولو دستګاه

په نړۍ کې د اوبو جغرافیایي وېش: په هغو پنځو ناحیو کې چې د اوبو د برېښنا ډېر پرمختللی ځواک لري دادي:
- په اروپا کې لویدیځې جنوبي او مرکزي سیمې
- دامریکا په لویه وچه کې د امریکې متحده ایالات
- په آسیا کې جاپان
- یو شمېر نورې هغه سیمې چې له دې پلوه زیات اهمیت لري د روسیې اروپایي برخې او د برازیل ختیځې غرنۍ سیمې دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې څلور ډلې شي:
لومړۍ ډله دې دنړۍ د ډبرو سکرو جغرافیايي وېش او هغه سیمې چې هلته د ډبرو سکرو زیرمې شته په نقشه کې وښیي.
دویمه ډله دې په نړۍ کې د نفتو جغرافیايي وېش او هغه سیمې چې هلته د نفتو زیرمې شته د نقشې پرمخ وښیي.
دریمه ډله به دګازونو جغرافیايي وېش اوهغه هېوادونه چې هلته دګازونو زیاتې زیرمې شته په نقشه کې وښیي.
څلورمه ډله دې د نړۍ هغه سیمې چې د اوبو د برېښنا ځواک په هغو کې پرمخ تللی په نقشه کې وښیي.

پوښتنې:

په خپلو کتابچو کې سم ځوابونه په نښه کړئ.
۱. په نړۍ کې د نفتو تولیدوونکی او صادروونکی آسیايي لومړنی هېواد:
الف. قطر ب. ایران ج. عراق د. سعودي عربستان دی.
۲. په جنوبي امریکا کې دنفتو دوه تولیدوونکي هېوادونه:
الف. وینزویلا او اکوادور ب. کاناډا او متحده ایالات ج. مکسیکو او برازیل د. یوهم نه دی.
۳. د اروپا دهغو سیمو نوم واخلئ چې هلته د اوبو د برېښنا ډېره انرژي وي.
٤. په اسیا کې کومې سیمې د طبیعي ګازو بډایې زیرمې لري؟
٥. دا روپا د ډبرو سکرو منابع په کومو هېوادونو کې دي، نوم يې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست د متن له مخې لاندې جدول چې په هغه کې د نړۍ د انرژۍ بېلا بېلې منابعوېشل شوي دي په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.

هېوادونه	اروپا	آسیا	افریقا	امریکا	استرالیا
د ډبرو سکاره	فرانسه ، بلژیک، هالنډ، المان، انګلستان، پولنډ				
نفت					
ګاز					
اوبه					

شپږم څپرکی
کانونه او صنایع

په دې څپرکي کې لولو:

- په نړۍ کې کانونه او د هغو اهمیت،
- د کانونو د اېستلو لارې چارې
- په نړۍ کې صنایع، د هغو ارزښت او ډولونه
- شمالي امریکا
- اروپا
- د آسیا ختیځ او سهیل ختیځ
  - د صنایعو ډولونه
  - سپک صنایع
  - درانه صنایع
- د صنایعو په پرمختګ کې اغېزمن لاملونه
  - طبیعي لاملونه
  - بشري لاملونه

د څپرکي عمومي موخې:

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو پوهنیزو موخوته ورسیږي:

- د نړۍ په اقتصاد کې به د کانونو پر اهمیت پوه شي.
- د کانونو د را ایستلو په نوو لارو چارو به پوه شي.
- د صنایعو په اقتصادي اهمیت به پوه شي.
- د نړۍ مهم صنایع به وپیژني.
- د صنایعو په پرمختیا کې اغیزمن لاملونه به وپیژني.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو مهارتي هدفونوته ورسیږي:

- د نړۍ په کچه به د کانونو اقتصادي اهمیت بیان کړي.
- د کانونو د را ایستلو نوې لارې چارې به توضیح کړي.
- د صنایعو اقتصادي اهمیت به بیان کړي.
- د نړۍ مهم صنایع او د هغو اقتصادي ارزښت به بیان کړي.
- د صنایعو د پرمختیا مهم عوامل به توضیح کړي.
- د نقشې پر مخ به صنعتي مهم هېوادونه او سیمې وښیي.

۶،۱ په نړۍ کې کانونه او د هغو اهميت

شکل ۸۱-

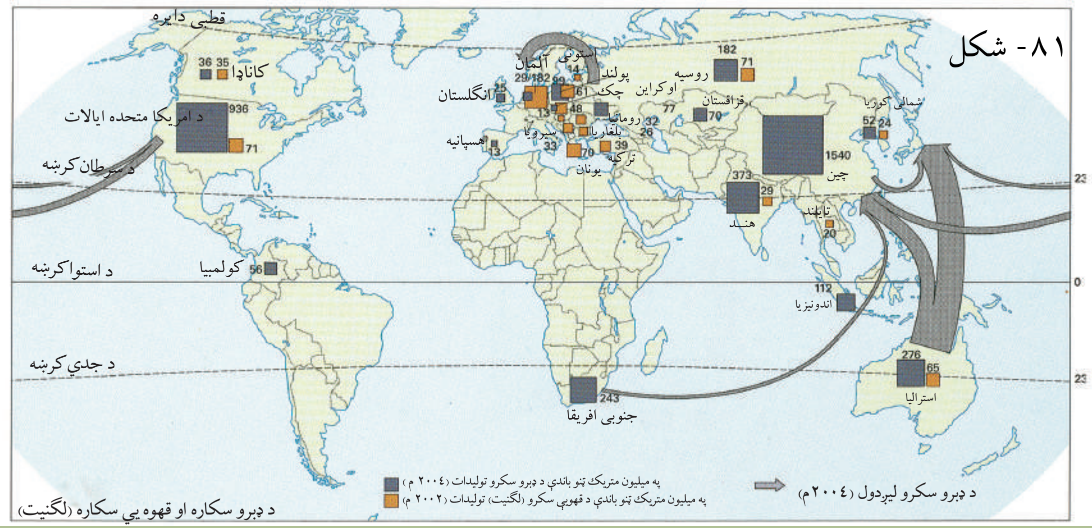

د نړۍ خلک له کومو کاني توکو څخه کار اخلي؟

تاسې د افغانستان په برخه کې د کانونو او د هغو د اهميت په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه لوست کې به په نړۍ کې د کانونو او د هغو له اهميت سره آشنا شئ.

کانونه، نه يوازې زموږ په هېواد، بلکې د نړۍ په ټولو هېوادونو کې د بشري ټولنو د هوساينې او اقتصادي پرمختګ لپاره ځانګړې ارزښت لري.

د نړۍ پرمختللي هېوادونه له بېلابېلو کاني توکو لکه: سون توکو، ودانيزو توکو، منرالونو، بېلابېلو فلزاتو او نورو څخه په ګټوره توګه کار اخلي چې د ځينو په هکله به يې خبرې وکړو:

• د هغو کاني توکو په ډله کې چې د انسان ژوند ته يې پوره بدلون ورکړ او د هېوادونو د ټولنيزې او اقتصادي پرمختيا په برخه کې لوړ ارزښت لري، يوهم د سون توکي دي لکه نفت، ګاز او د ډبرو سکاره.

ناچاڼ شوي نفت هېڅکله د اور اخيستو وړ نه وي، خو په پټرولي او کيميايي تاسيساتو کې چاڼ او بيا ورڅخه د سون وړ توکي او نور بېلابېل مصنوعي مواد جوړيږي.

ګازهم د سون يو مهم توکی دی چې د ځمکې په کانونو کې په اوبلن او ګاز ډول شته.

يادونه: ګاز وروسته تر چاڼ کولو څخه کله چې په تانکر يا بالون کې په فشار سره اچول کيږی، نو مايع ګاز بلل کيږی، خو د کارولو پر مهال بېرته په ګاز بدليږي.

اوبلن گاز معمولاً د نفتو له طبقې څخه پورته او له هغه څخه نن ورځ ډېر کار اخېستل کېږي.

د ډبرو سکاره هم یوه د انرژۍ مهمه سرچینه او داسې د سون ماده ده چې په نړۍ کې په پراخه اندازه سوځول کېږي.

د ډبرو سکاره چې په نړۍ کې د انرژۍ د تولید لویه سرچینه ده، د برېښنا په تولید، د کورونو په تودولو، پخلي، د اورګاډو په کار اخېستلو او نورو ځایونو کې ورڅخه کار اخېستل کېږي او همدارنګه په کیمیایي صنایعو لکه د نیلون په جوړولو، پلاستیک جوړولو او نورو چاروکې هم کار ورکوي. هغه هېوادونه چې په هغوکې د ډبرو سکاره ډېر کارول کېږي او لوېې زیرمې لري ددې درس په نقشه کې ښودل شوي دي.

یو بل ډول د سون توکي چې د نړۍ ځینو پرمختللو هېوادونو له هغو څخه استفاده کړې ده، د سون هسته یي توکي دي چې له هغو څخه د کیمیایي عکس العمل پربنسټ نه، بلکې د هسته یي عکس العمل پربنسټ انرژي ترلاسه کېږي. د هغو ډېره ښه بیلګه یورانیم او پلوتونیم دي.

د یادونې وړ ده چې د سون توکي د انرژۍ یوه ډېره مهمه منبع ده او له انرژۍ څخه یې کولای شو د رڼا، تودوخې او ګرځوونکي ځواک په توګه کار واخلو.

- فلزات د کاني توکو یوه بله برخه ده چې موږ دافغانستان په برخه کې هم د هغو ځینې ډولونه وپیژندل.

کله چې د لومړنیو وسایلو پرځای فلزي سامانونه او وسایل جوړ شول، انسان د تمدن په ډګر کې ګام کېښود، ددې معنا داده: کله چې انسان د فلز په کلکوالي، د بڼې د بدلون د وړتیا او د ټینګوالي په ارزښت باندې و پوهید، نو له فلز څخه یې د جګړې او ښکار د وسایلو په جوړولو، د بیړۍ چلولو او ودانیو په صنعت او د نورو وسایلو په جوړولو کې کار واخېست او خپل ځواک یې په طبیعت باندې په واکمن کېدو کې څو ځله اوچت کړ، په تېره بیا له صنعتي انقلاب څخه وروسته یې له هغه څخه زیات کار اخېستل پیل کړل، په حقیقت کې د فلزاتو صنایعو د نورو صنایعو د پرمختیا لاره هواره کړه. باید وویل شي چې د اقتصادي فعالیتونو، سوداګرۍ، تخنیک او نورو چارو پرمختګ تر ډېره بریده پورې د فلزي صنایعو په پرمختګ پورې تړلی دی په تېره بیا په ټولو فلزاتو کې اوسپنه او المونیم ډېر اوچت ارزښت لري. انسانانو له پخوا څخه له اوسپنې څخه کار اخېستی دی او له هغې څخه یې د خپلې اړتیا وړ وسایل جوړول، مس هم له پخوا وختونو استعمالیدل او ګرانبیه فلزات لکه سره زر او سپین زر هم ځانګړی ارزښت لري.

په اوسني وخت کې له فلزاتو څخه په تېره بيا له اوسپنې څخه زيات کار اخېستل کيږي او د اوسپنې د ويلې کولو په بټيو کې د ډيرې زياتې تودوخې په ورکولو سره ويلې او له هغې څخه بيلابيل فلزي وسايل، په تېره بيا پولاد جوړوي.

۸۲- شکل د ډبرو سکرو د جوړيدو د بيلابيلو پړاوونو انځور

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ورو ډلو وویشل شي، د ډبرو د سکرو او لګنیت نقشه دې وګوري لاندېنیو پوښتنو ته دې ځواب ووایي:

۱ـ چین په ۲۰۰٤ م کال کې څو میلیونه متریک ټنه د ډبرو سکرو تولیدات لرل؟

۲ـ په همدې کال کې وروسته تر چین څخه کوم بل هېواد د ډبرو سکرو زیات تولید درلود؟

۳ـ د دریو نورو هغو هېوادونو نومونه په ترتیب سره واخلئ چې د ډبروسکرو لوړ تولید یې درلود.

٤ـ د همدغې نقشې له مخې په نړۍ کې کوم هېواد په پورتنې کال کې د قهوه یي رنګه ډبرو سکرو (لګنیت) ډېر زیات تولیدات لري؟

پوښتنې:

۱ـ څو ډوله کانې توکي پېژنئ، نوم یې واخلئ.

۲ـ فلزات د خلکو د ژوند په ښه کولو او د هېوادونو د اقتصادي ودې په اوچتولو کې څه اهمیت لري؟ بیان یې کړئ.

۳ـ د سون توکي، په تېره بیا نفت، ګاز او د ډبرو سکاره د نړۍ په کچه څه اهمیت لري؟ توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

دغه لوست او په افغانستان کې د کانونو او د هغو د اهمیت لوست ولولئ او په راتلونکي لوست کې یې ورته والی، توپیرونه او مهم ټکي بیان کړئ.

۲،۶ د کانونو د ایستلو لارې - چارې

۸۳- شکل د نړۍ د سرو زرو تر ټولو د لوی کان انځور چې په پاپوانیوګیني کې موقعیت لري

د کانونو په ایستلو کې کوم لاملونه اغېزمن دي؟

د کاني توکو را ایستل او له هغو څخه کار اخېستل د هغو له اندازې، جغرافیایي موقعیت، ارزښت د راټولیدو د څرنګوالي او جیولوجیکي حالت سره سیده اړیکې لري.
همدارنګه د هېوادونو سیاسي، ټولنیز او اقتصادي لاملونه هم د هغو په را ایستلو کې اغېزه لري.
په مجموع کې د کاني توکو را ایستل او له هغو څخه کار اخېستل بیلابیل پړاوونه لري، له پلټنې او جیولوجیکي څېړنو څخه نیولې د زیرمو تر کمیت، کیفیت، تثبیت او ارزښت تر ټاکلو پورې باید کار وشي. په ماشینونو برمه کول، کیندل او د توکو راټولول، د مسلکي کسانو په کار ګومارل، د ماهرو کارګرو موندل او ترېانګې اچونې، بازار موندنې، د مواصلاتو لاروچارو او ترانسپورتي اسانتیاوو برابرولو پورې ټولې چارې د کانونو د را ایستلو لپاره په کار دي.
د بیلګې په توګه: د نفتو په را ایستلو کې تر هرڅه د مخه باید د جیولوجیکي (ځمکپوهنې) له پوهنې څخه په کار اخېستو سره د نفتو لرونکې سیمې وپیژندل شي او په هغو ځایونو کې چې دغه ډول توکي ترسترګو شي، هلته ژورې څاګانې چې ځینې وختونه یې ژوروالی زرګونه متره وي، کیندل کیږي، لکه چې دارنګه د امریکې د متحده ایالاتو د کلیفورنیا په ایالت کې د ۴۵۰۰ مترو په ژور والي او په رومانیا کې د ۱۲۰۰ مترو په ژوروالي څاګانې کیندل شوي دي.
د نفتو د ترلاسه کیدو ټوله بیه په سیده توګه د څاګانو په ژورتیا، برمه کولو او له څاګانو څخه د نفتو د را ایستلو له فشار سره اړیکه لري. په هغو حوزو کې چې هلته نفت په طبیعي بڼه یا د ګازي فشار

په بڼه او یا هم د نفتو په زیرموکې د اوبو د ننوتلو له امله په خپله راوځي د هغو تمامه شوې بیه ډېره ارزانه وي.
په بیلابیلو هېوادونوکې د نفتو ایستلو او ترلاسه کولو کار بېلا بېلې بڼې لري، د بېلګې په توګه:
د امریکې په متحده ایالاتوکې له هرې ښا څخه په ورځ کې په منځنی توګه ۱۳ بیرله نفت، په منځني ختیځ کې ۵۳۰۰ بیلره ، په وینزویلاکې ۲۴۰ او په کاناډاکې ٤٦ بیرله نفت ترلاسه کیږي. ددې لپاره چې ناخالص یا خام نفت په خالص یا چاڼ شوو نفتو واړول شي، باید نور بیلابیل پړاوونه په چاڼځای کې وربانديې تېر شي. په همدې توګه نور ټول کاني توکي بیلابیل پړاوونه تېروي او په بیلابیلو بڼو را ایستل کیږي.
دلته د ډبرو سکرو د را ایستلو یوه بیلګه هم راوړو:
په ځینې هېوادونو لکه د امریکې په متحده ایالاتو او چین کې د ډبرو سکرو زیرمې د ځمکې په ژور تل او ټیټه پوړی کې دي او په ځینو ځایونو کې یوه پوړۍ په بله باندې په مات شوي او نامنظم ډول باندې وي چې ددې ډول کان را ایستل په ریښتیا هم ستونزمن او زیات لګښت غواړي، خو په سکاتلند کې د ډبرو سکرو پوړۍ، د هغو پریړوالی او اوږدوالی غوره بریښي.
د ډبرو سکرو د را ایستلو لپاره معمولاً ښاګاني او سمځې کیندل کیږي چې ځینې وختونه یې ژور والی تر ۲۰۰۰ مترو پورې رسیږي. په دغو سمځو او ښاګانو کې کارکوونکي او د کار وسایل د کان بیلابیلو ژورو ځایونو ته په لفټ کې ورکوزیږي او بیا په همدغو لفټونو کې سکاره راباسي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، او د ښاغلي ښوونکي په لارښوونه به د هغو لاملونو یا عواملو په هکله چې د کانونو په را ایستلو کې اغیزه لري او هم د کانونو د را ایستلو د بیلابیلو ډولونو په هکله بحث او خبرې وکړي او د خپلو بحثونو پایله دې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ د کاني توکو را ایستل او له هغو څخه کار اخېستل کومو شرایطو او څه شي ته اړتیا لري؟ توضیح یې کړئ.
۲ـ د کاني توکو را ایستل باید کوم پړاوونه تېر کړي؟ بیان یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د لوست د تصویرونو، متن او نورو سرچینو په کتنه د کانونو د را ایستلو د لارو چارو په هکله خپل نظر ولیکئ او په بل ساعت کې یې په ټولګي کې وواياست.

په نړۍ کې صنايع، د هغو ارزښت او ډولونه يې

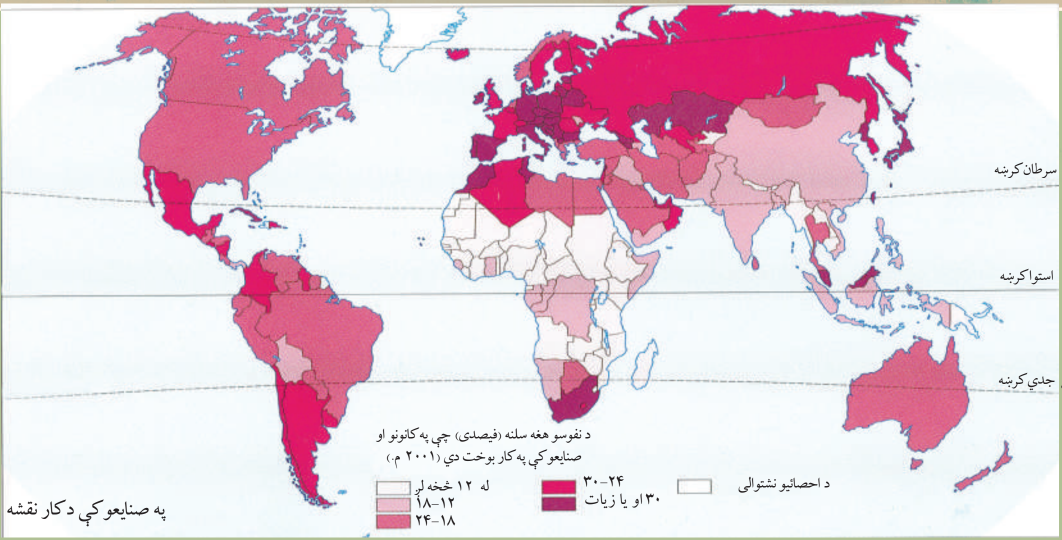

۸۴- شکل: تاسې څو ډوله صنايع پيژنئ او د نړۍ لويې صنعتي سيمې چيرې دي؟

لکه څرنګه چې د افغانستان په برخه کې هم ولوستل شول، صنعت يو توليدي فعاليت دی چې له خامو يا لومړنيو توکو څخه په کار ځايونو او فابريکو کې د بنې په بدلون سره صنعتي جنسونه جوړ او خام توکي د کار وړ شيانو باندې بدليږي.

د صنايعو ارزښت په دې کې دی چې د خامو او لومړنيو موادو بڼه بدلوي، د هغو ګټورتوب، کيفيت او ارزښت لوړوي. د نړۍ هغه شمېر هېوادونو چې له صنعتي انقلاب څخه وروسته يې د خپلو صنايعو ودې او پرمختيا ته کار کړی، نن ورځ د نړۍ پرمختللي هېوادونه بلل کيږي.

۸۵- شکل: د امريکې په متحده ايالاتو کې د الوتکو جوړولو د صنعت يو انځور

په ټوليزه توګه د يوه صنعتي فعاليت د ترسره کولو لپاره بايد لاندېني شرايط او امکانات برابرشي:

لومړني توکي، انرژي، د ليږدولو وسايل، مواصلاتي کرښې، ځمکه، کار ځواک، پانګه، د لګښت بازار او فنونه يا مهارتونه.

همدارنګه توليد شوي اجناس چې وروسته تر توليد څخه د

انسان په واک کې ورکول کیږي دادي: الوتکې، بېړۍ، کاغذ، تلویزیون، غوړي، رخت ، موټر او په سلګونو نور.

لکه څرنګه چې په نقشه کې ښکاري د نړۍ مهمې صنعتي سیمې چې هلته ډیر صنایع رامنځ ته شوي دي دادي: شمالي امریکا، اروپا، د آسیا ختیځ او جنوب ختیځې سیمې. نوموړې سیمې دلته په لنډ ډول چې له کمي او کیفي پلوه د نړۍ بیلابیل صنعتي اجناس تولید او پوره کوي، در پیژنو:

• **شمالي امریکا**: د شمالي امریکې صنعتي سیمې د کاناډا او متحده ایالاتو په دواړو هېوادونو کې ترسترګو کیږي چې د امریکې متحده ایالاتو صنعتي سیمې لکه څرنګه چې په نقشه کې ښکاري ددغه هېواد په شمال ختیځ کې د اپلاش له غرونو څخه پیل او تر پنځه ګونو خلیجونو پورې پرتې دي.

• **اروپا**: د اروپا ډیرې مهمې صنعتي سیمې ددغې وچې (ځمکې) په لویدیځ کې دي. په آلمان کې د رور ناحیه او د انګلستان، فرانسې صنعتي سیمې او د ایټالیا شمال سیمې د اروپا ډیرې مهمې صنعتي برخې دي.

• **د اسیا ختیځ او جنوب ختیځ**: د جاپان هېواد د نړۍ په دغه برخه کې تر ټولو غوره صنعتي سیمه ده. د جاپان صنعتي پټاره له توکیو څخه تر کیوشو پورې ده. همدارنګه هانګ کانګ، مالیزیا، تایوان، جنوبي کوریا او سنګاپور په دغو دوو وروستیو لسیزو کې د صنعت په برخه کې پوره پرمختګونه کړي دي او دصنعتي اجناسو صادروونکي هېوادونه ګڼل کیږي چې خپل جنسونه او مالونه د نړۍ نورو برخوته لیږي. باید وویل شي چې ددغو هېوادونو په صنعتي کیدو کې د بهرنیو هېوادو، په تېره بیا د جاپان پانګه ډیره اغیزه لري.

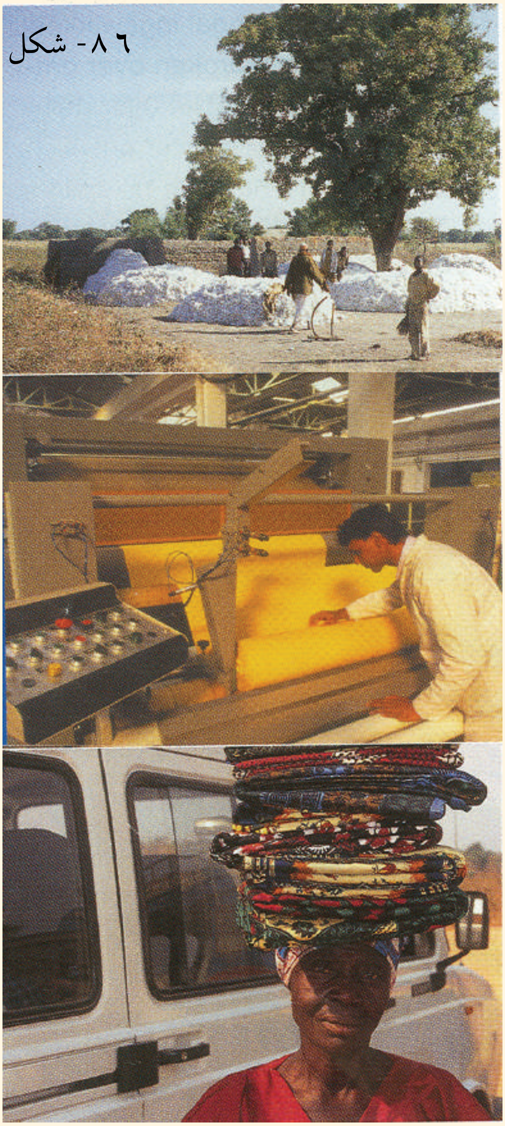

۸٦- شکل

پنبه: د ځمکې له محصول څخه بیا تر وروستي صنعتي شوي محصول پورې

د صنايعو ډولونه:

په ټوليزه توګه صنايع په دوو برخوويشل کيږي: سپک صنايع او درانه صنايع.

ـ سپک صنايع: هغه صنايع دي چې د هغو بنسټ په نيمه صنعتي محصولاتويا د هغو په اجزاوو باندې ولاړ وي او کوم وروستي توليدات چې ورڅخه ترلاسه کيږي، په سيده توګه د خرڅلاو بازارته وړاندې کيږي چې د هغو ښه بيلګه د خوراکي توکو، نساجي او لباس، دخرمنی او نور صنايع دي.

ـ درانه صنايع: هغه دي چې د هغو بنسټ په ډيرو کاني يا ځمکنيو خامو توکو، لکه: د ډبرو سکاره، فلزات او اومه نفتو باندې ولاړ وي او معمولاً نيمه صنعتي توليدات لري چې بياوروسته د نورو شرکتونو په وسيله ورڅنې پوره پاخه او صنعتي توکي جوړيږي لکه د پولادو جوړولو صنعت، د نفت چاڼ او د کيمياوي توکو صنايع.

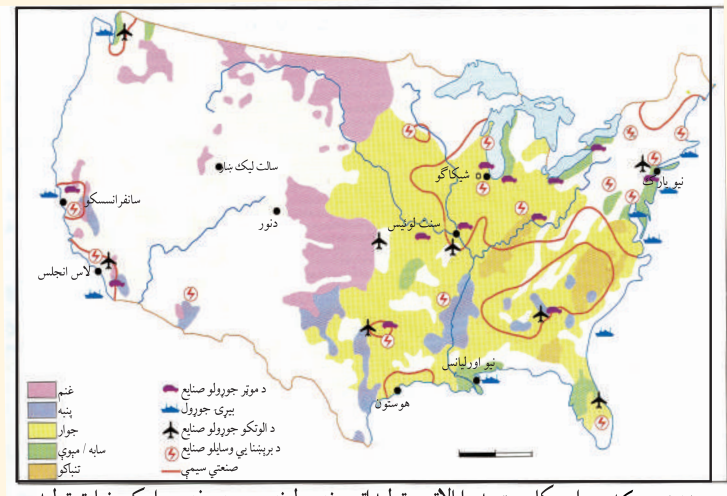

۸۷- شکل: د امريکا د متحده ايالاتو د توليداتو هغه ډولونه چې په دغه هېواد کې زيات توليديږي

دلته د بيلګې په توګه د يو شمېر سپکو او درنو صنايعو نومونه اخلو:

- د خوراکي توکو صنايع
- د جامو او اوبدلو صنايع
- د څرمنو صنعت
- د لرګيو او د هغو اړوندو څانګوصنايع
- کاغذ جوړول او د هغو اړوند محصولات
- د ماشينونو صنايع
- د برېښنا د وسايلو صنايع
- د نفتو او د ډبرو سکرو صنايع
- د کيميايي محصولاتو صنايع
- د ربړ او نورو محصولاتو صنايع
- د ښيښې جوړولو، سمنټو او نورو محصولاتو صنايع
- د فلزاتو صنايع
- د موټر، الوتکې، بيړۍ جوړولو او نورې صنايع
- موبل صنايع او نور

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه کسیزو ډلو کې د لوست د متن، نقشو او تصویرونو په کتنې سره لاندېنیو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

۱ـ د صنعت په سکتورکې د کار نقشه وګورئ، وویاست چې:

الف. په ۲۰۰۱ م کال کې په المان، اتریش، ایټالیا، هسپانیې، مراکش، د سهیلي افریقا هېواد او جاپان کې په سلوکې څومره وګړي د کانونو او صنعت په سکتور کې په کار بوخت وو؟

ب. د همدې نقشې له مخې په روسیه، مکسیکو، او ارجنټاین کې په سلوکې څومره وګړي د صنعت او کانونو په سکتور کې په کار بوخت وو؟

ج. د همدې نقشې له مخې په روسیه، مکسیکو او ارجنټاین کې په سلوکې څومره وګړي د صنعت او کانونو په سکتور کې په کار بوخت وو؟

۲ـ د امریکې د متحده ایالاتو د محصولاتو نقشه و ګورئ، که لاندینی پوښتنې سمې وي د (س) په توري او که ناسمې وي د(ن) په توري يې په خپلو کتابچو کې په نښه کړئ.

الف. د امریکې په متحده ایالاتو کې د الوتکو جوړولو اووه کار خانې شته (   ).

ب. د بېړی جوړولو ټول کارځایونه او کارخانې، د نوموړي هېواد د سمندرونو په غاړه جوړ شوي دي. (   )

ج. د امریکې په متحده ایالاتو کې د موټر جوړولو پنځه کارځایونه شته. (   )

پوښتنې:

۱ـ د صنایعو ارزښت توضیح کړئ.

۲ـ سپک صنایع کوم دي؟ په یوې بیلګې سره يې واضح کړئ.

۳ـ درانه صنایع کوم دي؟ د هغو یوه بیلګه هم وړاندې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د ورکړل شوي بیلګې څخه په کار اخیستلو سره هغه جملې چې یو له بلې سره اړیکې لري په خپلو کتابچو کې سره ونښلوئ:

۱. د خوراکي توکو صنایع	الف. د ګنډلو ماشین
۲. د جامو اوبدلو صنایع	ب. د پراستامول ګولی
۳. د فلزاتو صنایع	ج. شکره
٤. د کاغذ او د هغه اړونده محصولاتو صنایع	د. د څرمنې بوټان
۵. کیمیاوي صنایع	هـ. د لوست کتابونه
٦. د ماشینونو صنایع	و. د کوټې لپاره کوچ او څوکۍ
۷. د څرمنو صنایع	ز. جامې
۸. د موبل صنایع	ح. د اوسپنې ګول سیخان

۳، ۶ د صنايعو په پرمختګ کې اغېزمن لاملونه (عوامل)

۸۸- شکل: د مکسيکو د خليج د ساحل تصوير چې د کيمياوي صنايعو د ساحل په نوم هم يادېږي.

کوم لاملونه د صنايعو په رامنځ ته کيدو او د هغو په پرمختګ کې اغېزمن دي؟

څرنګه چې ددغه لوست او تېر لوست په تصويرونو کې ښکاري، کيفيت لرونکي صنعتي محصولات له بيلابيلو کرنيزو، څارويو او له کاني محصولاتو او نورو څخه جوړيږي. په دې وروستيو کې د صنعت په ډګر کې د تکنالوژۍ په پرمختګ سره ګړندۍ وده راغلې ده.

ډير داسې لاملونه شته چې د صنايعو په رامنځته کيدو او د هغو په پرمختګ باندې اغېزه لري، مخکې له دې څخه چې يوه فابريکه او کارځای کارخانه جوړه شي، بايد د هغې خاوند يا جوړوونکی دغه ډول لاملونه وڅېړي او په پام کې يې ونيسي چې وکولای شي خپل کارخانې او فابريکې ته ډير ښه ځای غوره کړای شي او دهغې له نورو پرمختګونو څخه ډاډمن شي.

د صنايعو د رامنځ ته کيدو او پرمختيا اغېزمن لاملونه

۸۹- شکل

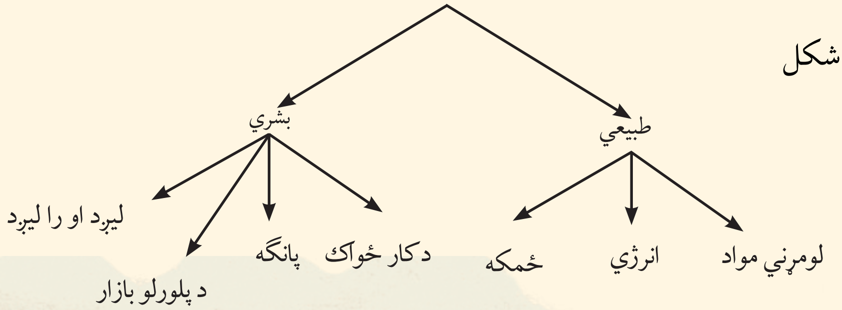

لکه څرنګه چې په تصویر کې ښکاري، هغه لاملونه چې د صنایعو په ځای پرځای کیدو او پرمختګ کې اغیزه لري، دوه ډولونه لري: طبیعي او بشري.

۱) **طبیعي لاملونه**: هغه طبیعي لاملونه چې د صنایعو په رامنځته کیدو او پرمختګ باندې اغیزه لري لومړني توکي، انرژي او ځمکه ده چې دلته په لنډیز سره توضیح کیږي:

• **لومړني توکي**: د صنایعو په رامنځته کولو او د هغو د راتلونکې پرمختیاو لپاره لومړني توکي د لوړ ارزښت لرونکي دي، خو د یوې فابریکې د ځای په غوره کولو کې د هغو اغیزمنتوب را ټیټ شوی دی، دا ځکه چې هغه صنایع چې پخوا به د لومړنیو موادو سرچینو ته نژدې جوړیدې، نن ورځ د حمل او نقل د وسایلو په پرمختګ سره هغو ته نژدې نه جوړیږي او دا لامل هرومرو په پام کې نه نیول کیږي، خو بیاهم یو شمېر صنایع لکه د اوسپنې د ویلي کولو صنایع د هغو د دروندوالي له امله او دخوراکي توکو صنایع او د هغو د ژر خرابیدو له امله کانونو او کروندو ته نژدې جوړیږي.

• **انرژي**: یو بل هغه لامل چې د صنایعو په رامنځ ته کیدو او پرمختیا کې اغیزه لري هغه انرژي ده. پخوا به یو شمېر صنعتي موسسات په هغو ځایونو کې جوړیدل چې هلته به د ډبرو سکاره یا رواني اوبه وې، لکه د انګلستان په لانکشایر او یورکشایر کې د رخت اوبدلو صنایع، خو وروسته بیا د ډبرو سکرو ځای چې درانه وو او د لیږدولو لګښتونه یې ډیر اوچت وو د نفت او ګازونو انرژي ونیوو. همدارنګه د بریښنا انرژي رامنځ ته شوه چې د انرژۍ یو ډیر مهم ډول دی او د صنعتي موسساتو د ځای په غوره کولو کې یې ډیره اساني راوستله، دا ځکه چې لرې پرتو صنعتي کار ځایونو ته هم د بریښنا لیږدول کیدای شي.

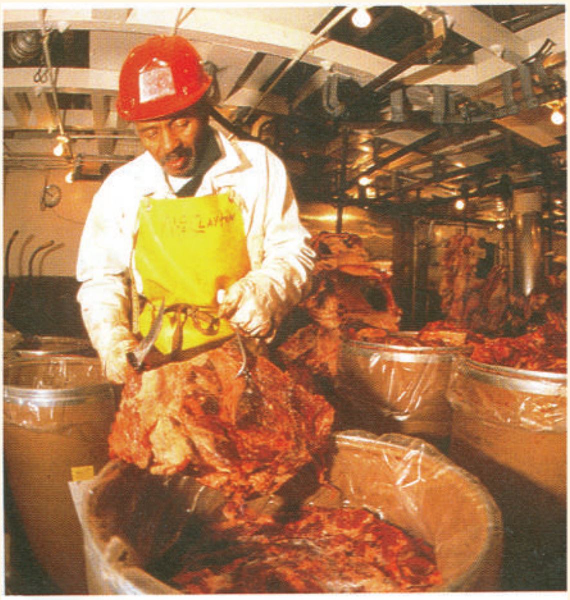

۹۰- شکل د غوښې د صنایعو د فابریکې یو تصویر

• **ځمکه**: د یوه صنعتي کارځای د جوړولو لپاره باید ځمکه ولرو. لومړنۍ فابریکې به معمولا په کوچنیو ټوټو او اوارو ځمکو کې جوړیدلې، خو د فابریکو په پرمختیا او پراخوالي سره او د هغو د شمېر په زیاتیدو سره هواره او پراخو ځمکوته اړتیا لازیاته شوه. د یوې فابریکې د ځای په غوره کولو کې به ښه وي چې د ښارو او ناکرنیزو ځمکو څخه کار واخېستل شي ځکه چې ارزانه وي او کرنه په کې نه کیږي.

۲) **بشري لاملونه**: کاري ځواک، پانګه، د خرڅلاو بازار او حمل او نقل هغه لاملونه دي چې د صنايعو په ځای پرځای کېدو او پرمختيا کې اغيزه لري چې دلته د هريوه په هکله خبرې کوو:

- **کاري ځواک**: ښکاره خبره ده چې کار ځواک د صنعت د رامنځته کېدو، ځای غوره کولو او پرمختيا لپاره يو مهم عامل دی او له دوو خواوو يعنې د کميت (د کارګرانو د شمېر) او کيفيت (مهارت او تخصص) له پلوه ارزښت لري. پخوا به د کارګرانو شمېر ډېر ارزښت درلود، خو نن ورځ د صنايعو په ماشيني کولو سره، کارګرانوته اړتيا ورځ په ورځ کمېږي، خو د هغوی مهارت او تخصص لوړ ارزښت پيداکوي.
- **پانګه**: د يوه صنعتي کارځای لپاره د ځمکې د اخېستو، د ماشينونو، لومړنيو توکو، د کارګرانو د حق طرحې او نورو لګښتونو د پوره کولو په خاطر بايد پوره پيسې وي. پخوا وختونو کې به خلکو شخصا د صنعتي کارځای (کارخانې) په جوړولو لاس پورې کاوه، خو نن ورځ بانکونه او دولت پور ورکوي او د هغوی لپاره پانګه برابروي.
- **د خرڅلاو بازار**: داهم د صنعتي توليداتو د پلورلو لپاره يو مهم لامل دی چې د صنايعو په پرمختګ کې ارزښت لري. بېلا بېلې سيمې د ګټې د اندازې، د مالونو دبيو، د خرڅلاو د اندازې او اجناسو او مالونو ته د اړتيا له مخې يو له بل سره توپير لري. صنعتي هېوادونه هڅه کوي چې د خپلو توليداتو لپاره زيات او پراخه بازارونه ومومي او په دې توګه زياته ګټه ترلاسه کړي. له همدې امله د صنايعو خاوندان د مشتريانو د موندلو په خاطر او د خرڅلاو په بازار د لاسبرې لپاره سوداګريز اعلانونه او تبليغات پرمخ بيايي.

۹۱- شکل: د امريکا د متحده ايالاتو په د ترويت ښار کې د موټر جوړولو تصوير. په دغه ښار کې د موټر جوړولو لويې کارخانې لکه فورډ او جنرال هم شته دي.

- **حمل او نقل**: د صنعتي ليږد راليږد موسسو د لومړنيو اړتيا ور

توکو د ډېرمن کيدوپه خاطر او د خرڅلاو بازار ته د توليد شوو توکو د رسولو لپاره مواصلاتي لارې او د ليږدولو وسايلوته اړتيا ده چې دا د صنايعو په رامنځته کيدو او پرمختيا کې ډېر مهم ارزښت لري.
لکه چې وويل شول، د ليږدولو د وسايلو غوره کول د اجناسو يا مالونو په دروندوالي، د لارې اوږدوالی، د مالونو د زيانمن کيدو او نورو پورې تړلې ده.

۹۲- شکل: په کليفورنيا کې د سيليکان د ناوې (وادي) تصوير چې زياتره سپک صنايع لري. لکه د برېښنا صنايع

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي د خپل ښاغلي ښوونکي په لارښوونه دې د هغو طبيعي او بشري لاملونو په هکله خبرې وکړي چې د صنايعو په رامنځته کيدو او پرمختيا کې اغېزمن دي او د خپلو خبرو پايله دې په ټولګي کې ووايي.

پوښتنې:

۱ـ کوم طبيعي لاملونه د يوې فابريکې د جوړولو د ځای په غوره کولو او د صنعت په پرمختيا اغېزه لري؟ د هغو اغيزې د يوې بيلګې په وړاندې کولو سره توضيح کړئ.
۲ـ د صنايعو په پرمختيا کې د بشري لاملونو لکه د کارځواک، پانګې، د خرڅلاو بازار او لېږد را لېږد رول توضيح کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د امکان په صورت کې ديوې فابريکې له خاوند سره يوه مرکه وکړئ او د لاندينيو پوښتنو ځوابونه راټول، هغه وڅېړئ او بيايې په ټولګي کې وړاندې کړئ:
۱ـ د فابريکې ځای (موقعيت) د کومو ټاکونکو لاملونو له مخې غوره شوی دی؟
۲ـ د دغه صنعتي کارځای خام يا لومړني توکي له کومه کيږي او څرنګه راليږدول کيږي؟
۳ـ د فابريکې پانګه او کارځواک په څه ډول چمتو شوی دی؟
٤ـ توليد شوي اجناس چيرته پلورل کيږي او دهغو د ليږدولو اسانتيا څرنګه ده؟
٥ـ د خپلې فابريکې له کار څخه خوښ ياست؟ د خپلې خوښی يا ناخوښی لامل څرګند کړئ.

اووم ځپرکی

سوداګري او ګرځندويي

په دې ځپرکي کې لولو:

• نړېواله سوداګري او د هغې اهميت

• نړېواله سوداګري

ـ د سوداګريزو راکړو ورکړو حجم

ـ آزادې سوداګريزې سيمې او د هغو مفهوم

ـ د نړېوالې سوداګرۍ سازمان

• ګرځندوی (توريزم) او نړېوال اهميت يې

ـ د نړۍ مهمې ګرځندويي سيمې او هېوادونه

ـ د توريزم د راښکون (جذب) سرچينې

ـ د توريزم نړېوال سازمان

ـ د لېږد را لېږد ډولونه

ـ سيالي (رقابتونه)

- نړيوال لېږد را لېږد او دهغه اهميت

د څپرکی عمومي هدفونه:

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو پوهنیزو موخوته ورسیږي:

- د نړیوالې سوداګرۍ په اهمیت به وپوهیږي.
- د نړۍ په کچه د جنسونو او مالونو د سوداګرۍ مهمې لارې به وپیژني او بیان به یې کړي.
- د سوداګرۍ آزادې سیمې به وپیژني.
- د سوداګرۍ له نړیوال سازمان او کړنو سره به بلد شي.
- ګرځندوی او د هغه نړیوال اهمیت به وپیژني.
- مهم توریستي هېوادونه او سیمې به وپیژني.
- د ګرځندوی د جذبولو لارې چارې به وپیژني.
- د نړۍ په کچه لېږد را لېږد او دهغه مهم وسایل به وپیژني.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو مهارتي موخو ته ورسیږي:

- د نړیوالې سوداګرۍ اهمیت به بیان کړي.
- په نړۍ کې د سوداګرۍ لارې (تګ لارې) به په نښه کړای شي.
- د سوداګرۍ ازادې سیمې به وپیژندلای شي.
- د سوداګرۍ نړیوال سازمان او د هغه دندې به بیان کړي.
- د ګرځندوی اقتصادي اهمیت به وویلای شي.
- د نړۍ د ګرځندوی مهم هېوادونه او سیمې به وښودلای شي.
- د ګرځندویانو د جذبولو مهمې لارې ـ چارې به وښودلای شي.
- ددغه څپرکي له نقشو څخه به ډېر غوره کار واخیستلای شي.

۷، ۱ نړيواله سوداګري او د هغې اهميت

۹۳- شکل: چين د کارګرانو د ټيټ مزد او د خرڅلاو د لوی بازار له امله وکړای شول چې د زيات شمېر نړيوالو شرکتونو د څانګو پاملرنه را واړوي.

نړيواله سوداګري د نړۍ د وګړو د ژوند د کچې په لوړيدوکې څه رول لري؟

تاسې د افغانستان په برخه کې د سوداګرۍ له مفهوم څخه خبر شوئ. لکه چې وويل شول سوداګري د اجناسو او خدماتو تبادله کول دي چې د دوو لورو (وګړو، ډلو، هيوادونو) ترمنځ ترسره کيږي. په اوسني وخت کې دغه سوداګريزې راکړې ورکړې معمولاً په پيسو تر سره کيږي.

په عمومي توګه په ټوله نړۍ کې څلور ټکي د سوداګريزې او د مالونو د ليږدولو په برخه کې مهم دي:

۱) **په نړۍ کې د ځمکنيو توکو ويش**: يو شمېر هېوادونه لکه جاپان، خام يا ځمکني توکي ډير لږ لري، نو دوی بايد هغه د نړۍ له نورو هېوادونو څخه وارد کړي.

۲) **نژديوالی**: د بيلګې په توګه د افغانستان سوداګري زياتره له نژدې او ګاونډيو هېوادونو سره ده.

۳) **د لاسبرۍ وړتيا**: ښې او غوره لارې په لويو سيمو باندې لاسبرى اسانه کوي. د بيلګې په توګه: د انګلستان او فرانسې ترمنځ تر اوبو لاندې د تونل له جوړولو وروسته يعنې له ۱۹۹۵ م کال څخه وروسته د سوداګريزو اجناسو ليږدول تر يخوا زيات شول.

۴) **د پرمختيا د کچې درجه**: د سوداګريزو اجناسو ډېره زياته راکړه ورکړه د پرمختللو هېوادونو ترمنځ ترسره کيږي.

هغه اجناس او مالونه چې د نړۍ په سوداګرۍ کې ډير مهم دي، معمولاً درې ډوله دي:؛

• **ځمکني توکي**: دا هغه ډول محصولات دي چې لا صنعتي شوي نه وي او خام توکي هم ورته ويل کيږي لکه مالوچ چې په تصوير کې ښکاري.؛

• نيم صنعتي شوي توکي: هغه ځمکني توکي چې په هغو باندې کار شوي وي او بڼې او ځرنګوالی يې بدلون موندلی وي لکه رخت چې له مالوچو څخه جوړشوی دی.

• وروستی محصول : هغه مواد یا محصولات چې ټول صنعتي او تولیدي پړاوونه یې تېر کړي وي لکه هغه دسمالونه او جامې چې له ټوکر څخه جوړ شوي دي او په انځور کې ښکاري.

له دې امله چې په شلمه پېړۍ کې د اجناسو او محصولاتو لېږدول د پخوا په پرتله ډېر ارزانه او اسانه شول، د نړۍ د بېلابېلو هېوادونو ترمنځ سوداګري هم لازیات ارزښت موندلی دی چې دا په خپله د نړېوال کېدو Globalization یو مهم شکل دی.

نړېوال کېدل یا ګلوبالیزیشن د نړېوالې سوداګرۍ د پرمختیا او همدارنګه له آسیا څخه د اروپا خواته د لېږدولو د ترانسپورت د زیاتېدو لامل شوی ده. په دې وروستیو کلونو کې د نړۍ سوداګري ډېره فعاله شوې ده، په تېره بیا د آسیا لویدیځې نړۍ ترمنځ سوداګري ډېره پرمخ تللې ده. لکه څرنګه چې په انځور کې ښکاري د اسیا سوداګري به په راتلونکی کې هم له لویدیځ سره لازیاته شي، دا له دې کبله چې اوس د اروپا په پرتله په اسیا کې د کارګرانو مزد ډېر لږدی، نوځکه د زیاترو اروپایي شرکتونو ځانګې او استازې په آسیایي هېوادونو کې کارکوي او صنعتي شوي محصولات له اسیا څخه لویدیځې نړۍ ته، په تېره بیا اروپاته استول کیږي.

اوس ختیځه اروپا هم د اقتصادي او د سوداګریزې ودې په حال کې ده او له آسیا څخه به ډېر صادرات ترلاسه کړي.

سره د دې چې نړېواله سوداګري د خلکو داړتیاوو د پوره کېدو او د هېوادونو د پرمختګ لامل کیږي او د خلکو د ژوند دکچې په لوړېدو کې مهم ارزښت لري، خو د یو شمېر نویو ستونزو د راپیداکېدلو لامل هم کیږي، له دغه ستونزو څخه یوه یې د ترانسپورت له امله د چاپېریال ککړتیا ده د ترانسپورت په زیاتېدو سره ورځ په ورځ د ژوند چاپېریال اغېزمن کیږي، د اقلیم د بدلون، د ترافیك د ډېرې ګڼې ګوڼې او د ناوړه غږ زوږ او شور ماشور لامل کیږي.

په لنډه توګه ویلای شو چې سوداګري د وګړو او ټولنو د اقتصاد په پیاوړتیا کې لوی ارزښت لري او د دریم سکتور یعني خدماتو یوه مهمه برخه ده. په ننني نړۍ کې د هغو هېوادونو د خلکو د ژوند کچه اوچته ده چې د هغو زیات شمېر وګړي د خدماتو په سکتور کې بوخت دي، د ژوند کچه یې هم اوچته ده.

د ټولګي دننه فعالیت:

د لوست متن او تصویرونه ورو ولولئ او د ستونزمنو ټکو په هکله له ښوونکي څخه پوښتنه وکړئ.

پوښتنې:

۱. نړېوال کېدل یا ګلوبالیزیشن له سوداګرۍ سره څه اړیکې لري؟ توضیح یې کړئ.
۲. د نړېوالې سوداګرۍ اهمیت په څه کې دی؟
۳. ستاسو له نظره کوم هېوادونه د نړۍ په سوداګرۍ کې ډېره برخه لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د نړېوالې سوداګرۍ او د نوموړي ارزښت په هکله د بېلابېلو سرچینو څخه په ګټې اخیستنې یو مخیزه مقاله ولیکئ.

۲،۷ نړیواله سوداګري

الف ـ د سوداګریزو راکړو ورکړو حجم

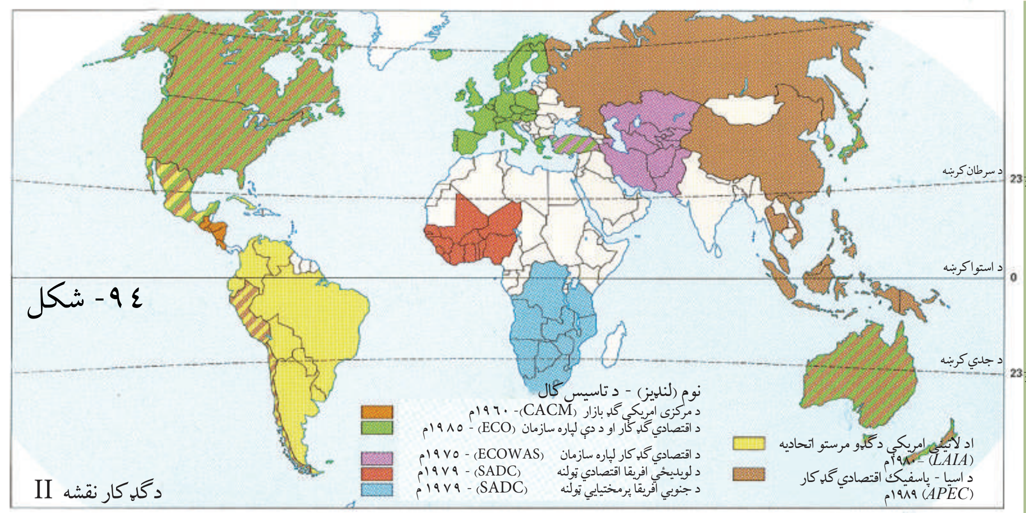

۹۴- شکل

د لوست نقشو او تصویرونو ته وګورئ د نړۍ کوم هېوادونه او کومې سیمې په نړیواله سوداګرۍ کې ډېره برخه لري؟

د سوداګریزو جنسونو ډېره زیاته راکړه ورکړه د پرمختللو هېوادونو ترمنځ ترسره کیږي. داسې ویل کیږي چې څومره یوه سیمه پرمختللې وي، هومره یې په نړیواله سوداګرۍ او ترانسپورت کې ونډه زیاته وي. لکه څرنګه چې په شکل کې ښکاري د نړۍ په سلوکې ۲۰ بډای هېوادونه د نړۍ په سلوکې ۷۵ عایدات، په سلوکې ۸۵ صادرات او په سلوکې ۷۵ د تلیفونونو لینونه په واک کې لري، په داسې حال کې چې د نړۍ په سلوکې ۲۰ بېوزله هېوادونه د نړۍ یوازې په سلوکې یو عایدات، په سلوکې یو صادرات او په سلوکې ۱،۵ د ټیلیفونونو لینونه لري. د نړۍ بېوزلو هېوادونو پخوا یوازې د خامو یا ځمکنیو توکو له صادرولو څخه یوڅه پیسې ترلاسه کولې، خو بډایو هېوادونو د صنعتي ـ پخو جنسونو له پېرودلو څخه ګټه ترلاسه کوله، خو دغه کار د نړۍ د بېوزلو هېوادونو په زیان و داځکه چې د خامو یا ځمکنیو توکو له خرڅلاو څخه ډېرې لږې پیسې په لاس راځي. په اوسني وخت کې پرمختیایي هېوادونه هم هڅه کوي چې د خپلو صادراتي مالونو شمېر زیات کړي او اوس یو زیات شمېر پرمختیایي هېوادونه خپل صنعتي محصولات لکه جامې د برېښنا وسایل او نور صادروي. همدارنګه پرمختیایي هېوادونه داهڅه هم کوي چې خپل ځمکني یا خام توکي په خپلو هېوادونو کې صنعتي اوبیایې صادر کړي.

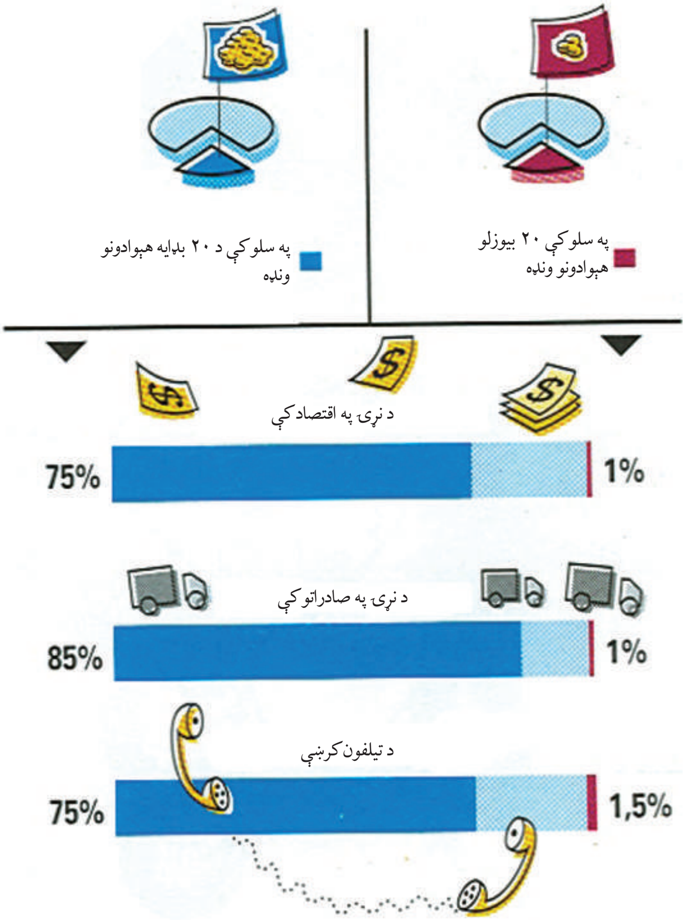

۹۵- شکل: په اقتصاد، صادراتو او د تیلفون په کرښو کې د نړۍ د بډایو او بېوزلو هېوادونو ونډه.

٩٦ - شکل: په بنګله دیش کې د کنفو بازار

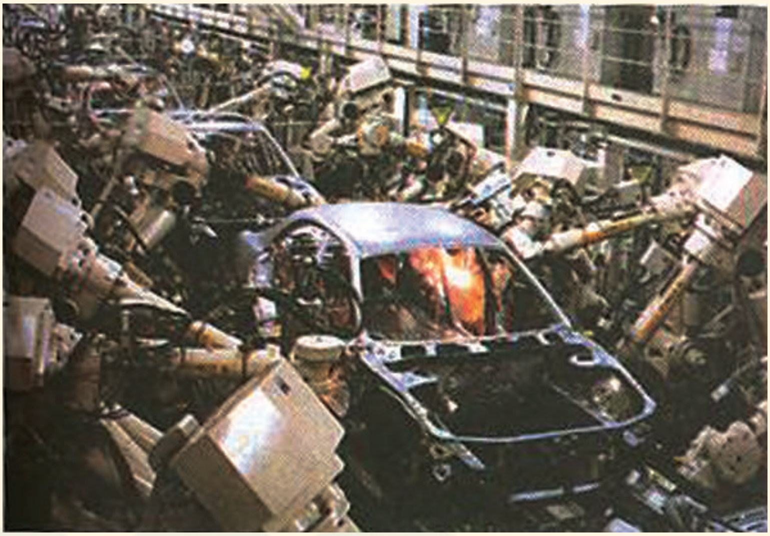

٩٧ - شکل

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د لوست نقشه دې په ځیر سره وګوري او لاندیني فعالیتونه دې ترسره کړي:

۱ـ د وریجو په تولید او سوداګرۍ کې د نړۍ کومې دوه سیمې ډېره برخه لري او په دغو دوو سیمو کې د وریجو ټول تولید په ۲۰۰۵ م کال کې څو میلیون ټنه وو؟

۲ـ کومو دوو سیمو په ۲۰۰۵ م کال کې د غنمو یو برابر تولید درلود او د کومو سیمو ترمنځ د هغو سوداګري د اوبو له لارې ترسره کیده؟

۳ـ په همدې کال کې کومو دوو سیمو ډېر زیات کبان تولید کړي وو او اندازه یې څومره وه؟

٤ـ ستاسې په فکر د نړۍ کومه لویه وچه د خوراکي توکو د تولید له پلوه د نړۍ تر ټولو بېوزله سیمه ده او لامل یې څه دی؟

پوښتنې:

۱ـ بېوزلو یا پرمختیایي هېوادونو پخوا څه ډول توکي صادرول؟

۲ـ ستاسې له نظره د نړۍ کوم بډای هېوادونه په سوداګرۍ کې ډېره ونډه لري؟

۳ـ د کوم ډول محصولاتو صادرول ډېره ګټه لري؟ خام که صنعتي شوي توکي، ولې؟ توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

ددغه لوست متن او نقشې وګورئ، د هغو مهم ټکي زده کړئ او که ستونزې یا پوښتنې وي هغه په بل ساعت کې له خپل ښاغلي ښوونکي څخه وپوښتئ.

ب ـ آزادې سوداګريزې سيمې او دهغو مفهوم

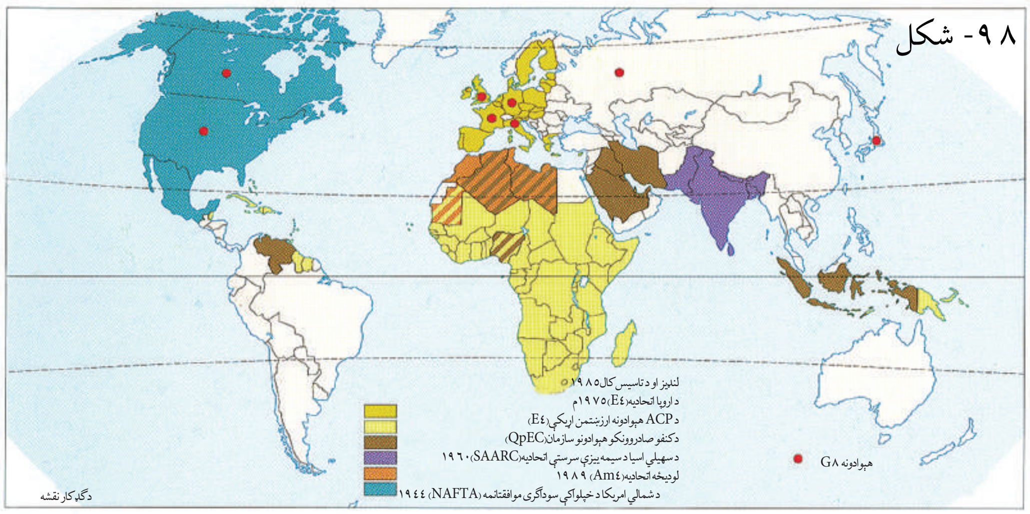

۹۸- شکل

د (ګډکار) په I او II نقشو کې کوم سازمانونه او اقتصادي ټولنې تر سترګو کيږي؟

د نړۍ هغه سيمې او هېوادونه چې په هغو کې آزاده سوداګري ترسره کيږي او د آزاد بازار سوداګريز سياست يې غوره کړى، د آزادو سوداګريزو سيمو مفهوم لري، خوپه حقيقت کې ازاده سوداګري هغه سوداګري او راکړه ورکړه ده چې پرته له هر ډول پولې او خنډ ځخه ترسره شي. د هېوادونو کورنۍ سوداګري معمولاً په آزاد ډول پرمخ ځي، خو نړيواله سوداګري د يو شمېر خنډونو اوپولو سره مخامخ ده لکه: ګمرکي ماليات، سرحدي مقررات او نور.

د آزادې سوداګرۍ نظريه پر دې بنسټ ولاړه ده چې سياسي او نور نا طبيعي مقررات د نړۍ د بيلابيلو سيمو ترمنځ سوداګري او راکړه ورکړه محدوده نه کړي، ازاده سيالي وشي، هره سيمه او برخه دې د هغو جنسونو او مالونو په توليد کې تخصص ترلاسه کړي کوم چې دوى يې د نورو سيمو پرتله اسانه او ارزانه توليدولاى شي اوپه دې توګه د توليدي سيمو يو ډول طبيعي غوره کول او وېش رامنځته کيږي او د جنسونو اخيستونکي کولاى شي د خپلې اړتيا وړ جنسونه ارزانه او په ښه توګه ترلاسه کړي،

خو د نړۍ هېوادونه د خپلو ملي صنايعو د ملاتړ او پياوړتيا په خاطر او د خپلو داخلي توليداتو د ښه کولو په خاطر يو ډول ځانګړى ګمرکي مالي او سوداګريز سياست غوره کوي.

د نړۍ په ځينو سيمو کې لکه د اروپايي ټولنې په شان د ټولنې د غړو هېوادونو ترمنځ سوداګري پرته له ګمرکي او سرحدي محدوديتونو ځخه پرمخ ځي:

ج ـ د سوداګريزو سيمووېش:

لکه چې مخکې هم وويل شول، په شلمه پيړۍ کې د سوداګريزو مالونو لېږدول آسانه او ارزانه شول، همدارنګه د نړۍ يو شمېر هېوادونه په سوداګريزو ټولنو او سازمانونو کې يو د بل ترڅنګ ګډ کار کوي او هغه خنډونه چې د

سوداګري د پرمختګ مخه نيسي، له منځه وړي. سوداګري په ټوله نړۍ کې لوړ ارزښت مومي او څه ناخه د نړۍ ټولې سيمې اوس په سوداګرۍ کې ونډه اخلي. خو بيا هم د نړۍ يو شمېر سيمې په نړيواله سوداګرۍ کې د نورو په پرتله زياته برخه لري چې په دې کې لويديځه اروپا، شمالي امريکا، د اسيا ختيځ او جنوب ختيځ، فارس د خليج هېوادونه، پخواني شوروي اتحاد او ختيځه اروپا د يادولو وړ ده چې د نړۍ ډېرې لويې او مهمې سوداګريزې سيمې يې جوړې کړې دي.

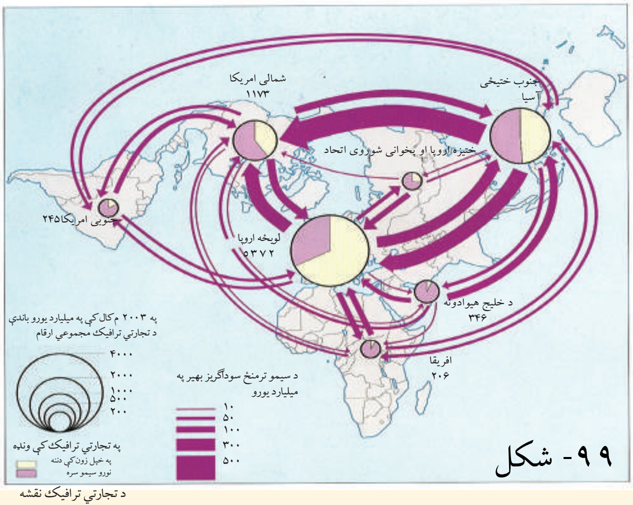

۹۹- شکل

د تجارتي ترافيک نقشه

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي (د تجارتي ترافيک) نقشه دې ولولي، لاندينۍ دندې دې ترسره او د خپل کار پايلې دې له خپلو ټولګيوالو سره ګډې کړي.

۱. په نقشه کې څو مهمې سوداګريزې سيمې ګورئ؟ د هغو نومونه واخلئ.

۲. په ۲۰۰۳ م کال کې په کومه سيمه کې ډېر لوی سوداګريز ترافيک ليدل کيږي او ارزښت يې څو ملياره يوروته رسيږي؟

۳. په همدې کال کې د کومو سيمو ترمنځ ډېر زيات سوداګريز مالونه وړل راوړل شوي دي او د هغو ټوله بيه څو ملياره يورو شوې وه؟

٤ـ په نړيواله سوداګرۍ کې د خليج او افريقايي هېوادونو ونډه پرتله کړئ او د هغو ترمنځ توپير توضيح کړئ.

پوښتنې

۱ـ د يو څو مهمو سوداګريزو سيمو نومونه واخلئ.

۲ـ د نړۍ د کومو سيمو ترمنځ ډېر زيات سوداګريز مالونه ليږدول کيږي؟

۳ـ ولې په نړيواله سوداګرۍ کې د نړۍ پرمختللي هېوادونه مهمه ونډه لري؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د دغه لوست I او II د ګډ کار نقشې ولولئ، اقتصادي ټولنې او سازمانونه د هغو له اړونده هېوادونو سره لېست کړئ او همدارنګه وليکئ چې افغانستان د کومو اقتصادي سازمانونو غړی دی.

د ـ د نړيوالې سوداګرۍ سازمان

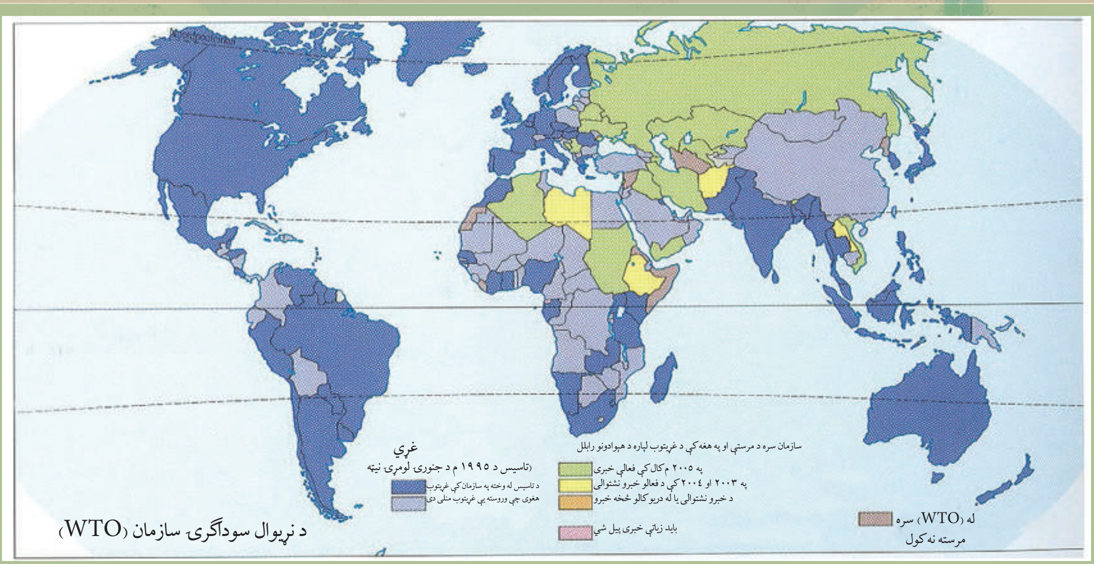

۱۰۰- شکل

ولې نړيوالو د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان جوړولو ته اړتيا درلوده؟

نړيوال سوداګريز سازمان (World Trade Organization (WTO د ۱۹۹۵ م کال د جنوري په لومړۍ نيټه جوړ او مرکزي دفتر يې په ژنيو کې دی. د نړيوالې سوداګرۍ سازمان (WTO) له جوړېدو څخه مخکې د GATT) General Agreement on Tariffs and Trade) ياد سوداګرۍ او ګمرکي تعرفو د عمومي پرېکړه ليک په نوم يو بل موافقه ليک په ۱۹٤۷م کې په ژنيو کې د ۲۳ غړيو هېوادونو له خوا لاسليک شوی و چې وروسته د نړيوالې سوداګرۍ سازمان د هغه ځای ونيو. د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان دندې نړيوالې سوداګرۍ ته پرمختيا ورکول، د سوداګريزو ستونزو حل کول او د سوداګريزو خنډونو له منځه وړل دي. دغه سازمان د ۱٤۹ غړو او د ۳۰ وياړلي غړو په لرلو سره وکولای شول چې په ۲۰۰۲ م کال کې د نړۍ د ټولې سوداګرۍ په سلوکې له ۹۵ برخو څخه استازيتوب وکړي. د نړيوالې سوداګرۍ سازمان له خپلو جوړېدو څخه شل مياشتې وروسته ۱۲۲ غړي لرل، خو په ۲۰۰۷ م کال کې يې د غړو شمېر ۱۵۰ ته ورسيد.

د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان د جوړېدو اصلي مفکوره داده چې نړيواله سوداګري د نړۍ د سوکالۍ د پرمختګ لپاره يوه ډېره غوره لاره ده، نو ځکه بايد د نړيوالې سوداګرۍ له مخې ټول خنډونه لرې شي.

د نړيوالې سوداګرۍ په سازمان کې نه يوازې دا چې د جنسونو او مالونو د سوداګرۍ په اړه خبرې او پرېکړې

کيږي، بلکې د ملکيتي حقونو او خدمتونو په هکله هم خبرې او پرېکړې کيږي.

د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان په داخلي جوړښت کې، ددغه سازمان غړي د نړيوالې سوداګرۍ د ازادۍ او اسانتياوو په اړه پرېکړې کوي او تصميم نيسي چې بايد پر ټولو غړو يوشان تطبيق شي. ددغه سازمان د دفتر ترڅنګ چې په ژينو کې دی، يوه بله شورا هم شته چې د عمومي شورا (General Council) په نوم ياديږي. دغه شورا د غړيو هېوادونو له سفيرانو يا استازيو څخه جوړه ده.له دې پرته څو نورې کاري ډلې هم لري لکه د مالونو شورا (Goods Council)، د خدمتونو شورا (Services Council) او د علمي ملکيتونو شورا (Intellectual Property Council) چې دا ټول تل په فعاليت او خبرو اترو بوختې وي او ددغه سازمان د وزيرانو کنفرانس ته چې معمولاً په هرو دوو کلونو کې يوځل داير يږي چمتوالی نيسي.

د نړيوالې سوداګرۍ په سازمان باندې نيوکې هم شته او هغه داچې څينې وخت ددغه سازمان پرېکړې د ټولو غړو هېوادونو په ګټه نه وي، په تېره بيا پرمختيايي هېوادونه په ډېرو ستونزو سره کولای شي چې د لويديځو پرمختللو هېوادونو په بازارونو کې د خپلو مالونو د خرڅلاو امکانات برابر کړي.

د ټولګي دننه فعاليت:

د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان نقشه وګورئ، لاندېنيو پوښتنو ته ځوابونه ورکړئ:

۱ـ د آسيا د لويې وچې کومو هېوادونو د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان له جوړېدو سره سم د هغه غړيتوب درلود؟

۲ـ د افغانستان او د دريو نورو هغو هېوادونو چې په ژېړ رنګ ښودل شوي دي نوم واخلئ او د هغوئ دريځ بيان کړئ.

پوښتنې:

۱ـ د نړيوالې سوداګرۍ سازمان په کوم کال جوړ شو او دهغه مرکزي دفتر چېرې دی؟

۲ـ د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان مهمې دندې کومې دي؟ توضيح يې کړئ.

۳ـ د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان مثبت او منفي اړخونه کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

افغانستان په دې وروستيو کې د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان غړيتوب ترلاسه کړی که نه؟ که يې ترلاسه کړی دی، څه وخت په کومو شرايطو؟ په دې اړه معلومات راټول او په ټولګي کې يې وواياست.

ګرځندويي (توريزم) او نړيوال اهميت يې

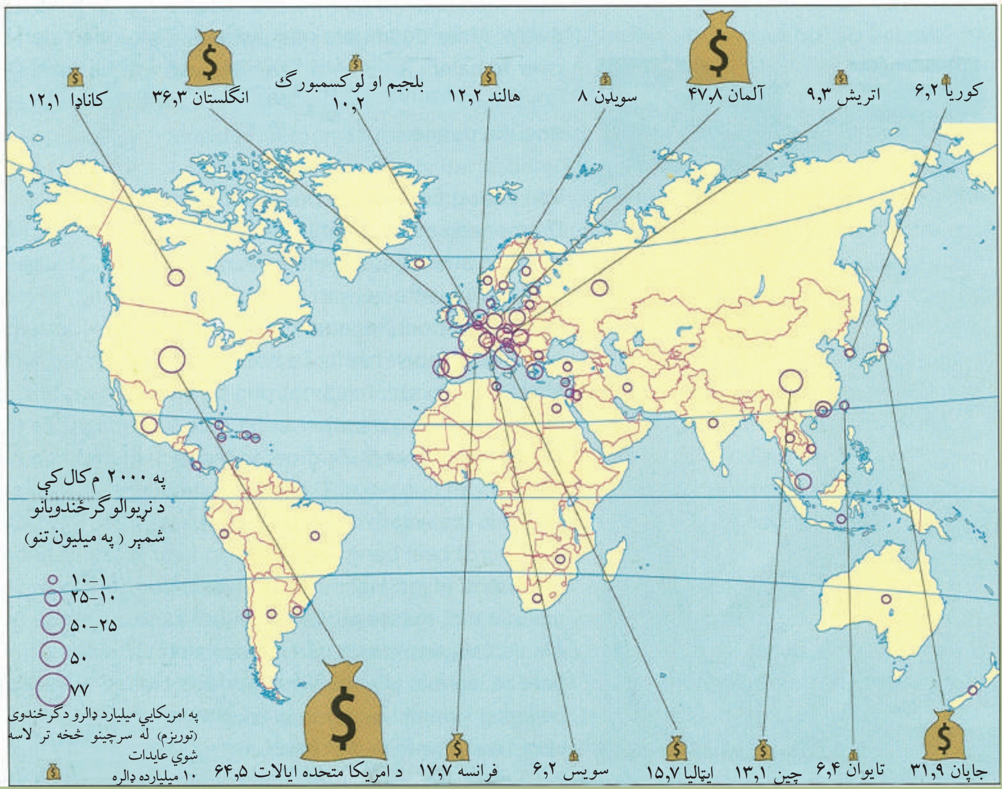

۱۰۱- شکل: په نړۍ کې د ګرځندويانو د جذب ور مهمې سيمې او په امريکايي ميليارد ډالرو بانديې په ۲۰۰۲ م. کال کې له هغو څخه تر لاسه شوي عوايد

د نړۍ د ګرځندوی نقشې ته وګورئ او ووايئ چې کوم هېواد په ۲۰۰۲ م کال کې له ګرځندوی څخه ډېر زيات عوايد ترلاسه کړي وو؟

ټول هغه فعاليتونه چې خلک يې د وزګارتيا پرمهال ترسره کوي او لږ تر لږه له يوې شپې ورځې څخه تر يو کال پورې له کورڅخه بهروي ګرځندويي بلل کيږي، په دې توګه ګرځندوی (توريست) هغه څوک دی چې د خپل اوسيدو له ځای څخه بهر کوم ښار يا هېواد ته له يو کال څخه کم او له يوې شپې ورځې څخه د زيات وخت لپاره ولاړشي او موخه يې په وزګار وخت کې دمه، ګرځيدل، سپورت، مذهبي فعاليتونه، علمي کتنې او نور وي.

نن ورځ په نړۍ کې ګرځندويي په يو مهم صنعت اوښتي ده او څه ناڅه په هرو پنځلسو تنو کې يو تن د ګرځندويي په سکتور کې کار کوي، همدارنګه هر کال په نړۍ کې ۷۰۰ ميليونه تنه د خپلو رخصتيو د تېرولو په خاطر بهرنيو هېوادونو ته ځي. په دې وروستيو کې د نړۍ خلک په تېره بيا د پرمختللو هېوادونو خلک له پخوا څخه زيات ګرځي او د نړۍ ډېرو لېرې سيموته ورځي چې لاملونه يې د ډېرو پيسو لرل، د ژوند او د دمې او تفريح د وسايلو ښه کيدل او د ليږدولو د وسايلو پرمختګ دی.

هغه سیمې چې هلته ګرځندویان ورځي، باید ځانګړې په زړه پورې والی ولري او د ګرځندویانو هیلې پوره کړي. په دې توګه زیاتره دولتونه دا هڅه کوي چې په خپلو هېوادونو کې د ګرځندویي د پراختیا او ودې په خاطر امکانات برابر کړي.

ګرځندویي عموماً اقتصادي او کلتوري اهمیت لري. د هغې اقتصادي ارزښت په دې کې دی چې کولای شي له دوو لارو څخه د پرمختیایي هېوادونو اقتصادي ودې سره مرسته وکړي.

- د عایداتو زیاتوالی: کله چې ګرځندویان او سیلانیان یوه هېوادته ورځي، اړ دي چې هلته د خپلو خوړو او اوسیدلو په خاطر هوټلونو، میلمستونونو، ترانسپورت، د سیل ځایونو، لکه: پارکونو، موزیمونو او نورو ته پیسې ورکړي او همدارنګه یو شمېر سوغاتونه او سامانونه واخلي چې پرته له شکه دهماغه هېواد په اقتصاد غوره اغیزه کوي.

د کار او بوختیا چمتو کول: یوه هېوادته د ګرځندویانو د پاملرنې او د ګرځندوی د صنعت د پرمختیا په خاطر باید ډېر ښه امکانات لکه میلمستونونه، هوټلونه، د اوسیدو ځای او نور، د ژوند اسانتیاوې لکه ترانسپورت، دګرځیدو وسایط او نور چمتو شي.

ددې لپاره چې دولتونه دغه امکانات چمتو کړای شي باید په دغو ټولو برخو کې کار وشي چې دا په خپله دکار د پیداکیدو لپاره لاره اواروي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څلورو ډلو وویشل شي: لومړۍ ډله دې د نړۍ د ګرځندوی نقشه وګوري او د امریکې د لویې وچې د څلورو هېوادونو د نړیوالو ګرځندویانو شمېر او د هغو کلني عواید دې د نقشې له مخې وټاکي او و دې لیکي، دویمه ډله دې په آسیایي څلورو هېوادونو دریمه ډله دې په افریقا او څلورمه ډله دې په اروپاکې څلور داسې هېوادونه چې نښې يې پورته وښوول شوې ولیکي او هره ډله دې د خپل کار پایله په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- کوم لاملونه دي چې نن ورځ په نړۍ کې خلک لېرې لېرې سیموته توریستي سفر کوي او د هغوئ شمېر تر پخوا زیات شوی دی؟

۲- د نړیوال ګرځندوی اقتصادي ارزښت توضیح کړئ.

۳- د ګرځندویي کلتوري اهمیت په څهٔ کې دی ؟ توضیح يې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

له کتابتون او انټرنټ څخه په کار اخیستنې سره د نړیوال ګرځندوی مثبت او منفي اړخونه په یوه پاڼه کې ولیکئ.

الف ـ د نړۍ مهمې گرځندوی (توریستي) سیمې او هېوادونه

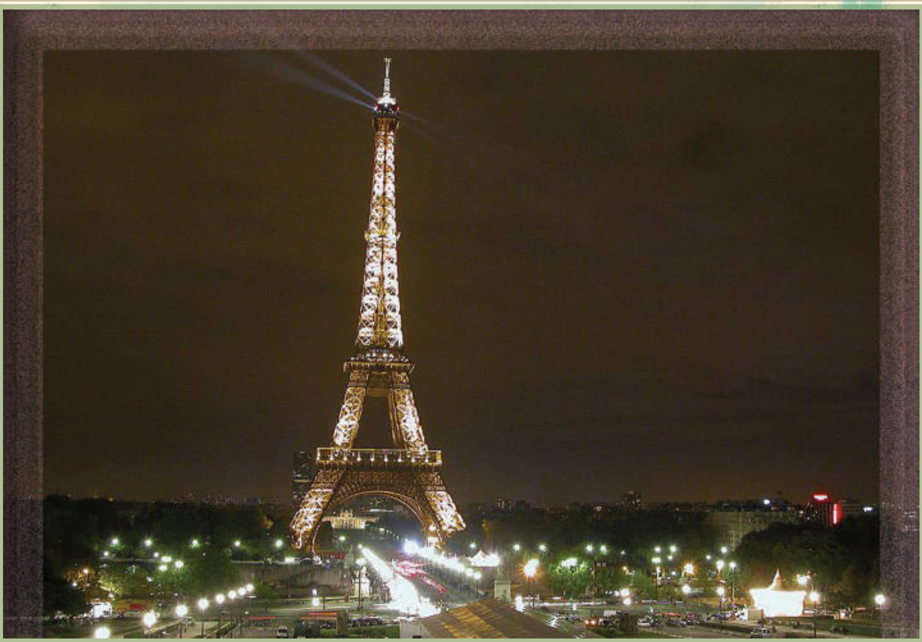

۱۰۲- شکل: د پاریس د ښار یوه ښنده چې د نړۍ گرځندویانو ته له کلتوري پلوه ځانگړې ارزښت لري.

گرځندوی هغې سیمې یا هېواد ته ورځي چې هلته یوڅه وي چې د دوی په خپله سیمه کې نه وي. له دې امله چې ټول هېوادونه او ټولې سیمې د گرځندوی لپاره یوشان او کټ مټ شرایط نه لري او بیلابیل امکانات لري. له همدې امله یوه سیمه د بلې نیمگړتیا بشپړوي او گرځندویان ځان ته رابولي.

هغه سیمې چې هلته تر اوسه تر ټولو زیات گرځندویان ورځي اروپا او شمالي امریکا ده.

یوه گرځندوی ته واټن د یوې توریستي سیمې د ټاکلو لپاره ډیر مهم دی، څومره چې د توریستي سیمې موقعیت لیرې وي، هومره هلته گرځندویان لږ ورځي. زیاتره گرځندویان له پرمختللو هېوادونو څخه وي او پرمختللو هېوادونو ته سفر کوي. اوس په پرمختیایي هېوادونو کې هم توریزم او گرځندوی د پرمختیا په حال کې دی چې لاندیني لاملونه وربانديې اغیزه لري.

۱. د حمل او نقل وده او پراختیا.

۲. زیاتره وخت پرمختیایي هېوادونه گرځندویانو ته په زړه پورې وي، دا ځکه چې دغه هېوادونه غوره هوا او په زړه پورې طبیعت لري، له بلې خوا یو گرځندوی په لږ لگښت سره هلته خپلې ورځې تېرولای شي.

۳. د پرمختیایي هېوادونو دولتونه هڅه کوي چې د خپلو هېوادونو د اقتصاد د ودې لپاره په گرځندویي

سيمو کې ښه والی راولي او د ګرځندويانو پام ورته را واړوي.
لکه څرنګه چې په تېر لوست کې د نړۍ په توريستي نقشه کې وليدل شول، ښکاري چې په نړۍ کې توريستي سيمې ډېرې زياتې ډول ډول او بېلا بېلې دي چې دلته به يې له ځينو سيمو سره آشنا شو.

• **اروپا**: مرکزي، جنوبي او جنوب لويديځه اروپا د مديترانې د سيمې په ګډون د نړۍ د ګرځندوی ډېرې مهمې سيمې دي. ددغې سيمې هېوادونه هر کال له ګرځندوی څخه زيات شمېر ګټې او لوړ عايد ترلاسه کوي. د مديترانې د سمندرګي لمر لرونکې غاړې او په زړه پورې هوا په اوړي کې د لامبو، موټر ځغلولو، سپورتي راز راز لوبو او د آس ځغلولو لپاره ډېره غوره ده. همدارنګه لوی تاريخي ښارونه لکه پاريس، لندن، روم، مادريد او د آلمان او هالنډ يو شمېر ښارونه او نور د تياترونو، سينماګانو او هنري نندارو، موزيمونو، تاريخي ودانيو، په زړه پورې پارکونو او د موسيقي جشنونو له پلوه، په تېره بيا په اوړي کې د ګرځندويانو او سيلانيانو لپاره ډېر په زړه پورې دي او د نړۍ له هر ګوټ څخه ورته ګرځندويان ورځي.
د اتريش او سويس هېوادونه د الپ د غرونو په لړۍ کې د ژمنيو سپورتونو په برخه کې د ډېر غوره خدمتونو

۱۰۳- شکل: په يوه ساحل کې د ګرځندويانو او هغوی ته د اسانتياوو تصوير

او اسـانتياوو په لرلو سـره په اروپا کـې د گرځـنـدوی مهـم ژمنـي مرکزونه دي.

• **آسـيا**: دغـه لويه وچـه چې په حقيقـت کـې د لويـو دينونـو او تمدنونـو زانگـو ده پـه نړۍ کې د گرځـنـدوی لپاره غوره سـيمې لـري. منځنۍ ختيـځ په نړۍ کې مذهبي توريسـتي لويه سـيمه ده. مکې معظمې ته د حج پرمهال د نړۍ ډير زيات حاجيان او زيارت کوونکي ورځي. همدارنگه چين، ترکيه، اندونيزيا، هند او يو شمېر نور هېوادونه هم د گرځندوی د په زړه پورې سـيمو په لرلو سـره هر کال د نـړۍ د گرځندويانو پاملرنه ځان ته را اړوي.

۱۰٤- شکل: په يوه غرنۍ سيمه کې د گرځندويانو يوه کوچنۍ ډله

د جگړو له کلونو څخه مخکې زموږ هېواد ته چې د ډيرې غوره هوا، ارزښتمنو کلتوري او تاريخي آثارو، تاريخي او مذهبي ودانيو او نورو غوره طبيعي منظرو لرونکی دي گڼ شمېر گرځندويان هم راتلل چې په تېرو لوستونو کې ولوستل شول.

• **شمالي امريکا**: د امريکا متحده ايالات او کاناډا د طبيعي بيلابيلو منظرو، لکه: ملي پارکونو، ژوبڼونو، لمر لرونکو تودو سواحلو او کلتوري سيمو، او موزيمونو په لرلو سره د گرځندويانو د پام وړ هېوادونه دي. په دې وروستيو کلونو کې مکسيکو، د جنوبي او مرکزي امريکې يو شمېر نور هېوادونه هم د ملي طبيعي پارکونو او کلتوري مرکز ونو په لرلو سره د گرځندويانو د پام وړ گرځيدلي دي. د يادولو وړ ده چې

په افریقاکې هم دگرځندوی لپاره د پام وړ سیمې او هېوادونه شته لکه د مصرهېواد چې مهم تاریخي آثار لري او د کینیا او جنوبي افریقا هېوادونه هم یادولای شو.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څلورو ډلو وویشل شي، د نقشې تصویرونو او د لوست د متن په لوستلو سره دې لاندینۍ دندې ترسره او د هغو پایلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

- لومړۍ ډله دې د نړۍ دگرځندوی مهمې سیمې او هېوادونه لېست کړي.
- دویمه ډله دې هغه سیمې ولیکي چې لمر لرونکي تاوده سواحل لري او دگرځندوی د پاملرنې وړ گرځیدلي دي.
- دریمه ډله دې د هغو هېوادونو او سیمو نومونه ولیکي چې د ژمنیو سپورتونو لپاره دگرځندویانو د پام وړ دي.
- څلورمه ډله دې د نړۍ د هغو نامتو ښارونو نومونه ولیکي چې تاریخي او کلتوري ارزښت لري او د گرځندویانو د پاملرنې وړگرځي.

پوښتنې:

لاندینۍ جملې ولولئ او تش ځایونه یې په خپلو کتابچو کې په مناسبو کلمو ډک کړئ:

۱. د ژمنیو سپورتونو لپاره ډېر ښه او هوسا خدماتي امکانات د (   ) په غرونو کې د (   ) او (   ) په هېواد کې شته.

۲. (   ) په نړۍ کې یوه لویه مذهبي توریستي سیمه ده.

۳. زیاتره گرځندویان د (   ) هېوادونو دی او (   ) هېوادونو ته ځي.

٤. هغه لاملونه چې په پرمختیایي هېوادونو کې دگرځندوی (توریزم) د پرمختګ سبب کیږي (   ) (   ) او (   ) دي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

له مجلو، ورځپاڼو، مسافري شرکتونو، خپلو دوستانو او خپلوانو څخه دگرځندوی او یاگرځندویې سیمې یو ډېر په زړه پورې تصویر ترلاسه او د هغه په هکله په بل راتلونکي لوست کې خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړئ.

ب- د توریزم د راښکون (جذب) سرچینې

۱۰۵- شکل: په هسپانیا کې کلتوري توریزم

کومې سرچینې په نړۍ کې د ګرځندویانو د جذب وړ کیدای شي؟

هغه سرچینې چې په نړۍ کې د توریستانو د جذب لامل ګرځي، هغه طبیعي، کلتوري او تاریخي سرچینې دي چې په لنډه توګه يې در پيژنو:

۱. طبیعي سرچینې: د نړۍ ځینې سیمې ډیرې ساحې لري چې د توریست د پاملرنې وړ ګرځي لکه په اورپا کې اروپا، مرکزي امریکا، جنوبي امریکا، د جنوب ختیځې آسیا او استرالیا د سیندونو، جهیلونو او سمندرګیو غاړې.

غرنۍ سیمې، په تېره بیا هغه غرونه چې هلته دژمنیو لوبو او سپورتونو امکانات شته لکه په اتریش او سویس کې الپ او نورې هغه سیمې چې غوره طبیعي ساحې لري. همدارنګه په افریقې، امریکې اونورو ځایونو کې طبیعي پارکونه ګرځندویانوته په زړه پورې دي.

۲. تاریخي او کلتوري سرچینې: هغه تاریخي او کلتوري ښارونه او سیمې چې پخوانۍ ودانۍ، پړې (تنې، جسدونه) موزیمونه، ننداړتونونه او فرهنګي مرکزونه لري د ګرځندویانو پاملرنه ځانته اړوي لکه د اروپا، امریکا، اسیا او افریقې مشهور او نامتو ښارونه.

سپیځلو ځایونو لکه مکې معظمې ته هر کال ډیر زیات شمېر مسلمان زیارت کوونکي د نړۍ له بیلابیلو برخو ځخه ورځي او هغو زیارتونو او عبادت ځایونو ته هم ډیر ګرځندویان ورځي چې د نړۍ په بیلابیلو برخو کې شته دي.

ج. د توریزم نړیوال سازمان: د توریزم یا ګرځندوی نړیوال سازمان The World Tourism Organization چې د ملګرو ملتونو د سازمان په اړانه کې کارکوي، یو ځانګړی سازمان دی چې د ګرځندوی په برخه کې ټولې نړیوالې ستونزې اواروي.

د ګرځندوی د نړیوال سازمان لومړنۍ لویه غونډه د هسپانیې د هیواد په بلنه د ۱۹۷۵ م کال د مې په میاشت کې د هغه هیواد د مادرید په ښارکې جوړه شوه، او روبرت لوناتي Robert Lonatie ددغه سازمان لومړنی رئیس وټاکل شو.

د يادونې وړ ده چې د ګرځندوی له نړيوال سازمان څخه مخکې يو شمېر نور سازمانونه او ټولنې وې چې د ګرځندوی په برخه کې يې کار کاوه او وروسته بيا نوموړي سازمان د هغوئ ځای ونيو. په اوسني وخت کې د نړۍ ۱۶۱ هېوادونه او سيمې د ګرځندوی د نړيوال سازمان غړيتوب لري چې ۳۹۰ ساحوي مرکزونه لري، همدارنګه دغه سازمان شپږ سيمه ييز کميسيونونه لري چې په افريقې، امريکې، ختيځې آسيا او پسفيک، اروپا، منځنی ختيځ او جنوبي آسيا کې فعاليت کوي، د ګرځندوی نړيوال سازمان لويه يا عمومي غونډه په هرو دوو کلونو کې يوځل جوړيږي او رئيس يې د څلورو کلونو لپاره ټاکل کيږي. د نوموړي سازمان رسمي ژبې عربي، انګليسي، فرانسوي، روسي او هسپانوي دي. افغانستان په ۱۹۷۵م کال د دغه سازمان غړيتوب ترلاسه کړی دی.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلوويشل شي او د خپل ښاغلي ښوونکي له لارښوونې سره سم دې د دوو موضوعګانو (د ګرځندوی د جذب يا راښکون سرچينې او نړيوال ګرځندوی سازمان) په هکله دې بحث وکړي او د خپل بحث پايله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

- لاندينۍ پوښتنې که صحيح وي په (س) او که غلطې وي په (ن) توري په خپلو کتابچو کې په نښه کړئ:

۱. په اوړي کې د جنوبي اروپا او جنوب لويديځې اروپا هېوادونه د مديترانې د سمندرګي د تودو او لمر لرونکو غاړو په لرلو سره د زيات شمېر ګرځندويانو د پاملرنې وړ ګرځي ( )

۲. په ژمي کې اتريش او سويس د هغو کسانو لپاره چې د الپ په غرونو کې د لوبو د ترسره کولو ليوالتيا لري غوره ځای دی( )

۳. طبيعي پارکونه د ګرځندويانو د پاملرنې يا جذب له تاريخي او کلتوري سرچينو څخه شمېرل کيږي( )

٤. له دې امله چې افغانستان غوره کلتوري او طبيعي سرچينې نه لري، نو ځکه تر اوسه د نړۍ د زيات شمېر ګرځندويانو د پاملرنې وړ نه دی ګرځيدلی. ( )

۵. د ګرځندوی نړيوال سازمان د شپږو کميسيونو له ډلې څخه درې يې په اسيا کې په کار بوخت دي ( )

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د افغانستان او نړۍ د ګرځندوی په هکله لوستونه ولولئ د هغو د متن، تصويرونو او نقشو څخه په کار اخيستنې سره لاندينيو پوښتنو ته ځواب ورکړئ.

۱. د نړۍ خلک ولې په سياحت (توريزم) باندې لاس پورې کوي؟

۲. په ترتيب سره د نړۍ د هغو پنځو هېوادونو نوم واخلئ چې د (توريزم) ګرځندوی څخه تر ټولو زيات عايد ترلاسه کوي.

۳. د نړۍ د ګرځندوی د نامتو او مشهورو سيمونومونه واخلئ.

٤. د ګرځندوی مثبت او منفي اړخونه کوم دي.

۵. د درې طبيعي او درې کلتوري سرچينونوم واخلئ چې په افغانستان کې به د ګرځندويانو د پاملرنې سبب شي.

۴،۷ نړیوال حمل اونقل او دهغه اهمیت

۱۰۶- شکل: په هالنډ کې د روتردام لوی سمندري بندر

د حمل او نقل اصطلاح څه مفهوم لري؟

د خلکو، انرژي،مالونو او معلوماتو لېږدولته حمل او نقل وايي.

د دوو سیمو ترمنځ د معلومات لیږدولته اړیکې Communication ویل کیږي. که چیرې یوازې د شیانو، مالونو او انرژی لیږدول په پام کې وي، نو دې ته ترانسپورت Transport ویل کیږي. هغه لیږدوونکي وسایط چې خلك نږدې ځایونوته وړې راوړي، په حقیقت کې د خلکو یا د وګړو لیږدوونکي نقلیه وسایل بلل کیږي.

آیا تاسې کله په خپل ژوند کې د مالونو دلیږدولو د ارزښت په هکله سوچ کړی دی؟

مخکې تر دې چې یو جنس ستاسو تر کور پورې ورسیږي، باید له ډیرو ځایونو څخه تر ډیرو ځایونو پورې ولیږدول شي. د بیلګې په توګه: که یو بوتل یا دغوړیو یو پیپ په پام کې ونیسو هغه توکي

چې بوتل او پیپ ورځخه جوړیږي او هغه بوټي چې غوړي ورځخه جوړیږي له بیلابیلو ځایونو ځخه رالیږدول کیږي، کله چې بوتل یا پیپ ورته جوړشو، بیا غوړي جوړیږي، په کې اچول کیږي، هغه بیا پلورنځیو ته لیږدول کیږي او وروسته بیا باید ستاسې کورته ولیږدول شي، دا ټول د لیږدولو رالیږدولوغوښتنه کوي. په دې توګه ویلای شو چې لیږدول رالیږدول د بشري ټولنو د اړتیاوو په پوره کولو کې لویه ونډه لري. د یادونې وړ ده چې حمل او نقل په ټولو هېوادونو کې دخلکو د میشت کیدو پرځایونو، د فابریکو لپاره د ځایونو په غوره کولو، د مارکیټونو د ځای په ټاکلو، د شرکتونو، دفترونو، صنعتي مرکزونو او تاسیساتو د ځایو په غوره کولو کې ډېره اغیزه لري. د بیلګې په توګه د ترانسپورت د ډېرو زیاتو لګښتونو د مخنیوي لپاره ځینې فابریکې د خامو توکو یا لومړنیو موادو ته نژدې ځایونو کې جوړیږي، خو ځینې نورې د پلورنې ځایونو او بازارونو ته نژدې جوړیږي.

حمل او نقل په اوسني وخت کې چې د نړۍ د بیلابیلو هېوادونو ترمنځ اړیکې ډېرې پراخې شوي دي، د پام وړ پراختیا موندلې ده. هغه (عوامل) چې نړیوال حمل او نقل ته یې وده ورکړې ده دادي:

- **د نفوسو زیاتوالی**: زیات وګړي د ګڼ او زیات ترانسپورت غوښتنه کوي.
- په بشري ټولنو کې پرمختګونه او بدلونونه: د نړۍ په ګڼ شمېر هېوادونو کې د خلکو غوښتنې ډېرې زیاتې شوي او خلك د پخوا وختونو پرتله زیاتې ورځنی کاري او تفریحي بوختیاوې لري او له ترانسپورت ځخه استفاده کول زیات شوي دي.
- **داقتصاد وده**: د عایداتو زیاتوالی ددې لامل شوی چې ترانسپورتي وسایل زیات شي. په پرمختللو هېوادونو کې زیاتره خلك خپل شخصي موټر لري، همدارنګه د جنسونو لیږدول ـ رالیږدول هم ډېر شوي دي.
- **سیمه ییزه پرمختیا**: په ځینو بشري پرمختللو ټولنو کې خلك د خپل کار له ساحې ځخه لرې ژوند کوي چې د هغوی تګ راتګ هم د ترانسپورت د پرمختیا لامل شوی دی.
- **د ترانسپورتي لارو او کرښو ښه کیدل**: ښې لارې لیږدول را لیږدول اسانه کوي، زیاتره هېوادونو هڅه کړې چې لویو لارو او ترانسپورتي کرښو ته ښه پرمختیا ورکړي او په هغو کې ښه والی راولي چې داهم د حمل او نقل په زیاتیدو کې اغیزه لري.

د یادونې وړ ده چې زیات لیږدول ـ رالیږدول ستونزې هم ډېروي چې یو شمېر دغه ستونزې په دې

توگه دي:

۱. د ژوند د چاپېريال ککړتيا: ترانسپورتي وسايل په خپلو لوگيو، لوخړو او گازونو لکه Nitrogen Dioxide دوړو او خاورو باندې هوا ککړوي او د ژوند چاپېريال بوين او له غږ زوږ ځخه ډکوي.

۲. د زياتو وسايلو له امله ځيني وخت لارې بندې او د ترانسپورتي وسايلو گڼه گوڼه ددې لامل کيږي چې خلك او مالونه په وخت اړينو ځايونو ته ونه رسيږي.

۳. نا امني: زيات ليږدول-راليږدول تر اوسه هم د ترافيکي ناوړه پيښو لامل کيږي چې له دې امله يو شمېر خلك خپل ژوند له لاسه ورکوي.

٤. په ترانسپورتي لارو او کرښو باندې ډيرې ښې حاصل ورکوونکې ځمکې نيول کيږي.

۱۰۷- شکل: د توکيو په ښار کې يوه د اوسپنې پټلی.

د ټولګي دننه فعالیت

دوه دوه زده کوونکي دې یوځای سره کار وکړي، یو دې لوست د متن، تصویرونو او خپلو شخصي معلوماتو څخه په ګټه اخېستو سره حمل او نقل معرفي کړي او په دې هکله دې مهم ټکي په یوه پاڼه کې ولیکي. دویم زده کوونکی دې د لېږدولو ـ رالېږدولو، د هغه د اسانتیاوو او هغو ستونزو په هکله چې د ترانسپورتي وسایلو له امله پیداشوي دي په یوه پاڼه کې لیکنه وکړي او د ټولګي په مخ کې دې ولولي.

پوښتنې:

۱. کوم لاملونه د نړیوال د لېږد رالېږد د پرمختیا لامل شوي دي، نوم یې واخلئ او توضیح یې کړئ.

۲. سره له دې چې لیږدول – رالیږدول زموږ په ژوند کې ډیر زیات اهمیت لري، خو کومې ستونزې یې رامنځته کړې؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

په خپلو کتابچو کې د څلور ستونو لرونکی یو جدول رسم کړئ:

۱. په لومړي ستون کې د هغو خوراکي توکو نومونه ولیکئ چې پرون مو خوړلي وو.

۲. په دویم ستون کې د هغه هېواد نوم ولیکئ چې احتمالا نوموړي خوراکي توکي ورڅخه وارد شوي دي.

۳. په دریم ستون کې د اطلس یا نقشې په کتو سره هغه اټکلي واټن ولیکئ چې ستاسو له خوا لګول شوي خوراکي توکي له هغه ځایه رالېږدول شوي دي.

څلور پنځوسم لوست

الف ـ د حمل او نقل ډولونه

۱۰۸- شکل: په سینګاپور کې د سمندري ترانسپورت انځور

تاسي څو ډوله ترانسپورت پيژنئ او په خپله مو له کوم يو څخه کار اخيستی دی؟

لېږد را لېږد د هوا له لاري په الوتکی، د اوبو (سمندرونو، سمندرګيو او سيندونو) له لاري د بېړی او په وچه کې د موټړ او اورګاډي په وسيله ترسره کيږي. هر ډول ترانسپورتي وسايل او د هغو اړونده کړښې خپلې ځانګړتياوې لري. د لېږد را لېږد يو شمېر وسايل کولای شي هرڅه وليږدوي، يو شمېر نور يوازې ديو څوځانګړو محصولاتو د ليږدولو لپاره غوره دي. د حمل اونقل د يو شمېر وسايلو ګړنديتوب ډير لږ خو د يو شمېر نورو زيات دی. د هر ډول ترانسپورتي وسايلو لپاره يوې زيربنا ته اړتيا ده چې هغه دادي: لويې لارې، پاخه سړکونه، د اوسپنې پټلۍ، هوايي ډګرونه. مصنوعي سپوږمۍ، سمندري بندرونه، ترمينلونه. نل ليکې (پايپ لاينونه) اونور.

که چيرې يو شمېر سيمې يا ښارونه د ترانسپورتي کرښو په واسطه سره ونښلول شي، يو ډول ترانسپورتي سيستم يا د لېږد را لېږد سيستم ورڅخه جوړيږي.

لاندینی جدول د لېږد را لېږد ډولونه او بیلابیل سیستمونه ښکاره کوي.

(۷) جدول: د لېږد را لېږد بیلابیل سیستمونه

ترانسپورټي شبکه	ترانسپورټي وسیله	هغه جنسونه چې لیږدوي یې
د برېښنا شبکه	الکترون	د برېښنا انرژي
د اورګاډي کرښې	اورګاډی (ریل)	مالونه او وګړي
(د سړکونو (شبکه	د سورلیو او باروړلو موټر	مالونه او وګړي
د اوبو لارې	ډول ډول بیړۍ	مالونه او وګړي
هوایي کرښې	الوتکې	مالونه او وګړي
بد رفت سیستم	بد رفت	ناولې اوبه (فاضلاب)
د اوبو د لیږدولو شبکه	د اوبو نل لیکه (پایپ لاین)	د څښلو پاکې اوبه
دګاز د لیږدولو شبکه	دګاز نل لیکه (پایپ لاین)	ګاز
د ټیلیفون شبکه	الکترون یا پروتون (الکترونیکي څپې، نوري او غږیزې څپې)	غږیز پیغامونه، لیکنې او انځوریز پیغامونه
مرکز ګرمي	د تودوخې د لیږدولو نل لیکې	تودوخه

ب . سیالي (رقابتونه)

د یوې ترانسپورټي وسیلې په غوره کولو کې بیلابیل لاملونه اغیزه لري لکه بیه، بارول، تشول، واټن، د مالونو اندازه او دروندوالی او نور.

په دې وروستیو وختونو کې د ترانسپورټي وسیلې په غوره کولو کې سیالي زیاته شوې او شرکتونه له ترانسپورټ څخه زیاتې هیلې لري.

پخوا به د یوې وسیلې په غوره کولو کې د لیږدولو بیې ډېر ارزښت درلود، خو په اوسني وخت کې د یوې ترانسپورټي وسیلې په غوره کولو کې یو شمېر نور ټکي لکه ډاډمن لیږدول، لومړیتوب لري، خو بیاهم د لیږدولو بیه اوس هم د وسایلو په غوره کولو کې مهمه ده. د مالونو او جنسونو ډول هم د ترانسپورټي وسیلې د ډول په غوره کولو کې اغیزه لري. د بیلګې په توګه د یو شمېر محصولاتو د لیږدولوله پاره

چې باید د خرځلاو ځای ته په خپل وخت ورسول شي او د هغو د خرابېدو مخنيوی وشي د ګرځندي ترانسپورټ غوره کول مهم دي. د قيمتي او ښکلو شيانو د ليږدولو لپاره د ليږدولو بيه لومړيتوب نه لري، خو په ډاډمنه توګه يې وړل مهم دي. په دې توګه ليدل کيږي چې د ترانسپورټ بيلابيل ډولونه يو له بل سره په سيالۍ کې دي او مشتريان دا غواړي چې خپلې بېلا بېلې غوښتنې د ترانسپورټي وسيلې په غوره کولو سره ترلاسه او په پام کې ونيسي.

۱۰۹- شکل

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وويشل شي، د لوست د متن، تصويرونو، او جدول په کتنې سره دې لاندينۍ دندې ترسره او دخپل کار پايله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

۱. هغه ترانسپورټ چې د هوا له لارې ترسره کيږي په هغې کې د ليږد را ليږد کوم ډول وسايل او زيربنايي اړتيا بلل کيږي، له بيلګو سره يې لست کړئ.

۲. هغه ترانسپورټ چې د اوبو له لارې ترسره کيږي د ليږد را ليږد کوم ډول وسايل او کوم ډول زيربنايي امکانات ورته اړين دي له بيلګې سره يې وليکئ.

۳. هغه ترانسپورټ چې په وچه ترسره کيږي دکومو نقليه وسايلو او زيربنايي امکاناتو لرونکی دي له بيلګو سره يې وليکئ.

پوښتنې:

۱. څو ډوله ترانسپورټي سيستمونه پيژنئ، نوم يې واخلئ.

۲. ترانسپورټ له کوم ډول سيالۍ سره مخامخ دی او کوم لاملونه د ترانسپورټ په غوره کولو کې اغيزه لري؟ توضيح يې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

ستاسي نظر د ليږد را ليږد د بيلابيلو ډولونو او دهغو د ځانګړتياوو لکه ګرندیتوب، بيه، وړتيا او نورو په هکله څه دی، په يوه پاڼه کې يې وليکئ او خپل ښوونکي ته يې ښکاره کړئ.